

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра всесвітньої історії

Лариса Шваб

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

*Навчально-методичний посібник
для студентів факультету історії, політології
та національної безпеки підготовки бакалавра
за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія)
освітньо-професійної програми «Середня освіта.
Історія, правознавство»*

Луцьк
2024

УДК 94(100):008

Ш 33

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 10 від 19 червня 2024 року)*

Рецензентка:

Москвич Ольга Дмитрівна, кандидатка філософських наук, доцентка; завідувачка кафедри культурології; Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Шваб Л.

Ш 33 Історія світової культури: навч.-метод. посіб. для студентів факультету історії, політології та національної безпеки підготовки бакалавра за спеціальністю «014 Середня освіта (Історія)» освітньо-професійної програми «Середня освіта. Історія, правознавство» / Лариса Шваб. – Луцьк, 2024. – 196 с.

У навчально-методичному посібнику розкрито структуру та зміст освітнього навчального компонента «Історія світової культури» для студентів спеціальності «014 Середня освіта (Історія)» у частинах: 1. Силабус нормативного освітнього компонента «Історія світової культури» (ОПП-2023); 2. Програма нормативного освітнього компонента; 3. Зміст нормативного освітнього компонента; 4. Основні поняття нормативного освітнього компонента; 5. Теми курсових робіт; 6. Теми магістерських робіт; 7. Методичне забезпечення нормативного освітнього компонента; 8. Методичні вказівки щодо засвоєння нормативного освітнього компонента; 9. Додатки.

УДК 94(100):008

© Шваб Л. П., 2024

© Волинський національний

університет імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

Частина 1. Силабус нормативного освітнього компонента	5
Частина 2. Програма нормативного освітнього компонента	26
Частина 3. Зміст нормативного освітнього компонента	47
3.1. Поняття культури. Принципи класифікації культурної еволюції та її етапи	47
3.2. Ранні форми культури	50
3.3. Культура перших цивілізацій: Стародавній Схід	55
3.4. Антична культура: Стародавня Греція	65
3.5. Антична культура: Стародавній Рим	72
3.6. Культура Візантії	77
3.7. Культура західноєвропейського Середньовіччя	83
3.8. Культура Відродження	88
3.9. Реформація і культура	94
3.10. Поняття культури Нового часу	96
3.11. Культура Просвітництва	99
3.12. Західноєвропейська культура ХІХ століття	109
3.13. Культура ХХ століття. Європа і США	117
3.14. Культура початку ХХІ століття. Європа та США	125
3.15. Підсумок. Історичні художні стилі в європейській культурі	128
3.16. Вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії	133
Частина 4. Основні поняття нормативного освітнього компонента	136
Частина 5. Теми курсових робіт	139
Частина 6. Теми магістерських робіт	143
Частина 7. Методичне забезпечення нормативного освітнього компонента	145
Частина 8. Методичні рекомендації до організації навчального процесу	153

8.1. Документи, що регулюють навчальний процес та поточне і підсумкове оцінювання у Волинському національному університеті імені Лесі Українки	153
8.2. Лекція. Як проводяться лекції? Підготовка студента до слухання лекції	153
8.3. Семінарське заняття. Що таке семінарське заняття? Як проходить семінарське заняття?	154
8.4. Доповідь. Як готуватися до доповіді?	155
8.5. Реферат. Як пишеться реферат? Як оцінюється реферат?	156
8.6. Контрольна робота. Як пишеться контрольна робота? Як оцінюється контрольна робота?	157
Частина 9. Додатки	158
9.1. Словник архітектурних термінів (Додаток А)	158
9.2. Письменники й поети ХХ і ХХІ століть. Європа і США (Додаток Б)	164
9.3. Літературні премії та її лауреати 2020–2024 років (Додаток В)	167
9.4. Сучасна європейська, американська література, перекладена українською мовою (Додаток Г)	173
9.5. Сучасна українська література (Додаток Д)	175
9.6. Топ-фільми про життя найвідоміших митців (Додаток Е)	187
9.7. Видатні художники України ХХ – початку ХХІ століття (Додаток Ж)	191

ЧАСТИНА 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра всесвітньої історії

СИЛАБУС

нормативного освітнього компонента

Історія світової культури

підготовки бакалавра
галузі знань: 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності: 014. Середня освіта
спеціалізації: 014.03 Середня освіта (Історія)
освітньо-професійної програми: Середня освіта. Історія,
правознавство

Луцьк – 2023

Силабус нормативного освітнього компонента «Історія світової культури» для здобувачів освітнього рівня «бакалавр», галузі знань «01 Освіта / Педагогіка», спеціальності «014 Середня освіта», спеціалізації «014.03 Середня освіта (Історія)», освітньо-професійної програми «Середня освіта. Історія, правознавство» (2023).

Розробник: Лариса Петрівна Шваб, доцентка кафедри всесвітньої історії, кандидатка історичних наук

Погоджено:

гарант освітньої-професійної програми

Ганна Хлібовська

Силабус нормативного освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри всесвітньої історії (протокол № 1 від 29 серпня 2023 року).

Завідувачка кафедри

Людмила Стрільчук

© Шваб Л. П., 2023 р.

I. Опис нормативного освітнього компонента

1. Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика нормативного освітнього компонента
Денна форми навчання	Галузь знань: <i>01 Освіта / Педагогіка</i>	Нормативний курс циклу професійної підготовки
	Спеціальність: <i>014 Середня освіта</i>	Рік навчання – 4
		Семестр – 8
Загальний обсяг годин / кредитів: 90 / 3	Спеціалізація: <i>014.03 Середня освіта (Історія)</i>	Лекції – 30 годин
		Семінари – 24 годин
		Індивідуальні
ІНДЗ: немає	Освітня програма: <i>Середня освіта. Історія, правознавство</i>	Самостійна робота – 26 години
	Ступінь вищої освіти: <i>бакалавр</i>	Консультації – 10 годин
		Форма контролю – <i>екзамен</i>
Мова навчання		<i>Українська</i>

1.2. Заочна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика нормативного освітнього компонента
Заочна форми навчання	Галузь знань: <i>01 Освіта/Педагогіка</i>	Нормативний курс циклу професійної підготовки
	Спеціальність: <i>014 Середня освіта (Історія)</i>	Рік навчання – 5
		Семестр – 8
Загальний обсяг годин / кредитів: 90 / 3	Спеціалізація: <i>014.03 Середня освіта (Історія)</i>	Лекції – 14 годин
		Семінари – 12 годин
		Індивідуальні
ІНДЗ: немає	Освітня програма: <i>Середня освіта. Історія, правознавство</i>	Самостійна робота – 54 години
	Ступінь вищої освіти: <i>бакалавр</i>	Консультації – 10 годин
		Форма контролю – <i>екзамен</i>
Мова навчання		<i>Українська</i>

II. Інформація про викладача

Шваб Лариса Петрівна

Кандидатка історичних наук

Доцентка кафедри всесвітньої історії

Контактна інформація: lesyashvab@gmail.com

Посилання на розклад: <http://94.130.69.82/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис нормативного освітнього компонента

1. Анотація

Термін «культура» (від лат. *cultura* – обробляння, виховання, розвиток, освіта) відображає історично зумовлений рівень розвитку суспільства, творчих сил, здібностей людини, а також творіння нею матеріальних і духовних благ, які зберігаються і передаються нащадкам як пам'ять про них самих. Культура, як категорія, ємка за змістом – від предметних результатів діяльності до ідей, що ґрунтуються на освіті; від творчого виявлення до моральних та етичних принципів, що реалізуються в діяльності людини та ін. Культура розглядатиметься за логікою історичного розвитку. Пояснення природи культури спиратиметься на аналіз сутності історичного процесу, специфіки розвитку Людини в процесі історії. Історична наука досягла значних успіхів у вивченні історії та теорії культури конкретних епох, регіонів, специфіки її структурних елементів, методології дослідження культури як соціальної пам'яті людства тощо. В навчальній дисципліні «Історія світової культури» буде запропоновано «пройти» довий історичний шлях від часу *Homo sapiens* до Людини, що здійснила Аграрну, Промислову, Наукову революції, завдяки яким не тільки надала нових форм природі, що її оточувала, але й змінила власну природу.

Історія світової культури вивчатиметься від ранніх її форм до початку XXI століття з наголосом на європейській культурі. Реконструкція культурно-історичного процесу тісно пов'язана з висвітленням теорії культури – проблем етносу, мови, колективного мислення, процесу творчості тощо. Вивчення навчальної дисципліни базується на

численних культурно-творчих джерелах, які допоможуть зрозуміти й оцінити пам'ятки культури загальнолюдського значення.

2. Пререквізити

Нормативний освітній компонент «Історія світової культури» тісно пов'язаний міждисциплінарними зв'язками з нормативними ОК «Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу», «Історія Стародавніх Греції та Риму», «Історія середніх віків країн Західної Європи», «Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи середніх віків та нового часу», «Історія країн Західної Європи та Північної Америки нового часу», «Історія країн Східної Європи середніх віків та нового часу», «Сучасні історія країн Центрально-Східної Європи», «Сучасні історія країн Західної Європи та Північної Америки».

3. Постреквізити

Нормативний освітній компонент «Історія світової культури» завершує цикл теоретичної підготовки здобувачів ОПП «Середня освіта. Історія, правознавство»; логічно довершує розуміння глобального історичного процесу у сукупності причинно-наслідкових зав'язків, його тяглості та взаємопов'язаності регіональних історичних і культурних процесів; формує розуміння і навички міждисциплінарних наукових досліджень.

Набутий рівень науково-теоретичних знань дозволяє здобувачам ОПП самостійно впроваджувати освітню та науково-дослідну роботу, у межах предметного поля даної навчальної дисципліни, підготувати бакалаврську кваліфікаційну роботу і продовжити дослідження даної тематики на освітньому рівні магістр.

4. Мета і завдання

4.1. Мета нормативного освітнього компонента полягає у засвоєнні історії культурної спадщини народів світу; формуванні фахівців з естетичними, етичними й гуманними цілями життя й культурною поведінки; засвоєння методів донесення знань з історії культури здобувачам освіти в закладах загальної середньої освіти.

4.2. Завданням нормативного освітнього компонента є: засвоєння закономірностей, тенденцій, законів, принципів, цивілізаційних ознаки, суб'єктивних факторів культури; долучення до споглядання, читання, слухання творів мистецтва й формування навичок їх сприйняття і розуміння; вироблення аналітичного мислення в категоріях історії культури; прищеплення естетичних й етичних смаків та уподобань; виховання ціннісного ставлення до Світу, Природи, Людини; засвоєння базових і концептуальних понять історії світової культури; вивчення мистецьких набутоків і досягнень видатних митців світу.

5. Результати вивчення, компетентності

У результаті вивчення вибіркового освітнього компонента здобувачі набувають спеціалізовані й концептуальні знання. Уміти застосовувати набуті знання у якнайширшій сфері майбутньої діяльності. Формують зрозумілу й недвозначну позицію щодо ціннісних орієнтацій, ґрунтованих на предметі навчальної дисципліни, й доносити їх до професійного й непрофесійного оточення. Набувають мотивацію для продовження навчання, як засобу успішного розв'язання складних задач діяльності й сенсу життя.

5.1. Програмні результати навчання

<p>Програмні результати навчання (ПРН) Для спеціальності 014. Середня освіта (Історія)</p>	<p>ПРН1. Демонструє знання змісту фундаментальних і спеціальних галузей історичної науки та спеціальних історичних дисциплін, пояснює і характеризує історичні процеси і події у їх порівнянні та взаємозв'язку</p>
	<p>ПРН2. Знає і аналізує сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних дисциплін та імплементує знання у навчальну і практичну діяльність</p>
	<p>ПРН3. Орієнтується в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно оперує спеціальною термінологією</p>
	<p>ПРН9. Цінує різноманіття та мультикультурність; ідентифікувати себе у системах загальнолюдських і національних цінностей, керується в педагогічній діяльності принципами толерантності, діалогу й співробітництва</p>

5.2. Компетентності

Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі середньої освіти, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь з наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу в закладах середньої освіти
Загальні компетентності (ЗК)	<p>ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях</p> <p>ЗК2. Знання й розуміння предметної області та професійної діяльності</p> <p>ЗК8. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій</p> <p>ЗК10. Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу</p>
Компетентності предметних спеціальностей (ПК) <i>014 Середня освіта (Історія)</i>	<p>ПК1. Знання та розуміння змісту й методології фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін</p> <p>ПК2. Знання сучасних досліджень в галузі історії</p> <p>ПК3. Знання категоріально-понятійного апарату історичної науки, здатність орієнтуватися у науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу</p> <p>ПК4. Здатність інтегрувати набуті знання соціальних та гуманітарних наук в самостійну систему, виявляти цілісність знань та умінь</p> <p>ПК5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот</p>

6. Структура нормативного освітнього компонента

6.1. Денна форма навчання

Назва змістових модулів і тем		Разом	Лекції	Сем-ри	Сам-на роб.	Кон-ції	Форма контр./ бали
1		2	3	4	5	6	7
<i>Змістовий модуль 1. Культура древніх та середньовічних цивілізацій</i>							
Тема 1	Поняття культури. Принципи класифікації культурної еволюції та її етапи	4,75	2	-	2	0,75	Опитування / 12 балів
Тема 2	Ранні форми культури	4,75	2	-	2	0,75	Опитування / 12 балів
Тема 3	Культура перших цивілізацій: Стародавній Схід	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 4	Антична культура: Стародавня Греція	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 5	Антична культура: Стародавній Рим	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 6	Культура Візантії	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 7	Культура західноєвропейського Середньовіччя	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 8	Культура Відродження	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 9	Реформація і культура	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Разом за змістовий модуль 2		53,25	18	14	6,25	5	Поточний контроль / 20 Підсумковий контроль / 30
<i>Модуль 2. Культура Нового часу</i>							
Тема 10	Поняття культури Нового часу	3,5	2	-	1	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 11	Культура Просвітництва	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів

Закінчення таблиці

1		2	3	4	5	6	7
Тема 12	Західноєвропейська культура XIX століття	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 13	Культура XX століття. Європа та США	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 14.	Культура початку XXI століття. Європа та США	6,25	2	-			
Тема 15	Підсумок. Історичні художні стилі в європейській культурі	6,25	2	2	1,75	0,5	Опитування / 12 балів
Тема 16	Вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії	8,25	-	2	1,75	2,5	Опитування / 12 балів
Разом за змістовий модуль 2		36,75	12	10	9,75	5	Поточний контроль / 20 Підсумковий контроль / 30
Разом за змістові модулі 1,2		90	30	24	26	10	Поточний контроль / 40 Підсумковий контроль / 60
Види підсумкових робіт							Екзамен / 60
Модульна контрольна робота							МКР (1) / 30 МКР (2) / 30 / 60
ІНДЗ							–
Інше							–
Разом годин / балів		90	30 / 0	24 / 40	26 / 0	10 / 0	90 / 40+60=100

7. Самостійна робота

Самостійна робота здобувачів реалізується для засвоєння тем, ви-несених на лекційні, семінарські й самостійні заняття. Час самостійної роботи здобувачів становить 82 години і передбачає опрацювання кон-спекту лекцій та рекомендованої літератури. Результати самостійної

підготовки перевіряються на семінарських заняттях, під час написання модульних контрольних робіт та складання екзамену. Питання, які виникають під час самостійної роботи, здобувачі з'ясовують під час навчальних консультацій із викладачем.

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо здобувача. Здобувач зобов'язаний відвідувати лекційні та семінарські заняття. В аудиторії зберігається дружня, творча, відкрита до наполегливої праці й конструктивної критики атмосфера. Усі завдання, передбачені програмою, виконуються у встановлений термін.

Політика викладача щодо поточного оцінювання. Поточний контроль якості навчання застосовується під час проведення семінарських занять. Акцент робиться на глибину знань, на ясні, конкретні, логічно і самостійно збудовані відповіді, на знання змісту рекомендованої літератури, на вміння виділити головне з викладеного матеріалу.

Поточне оцінювання здійснюється за кожним завданням в межах змістового модуля. Оцінюється виступ на семінарському, чи практичному занятті.

Загальні критерії оцінювання:

«відмінно» – здобувач виявив всебічні систематичні та глибокі знання навчального матеріалу дисципліни, опрацював основну та додаткову літературу; виявив творчі здібності у розумінні, логічному, стислому та ясному трактуванні навчального матеріалу; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни, їх значення для подальшої професійної діяльності. Допускається 1–2 незначних неточностей;

«добре» – здобувач виявив у цілому добрі знання навчального матеріалу при виконанні завдань, але припустився низки незначних помилок; опрацював основну рекомендовану літературу; показав систематичні знання із дисципліни; здатний самостійно використовувати та поповнювати знання у процесі подальшого навчання та професійної діяльності;

«задовільно» – здобувач виявив знання навчального матеріалу дисципліни в обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; виконав завдання, передбачені програмою; ознайомився із основною рекомендованою літературою; припустив значну кількість помилок або недоліків під час відповіді на питання (чи виконання завдань), але може усунути їх самостійно;

«незадовільно» – здобувач має значні прогалини в знаннях основного навчального матеріалу дисципліни; припускається принципових помилок при відповідях чи виконанні завдань.

Під час виступу або повідомлення на семінарському занятті оцінюються такі компоненти:

- презентація (графічний матеріал до виступу);
- повнота і лаконічність розкриття теми;
- якість інформації;
- самостійність та креативність;
- дотримання часового критерію доповіді (виступу).

Модульний контроль (рубіжне оцінювання)

Модульне оцінювання здійснюється в межах блоків змістових модулів, що включають відповіді на семінарських заняттях і контрольну роботу модуля (перший і другий модульний контроль). Оцінка за блок змістових модулів виставляється як середньозважена за такими результатами:

- результати поточного оцінювання виступу на семінарському занятті;
- письмове опитування за блоками змістового модуля (перший і другий модульний контроль);
- результати рубіжного контролю відбиваються у журналі обліку навчальних занять.

Правила стосовно зарахування пропущених занять. Здобувач зобов'язаний відвідувати лекційні та семінарські заняття. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. У разі вимушеної відсутності, здобувач зобов'язаний самостійно опрацювати тему пропущеного заняття і подати викладачеві конспект. Викладач оцінює рівень засвоєння самостійно опрацьованого матеріа-

лу у відведений ним час (див. нижче). Отриманий бал зараховується до поточного оцінювання.

Підсумкове оцінювання. Процедура підсумкового оцінювання здійснюється згідно «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки» https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022_Polozh_pro_otzin_Red_redMED.pdf

Політика щодо академічної доброчесності. Викладач і здобувач у навчальному процесі на взаємно дотримуються «Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки», затвердженого 30 жовтня 2020 року (див. за посиланням: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Рубіжний контроль здійснюється після завершення лекційних та семінарських занять, передбачених змістовим модулем (Змістовий модуль 1 і 2). Відпрацювання пропущених семінарських здійснюється до початку наступного семінарського заняття згідно розкладу. здобувачі, чия відсутність пов'язана зі станом здоров'я і підтверджена відповідним документом, відпрацьовують пропущені заняття за домовленістю із викладачем.

Час написання модульної контрольної роботи повідомляється викладачем на початку вивчення змістового модуля (Змістовий модуль 1 і 2).

Складання екзамену, перескладання екзамену та складання екзамену комісії відбувається під час заліково-екзаменаційної сесії за розкладом, який оприлюднюється за місяць до її початку.

Політика щодо дотримання академічної доброчесності. Під час виконання завдань обов'язкове дотримання принципів академічної доброчесності, а саме: заборонено привласнювати результати інтелектуальної діяльності інших осіб. Отже, при оформленні рефератів, індивідуальних завдань, курсових робіт тощо, необхідно подавати покликання на джерело інформації. Жодна форма порушення академічної доброчесності (недбайливе цитування, плагіат, неповажне ставлення до учасників освітнього процесу тощо) недопустимі. У випадку таких дій будуть задіяні санкції відповідно до «Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету», ухваленому 30 жовтня

2020 року (текст Кодексу див. за посиланням: <http://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/Kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>).

Політика щодо визнання результатів навчання в неформальній освіті. Починаючи з другого семестру, визнаються результати навчання, отримані в неформальній освіті (професійні курси, тренінги, онлайн-освіта), які за тематикою відповідають освітньому компоненту. Інформація щодо процедури зарахування результатів неформальної освіти див. у «Положенні про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» від 29 червня 2022 року за посиланням: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022_pdf

V. Підсумкове оцінювання

Підсумкове оцінювання проводиться за результатами першого та другого рубіжних контролів та у формі екзамену. Екзамен є обов'язковим для здобувачів, які отримали менше 75 балів за результатами рубіжних контролів. Здобувачі, які отримали більше 75 балів, мають право скласти екзамен із метою підвищення підсумкового балу. Екзамен відбувається віч-на-віч із викладачем в аудиторії. Білети містять по три питання із списку «питань для контролю», з якими здобувач знайомиться на початку вивчення змістового модуля (Змістовий модуль 1 і 2).

Шкала та критерії оцінювання

Оцінки			Критерії
за шкалою ECTS	за національною шкалою	за шкалою Університету	
1	2	3	4
A «Відмінно»	«Відмінно»	90–100 балів	Здобувач виявив всебічні, систематичні та глибокі знання навчального матеріалу дисципліни, передбаченого програмою; опрацював основну та до-

Продовження таблиці

1	2	3	4
			даткову літературу, рекомендовану програмою; проявив творчі здібності у розумінні, логічному, стислому та ясному трактуванні навчального матеріалу; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни, їх значення для подальшої професійної діяльності.
<p>В «Дуже добре»</p>		<p>82–89</p>	Здобувач виявив систематичні та глибокі знання вище середнього рівня навчального матеріалу дисципліни; продемонстрував уміння легко виконувати завдання, передбачені програмою; опрацював літературу, рекомендовану програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни, їх значення для подальшої професійної діяльності.
<p>С «Добре»</p>	<p>«Добре»</p>	<p>75–81</p>	Здобувач виявив у цілому добрі знання навчального матеріалу дисципліни при виконанні передбачених програмою завдань, але припустив низку незначних помилок; опрацював основну літературу, рекомендовану програмою; показав систематичні знання з дисципліни; здатний самостійно використовувати та поповнювати знання у процесі подальшого навчання та професійної діяльності.

Закінчення таблиці

1	2	3	4
<p>D «Задовільно»</p>		<p>66–74</p>	<p>Здобувач виявив знання навчального матеріалу дисципліни в обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; виконав завдання, передбачені програмою; ознайомився з основною літературою, що зазначена у програмі; припустив значну кількість помилок або недоліків у відповідях на запитання співбесіди, тестування, при виконанні завдань тощо, які може усунути самостійно.</p>
<p>E «Достатньо»</p>	<p>«Задовільно»</p>	<p>60–65</p>	<p>Здобувач виявив мінімальні знання основного навчального матеріалу дисципліни в обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; в основному виконував завдання, передбачені програмою; ознайомився з основною літературою, що зазначена у програмі; припустив значні помилки у відповідях на запитання співбесіди, тестування, при виконанні завдань тощо, які може усунути лише під керівництвом та за допомогою викладача.</p>
<p>F «Незадовільно»</p>	<p>«Незадовільно»</p>	<p>1–59</p>	<p>Здобувач не має знань зі значної частини навчального матеріалу; припускає принципові помилки при виконанні більшості передбачених програмою завдань; не спроможний самостійно засвоїти програмний матеріал.</p>

VI. Питання для підсумкового контролю

Поняття культури. Принципи класифікації культурної еволюції та її етапи

1. Поняття «культура».
2. Принципи класифікації культурної еволюції.
3. Основні етапи культурної еволюції.
4. Культура і цивілізація: дефініція понять.
5. Культура масова і культура елітарна.
6. Кітч і кемп як ознаки сучасної культури.
7. Культура в контексті універсалізації та глобалізації сучасного світу.

Ранні форми культури

8. Поняття первісної культури та її періодизація.
9. Культура збирання та полювання. Когнітивна революція.
10. Неолітична революція й культура раннього землеробства.
11. Первісне мистецтво.

Культура перших цивілізацій: Стародавнього Сходу

12. Культура Месопотамії.
13. Релігія, культи, обряди Месопотамії.
14. Міфологія, філософська поезія Месопотамії.
15. Право Месопотамії.
16. Архітектура Месопотамії.
17. Культура Стародавнього Єгипту.
18. Міфологія, релігія, культи, обряди Стародавнього Єгипту.
19. Релігійно-філософська поезія Стародавнього Єгипту.
20. Художнє мистецтво, скульптура, архітектура Стародавнього Єгипту.

Антична культура: Стародавня Греція

21. Егейська, або крито-мікенська культура.
22. Культура Греції архаїчного періоду.
23. Грецька культура класичного періоду.
24. Елліністична культура.

Антична культура: Стародавній Рим

25. Культура раннього Риму.
26. Культура епохи республіки.
27. Культура епохи імперії.
28. Виникнення християнства.

Культура Візантії

29. Візантія в історії світової культури.
30. Філософська думка Візантії.
31. Література Візантії.
32. Освіта Візантії.
33. Музика Візантії.
34. Художнє мистецтво й архітектура Візантії.

Культура західноєвропейського Середньовіччя

35. Історичні передумови формування середньовічної культури.
36. Характерні риси культури раннього середньовіччя.
37. Культура Європи IX–XIII століть.

Культура Відродження

38. Історичні передумови становлення культури Відродження.
39. Гуманізм як ідеологія Відродження.
40. Поезія, проза, драматургія Відродження.

Реформація і культура

41. Соціально-політичні й економічні витоки Реформації.
42. Ідейний зміст Реформації.
43. Німецький гуманізм.
44. Біблія як ідейне джерело Реформації.
45. Мистецтво доби Реформації.

Поняття культури Нового часу

46. Засади новоєвропейської ментальності.
47. Періодизація культури Нового часу.
48. Основні характеристики культури Нового часу.

Культура доби Просвітництва

49. Витоки та основні характеристики культури Просвітництва.
50. «Перший філософ» Жан Жак Руссо та його прогресивні ідеї.
51. Вплив Французької революції на культуру.
52. Тенденції розвитку мистецтва.
53. Просвітницька література.
54. Європейська музика XVIII століття.
55. Скульптура, архітектура, живопис епохи Просвітництва.

Західноєвропейська культура XIX століття

56. Культура Європи в першій половині XIX століття.
57. Німецька філософія як загальноєвропейське надбання.

58. Культура Європи в другій половині XIX століття.
59. Від романтизму до реалізму: європейська література XIX століття.
60. Від романтизму до реалізму: європейська архітектура, скульптура, живопис XIX століття.
61. Від романтизму до реалізму: європейська музика XIX століття.

Культура модернізму

62. Поняття «культури модернізму».
63. Тенденції європейської культури першої половини XX століття.
64. Європейська література першої половини XX століття.
65. Американська література першої половини XX століття.
66. Музика першої половини XX століття.
67. Художні стилі і напрямки в архітектурі та живописі першої половини XX століття.

Культура постмодернізму

68. Поняття «культури постмодернізму».
69. Масова та елітарна культури.
70. Кітч і кемп як тенденції європейської культури другої половини XX – початку XXI століття.
71. Європейська література другої половини XX – початку XXI століття.
72. Американська література другої половини XX – початку XXI століття.
73. Феномен мультикультуризму в американській літературі: Аскольд Мельничук.
74. Американська та європейська музика другої половини XX – початку XXI століття.
75. Художні стилі і напрямки в архітектурі та живописі першої половини XX століття.
76. Художні стилі і напрями історії світової культури: античність та середньовіччя.
77. Художні стилі і напрями історії світової культури: новий час.

Методика навчання історії світової культури в шкільному курсі історії

78. Методика вивчення історії світової культури у закладах загальної середньої освіти.
79. Інноваційні інструменти вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії.

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Посібники

1. Історія світової культури / Л. Левчук, В. Гриценко, В. Єфименко, І. Лосєв. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
2. Історія світової культури: навч. посіб. / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
3. Конверський А. Культурологія: базовий підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фоліо, 2013. 863 с.
4. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури. Київ: Знання, 2000. 359 с.
5. Яковенко Г. Методика навчання історії: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=3ad9m8kb4j2fppbe17mv8dd2

Дослідження та інтернет-ресурси

6. Балух В. Історія античної цивілізації: в 3-х томах. Чернівці: Наші книги, 2016. Т. 1: Стародавня Греція. 656 с.; Т. 2: Стародавній Рим. 848 с.; Т. 3: Практикум. 607 с.
7. Barry P. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory. URL: <https://staffnew.uny.ac.id/upload/132299491/pendidikan/beginningtheoryanintroductiontoliteraryandculturaltheorysecondedition.pdf>
також:
Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. редактор Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
8. Bloom H. The Western Canon. The books and school of the ages. URL: file:///C:/Users/Downloads/Harold_Bloom_The_Western_Canon_The_Books_and_ScBookSee.org.pdf
також:
Блум Г. Західний канон: Книги на тлі епох / пер. з англ. Р. Семків, О. Радомська та ін. Київ: Вид-во «Факт», 2007. 720 с.

9. Висоцька Н. Концепція мультикультуризму як чинник розвитку літератури США кінця ХХ – початку ХХІ століть. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2012. 400 с.
10. Huizinga J. *The Autumn of the Middle Ages*. Chicago: University of Chicago Press, 1996. 490 p.
також:
Гейзінга Й. Осінь середньовіччя. URL: <https://www.rulit.me/books/osen-srednevekovyua-read-86148-1.html>
11. Gombrich E. N. *The Story of Art*. London: Phaidon Press. 688 p.
також:
Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/gombr/index.php
12. Le Goff J. *Medieval Civilization 400–1500*. URL: https://monoskop.org/images/6/6a/Le_Goff_Jacques_Medieval_Civilization_1992.pdf
13. Павличко С. Теорія літератури. Вид. друге. Київ: Вид-во Соломія Павличко «Основи», 2009. 679 с.
14. Паскаль Б. *Думки* / пер. з фр. А. Перепадя, О. Хома. Київ: Дух і Літера, 2009. 704 с.
15. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки / за ред. М. Зубрицької. Львів: «Літопис», 1996. 633 с.
16. Storey J. *Cultural the Ory and popular Culture*. URL: https://www.academia.edu/30246506/Cultural_Theory_and_Popular_Culture_A_Reader
також:
Сторі Д. Теорія культури та масова культура / пер. з англ. Сергія Савченка. Київ: Акта, 2005. 362 с.
17. Shvab A., Shvab L. In search of national identity: from the life of Volyn family of the Levchanivskis. *Східноєвропейський історичний вісник*. Special issue: Scientific Conference Proceedings. Drohobych, 2019. S. 145–155.
18. Шваб Л. Американський постмодерний театр. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11–12 лютого 2022 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 93–97.

19. Шваб Л. Ментальні основи антропоцентризму в культурі Нового часу. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2022. №17. S. 497–503. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/489/495>
20. Білик В., Шваб Л. Духовні та культурно-релігійні витоки Реформації. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: збірник наукових статей. Чернівці: Друк. Чернівецького національного університету. 2022. Т. 46. С. 167–175.

ЧАСТИНА 2

ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА: теми лекційних, семінарських та самостійного вивчення

Тема 1. Поняття культури.

Принципи класифікації культурної еволюції та її етапи

Лекція

1. Поняття культури.
2. Етапи культурної еволюції.
3. Культура і цивілізація.

Самостійне вивчення

1. Культура і цивілізація: дефініція понять.
2. Культура масова і культура елітарна.
3. Кітч і кемп як ознаки сучасної культури.
4. Культура в контексті універсалізації та глобалізації сучасного світу.

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Navriushenko_Oleksandr/Istoriia_svitovoi_kultury.pdf
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. / Л. Левчук. Київ : Либідь, 2000. 520 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf
3. Устименко-Косоріч О. Масова та елітарна культура: проблеми взаємодії: навч. посіб. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream>
4. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

5. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури. *Слово і Час*. 2008. № 9. С. 23–30.
6. Будяк В. Кітч і кемп: спільне й відмінне проявів у моді. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/23/8.PDF
7. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії. Київ: Факт, 2008. 284 с.
8. Кітч. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-7117>
9. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. *Проект «Повернення деміургів»*. Плерома. 1998. № 3. 62–63.
10. Муха О. Кітч і кемп в українській культурі (дефінітивно-тенденційний нарис). URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1662983>
11. Сучасна масова література як феномен культури: навч. посіб / укладачі: А. Землянська, Т. Шарова. Мелітополь: ФОП Однорог, 2021. 100 с.
12. Сторі Д. Теорія культури та масова культура / пер. з англ. С. Савченка. Київ: Акта, 2005. 362 с.
13. Цивілізація – що це таке, суть, визначення, ознаки та приклади. URL: <https://termin.in.ua/tsyvilizatsiia/>
14. Шваб Л. Культура як поняття. *Цифрові трансформації в освіті, культурі та мистецтві: нові можливості й досвід*: матеріали всеукр. наук.-педаг. підвищення кваліфікації, 12 верес. – 23 жовт. 2022 року. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 109–112.

Тема 2. Ранні форми культури

Лекція

1. Поняття первісної культури та її періодизація.
2. Культура збирання та полювання. Когнітивна революція.
3. Неолітична революція й культура раннього землеробства.
4. Первісне мистецтво.

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Navriushenko_Oleksandr/Istoriia_svitovoi_kultury.pdf
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. / Л. Левчук. Київ: Либідь, 2000. 520 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf
3. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури. Київ: Знання, 2000. 359 с. URL: <https://studfile.net/preview/5342257/>
4. Історія європейської цивілізації / за ред. Умберто Еко. Греція. Харків: Фоліо, 2019. 1168 с.
5. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера; перекл. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2019. 623 с.
6. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу / перекл. О. Петюха. Київ: ММХХІV, 2024. 624 с.

Тема 3. Культура перших цивілізацій: Стародавній Схід

Лекція

1. Культура Месопотамії.
2. Староєгипетська культура.
3. Мистецтво Месопотамії та Стародавнього Єгипту: порівняльна характеристика.

Семінарське заняття.

Культура Стародавнього Єгипту

1. Періодизація історії Стародавнього Єгипту.
2. Культура Давнього царства.
3. Культура Середнього царства.
4. Культура Нового царства.

Самостійне вивчення.

Культура Стародавнього Сходу: Месопотамія, Індія та Китай

1. Культура Месопотамії.

2. Культура Стародавньої Індії.
3. Культура стародавнього Китаю.
4. Порівняльна характеристика культур Стародавнього Сходу.

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Navriushenko_Oleksandr/Istoriia_svitovoi_kultury.pdf
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. / Л. Левчук. Київ: Либідь, 2000. 520 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf
3. Історія України. Всесвітня історія (5–9 класи): навч. програма. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>
4. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf
5. Історія художньої культури. Візантія. Арабо-мусульманський світ. Китай. Японія: підручник для студ. вищ. навч. закл. мистецтва і культури / В. Шейко, О. Гаврюшенко, О. Кравченко. Харків: Харк. держ. акад. мистецтв, 2001. 181 с.

Додаткова:

6. Удич З. Історія Стародавнього світу у схемах і таблицях. Київ: Мандрівець, 2009. 320 с.
7. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Київ: Либідь, 2009. 592 с..
8. Мустафін О. Справжня історія стародавнього часу. Київ: Фоліо, 2013. 349 с.
9. Кіндер Г., Хільгеман В. Всесвітня історія: dtv-Atlas / перекл. з німецько. Київ: Знання-Прес, 2007. 664 с.
10. Фартінг С. Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення / перекл. К. Грицайчук та ін. Київ: Vivat, 2019. 576 с.

Тема 4. Антична культура: Стародавня Греція

Лекція

1. Еволюція культури Стародавньої Греції.
2. Егейська (крито-мікенська) культура.
3. Культура архаїчного періоду.
4. Культура класичного періоду.
5. Елліністична культура.

Семінарське заняття

1. Мистецтво Стародавньої Греції доби класики.
2. Давньогрецький театр.
3. Історіографія та філософія.
4. Культура еллінізму.

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/06.pdf
2. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
3. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури: навч. посіб. для студ. техн. вузів. Київ: Т-во «Знання», 2000. 359 с.
4. Словник античної міфології / укладачі: І. Козовик, О. Пономарів. Київ, 1985. 236 с.

Додаткова:

5. Балух В. Історія античної цивілізації: в 3-х томах. Т. 1. Стародавня Греція. Чернівці: Наші книги, 2016. 656 с.
6. Балух В., Коцур В. Культура Античності. Чернівці: Наші книги, 2016. 632 с.
7. Бред М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму. Київ: BookChef, 2019. 288 с.
8. Історія європейської цивілізації / за ред. Умберто Еко. Греція. Харків: Фоліо, 2019. 1168 с.

9. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу / перекл. О. Петюха. Київ: ММХХІV. 624 с.
10. Фартінг С. Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення / перекл. К. Грицайчук та ін. Київ: Vivat, 2019. 576 с.

Тема 5. Антична культура: Стародавній Рим

Лекція

1. Еволюція культури Стародавнього Риму.
2. Культура раннього Риму.
3. Культура епохи республіки.
4. Культура епохи імперії.
5. Виникнення християнства.

Семінарське заняття

1. Початок римської культури
2. Культура доби республіки
3. Культура доби імперії

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/06.pdf>
2. Історія України. Всесвітня історія (5–9 класи): навч. програма. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>
3. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
4. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури: навч. посіб. для студ. техн. вузів. Київ: Т-во «Знання», 2000. 359 с.
5. Словник античної міфології / укладачі: І. Козовик, О. Пономарів. Київ, 1985. 236 с.

Додаткова:

6. Балух В. Історія античної цивілізації: в 3-х томах. Т. 1. Стародавня Греція. Чернівці: Наші книги, 2016. 656 с.
7. Балух В., Коцур В. Культура Античності. Чернівці: Наші книги, 2016. 632 с.
8. Бред М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму. Київ: BookChef, 2019. 288 с.
9. Історія європейської цивілізації / за ред. Умберто Еко. Греція. Харків: Фоліо, 2019. 1168 с.
10. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу / перекл. О. Петюха. Київ: ММХХІV. 624 с.

Тема 6. Культура Візантії

Лекція

1. Візантія в історії світової культури.
2. Культура ранньої доби.
3. Культура VII–XXI століть.
4. Культура XIII–XV століть.

Семінарське заняття

1. Періодизація історії візантійської культури.
2. Філософська думка та література.
3. Живопис та архітектура.

Література

Основна:

1. Історія світової культури / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Navriushenko_Oleksandr/Istoriia_svitovoi_kultury.pdf
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. / Л. Левчук. Київ: Либідь, 2000. 520 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf

3. Історія України. Всесвітня історія (5–9 класи): навч. програма. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>
4. Історія художньої культури. Візантія. Арабо-мусульманський світ. Китай. Японія: підручник для студ. вищ. навч. закл. мистецтва і культури / В. Шейко, О. Гаврюшенко, О. Кравченко. Харків: Харк. держ. акад. мистецтв, 2001. 181 с.
5. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури. Київ: Знання, 2000. 359 с. URL: <https://studfile.net/preview/5342257/>

Додаткова:

6. Аверинцев С. Поетика ранньовізантійської літератури (рос.). Москва, 1977 (1997). 342 с.
7. Балух В. Візантиністика: курс лекцій. Чернівці: Книги-XXI, 2006. 606 с.
8. Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). Москва: Искусство–XXI века, 2014. 688 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/gombr/index.php
9. Ліндсі Дж. Коротка історія культури. Від первісного суспільства до доби Відродження. Київ: Мистецтво, 2020. 431 с.

Тема 7. Культура західноєвропейського Середньовіччя

Лекція

1. Початок середньовічного світу.
2. Каролінгське Відродження.
3. Оттонівське Відродження.
4. Середньовічне місто та його культура.

Семінарське заняття

1. Матеріальний та духовний світ європейського середньовіччя.
2. Університети та наукова думка.
3. Художня культура XI–XIII століття.
4. Лицарська культура.

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.
3. Історія України. Всесвітня історія (5–9 класи): навч. програма. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>
4. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
5. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури: навч. посіб. для студ. техн. вузів. Київ: Т-во «Знання», 2000. 359 с.
6. Семко Я. Історія раннього середньовіччя: документи та матеріали: хрестоматія. Одеса: Фенікс, 2021. 230 с.

Додаткова:

7. Гейзінга Й. Осінь середньовіччя. URL: <https://www.rulit.me/books/osen-srednevekovya-read-86148-1.html>
8. Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). Москва: Мистецтво–XXI століття, 2014. 688 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/gombr/index.php
9. Гофф Ж. Середньовічна уява. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Jacques_Le_Goff/Serednovichna_uiava/
10. Еко У. Бавдоліно. Київ: Фоліо, 2018. 444 с.
11. Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера. Львів: Літопис, 2004. 632 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dintselbakher_Peter/Istoriia_evropeiskoi_mentalnosty.pdf?
12. Історія європейської цивілізації. Експедиції. Торгівля. Утопія / за ред. Умберто Еко. Київ: Фоліо, 2020. 704 с.
13. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Замки. Торговці. Поети / за ред. Умберто Еко. Київ: Фоліо, 2019. 768 с.
14. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста / за ред. Умберто Еко. Київ: Фоліо, 2018. 672 с.

15. Велике переселення народів. Історія неспокоїної епохи IV та V століть. Курс лекцій / М. Мончинська; пер. з польської І. Тризни, М. Левади. Київ: Софія-А, 2009. 400 с.
16. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу / перекл. О. Петюха. Київ: ММХХІV. 624 с.
17. Щавурський Б. Європейське Середньовіччя: літературний флорилегіум. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2020. 944 с.

Тема 8. Культура Відродження

Лекція

1. Періодизація культури Відродження.
2. Італійське Відродження. Ренесансний гуманізм.
3. Мистецтво Відродження.

Семінарське заняття

1. Культура раннього Відродження.
2. Культура високого Відродження.
3. Культура пізнього Відродження.

Самостійне вивчення

1. Північне Відродження: культура Франції, Німеччини, Нідерландів, Іспанії, Англії

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.
3. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
4. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури: навч. посіб. для студ. техн. вузів. Київ: Т-во «Знання», 2000. 359 с.

5. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsy_klopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

6. Годж С. Коротка історія мистецтва. Львів: Вид-во Старого Лева, 2021. 418 с.
7. Ліндсі Дж. Коротка історія культури. Від первісного суспільства до доби Відродження. Київ :Мистецтво, 2020. 431 с.
8. Томас М. Утопія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3752>
9. Чосер Дж. Кентерберійські оповіді: у 2-х книгах. Київ: Астролябія, 2019. 1072 с.
10. Шекспір В. Сонети / переклад Дмитра Павличка. Київ: Молодь, 1978. 368 с.

Тема 9. Реформація і культура

Лекція

1. Реформація як криза середньовічної культури.
2. Культурні витоки Реформації.
3. Реформація та засади новоєвропейської ментальності.

Семінарське заняття

1. Соціально-економічні й політичні витоки Реформації.
2. Реформація та німецький гуманізм.
3. Мистецтво доби Реформації.

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.

3. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
4. Основи культурології / під ред. Л. Сандюк, Н. Шубелки. Київ: Центр навч. літ., 2019. 480 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsy_klopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

6. Білик В., Шваб Л. Духовні та культурно-релігійні витоки Реформації. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: збірник наукових статей. Чернівці: Друк. Чернівецького національного університету. 2022. Т. 46. С. 167–175.
7. Ліндсі Дж. Коротка історія культури. Від первісного суспільства до доби Відродження. Київ: Мистецтво, 2020. 431 с.
8. Renatio. Ренесанс і Реформація, бл. 1450–1670. *Дейвіс Н. Європа. Історія*. Київ: Основи, 2000. С. 485–594.
9. Реформація і трансформація суспільства: досвід минулого і виклики сучасного. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету, 2017. 274 с.
10. Шваб Л. Людина і релігія в модерному світі. *Волинський благовісник: Богословсько-історичний науковий журнал Волинської православної богословської академії*. Луцьк: Вид-во Волин. православ. богослов. акад. ЕІКΩΝ, 2018. № 6. С. 245–256.

Тема 10. Поняття культури Нового часу

Лекція

1. Культура Нового часу: періодизація, основні характеристики.
2. Нові обґрунтування антропоцентризму: Блез Паскаль «Думки» (1670).
3. Буржуазія й дворянство в культурі Нового часу: Даніель Дефо «Пригоди Робінзона Крузо» (1719); Ганс Якоб Гріммельсгаузен

«Сімпліцій Сімпліціссімус» (1671), Александр Дюма «Шевальє д'Арманталь» (1841).

Самостійне вивчення

1. Європейська культура XVII ст.

Література

Основна:

1. Гріммельсгаузен Г. Я. Сімпліцій Сімпліціссімус. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printitzip.php?tid=8566>
2. Дефо Д. Життя та незвичайні й дивовижні пригоди Робінзона Крузо («Відомі та незвідані») / пер. Г. Орлівна. Київ: РМ, 2023. 400 с.
3. Дюма А. Шевальє д'Арманталь. URL: <http://loveread.ec/contents.php?id=815>
4. Конверський А. Культурологія: базовий підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фоліо, 2013. 863 с.
5. Паскаль Б. Думки. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pascal_Blaise/Dumky.pdf
6. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

7. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ: Ніка-Центр, 2015. 444 с.
8. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / переклад з англ. О. Погинайко; наук. редактор Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
9. Блум Г. Західний канон: Книги на тлі епох. Київ, 2007. 720 с.
10. Мегала І. Зарубіжна література XVII–XX століть. Київ: Вид. Вадим Карленко, 2010. 275 с.
11. Москвічова Ю. Історія мистецтв у контексті світової культури. Київ: Мистецтво, 2021. 292 с.

12. Шваб Л. Людина і релігія в модерному світі. *Волинський благовісник: Богословсько-історичний науковий журнал Волинської православної богословської академії*. Луцьк: Вид-во Волин. православ. богослов. акад. ΕΙΚΩΝ, 2018. № 6. С. 245–256.
13. Шваб Л. Ментальні основи антропоцентризму в культурі Нового часу. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2022. № 17. S. 497–503. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/489/495>

Тема 11. Культура Просвітництва

Лекція

1. Просвітництво як поняття.
2. Просвітителі й суспільство
3. Література доби Просвітництва.

Семінарське заняття

1. Витоки та основні засади Просвітництва: Англія, Франція, Німеччина.
2. Вольтер і Руссо як символи Просвітництва.
3. Мистецтво доби Просвітництва.

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Гриценко Т. Культурологія. Київ: Центр навч. літ., 2019. 392 с.
3. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.
4. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svi-tovoi_kultury.pdf
5. Основи культурології / під ред. Л. Сандюк, Н. Шубелки. Київ: Центр навч. літ., 2019. 480 с.

6. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник: у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щевурського. Тернопіль: Богдан, 2005. Т. 1. 824 с.; 2006. Т. 2. 864 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

8. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / переклад з англ. О. Погинайко; наук. редактор Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
9. Блум Г. Західний канон: Книги на тлі епох. Київ, 2007. 720 с.
10. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. Київ: Мистецтво, 1995. Т. 2. 256 с.
11. Мегала І. Зарубіжна література XVII–XX століть. Київ: Вид. Вадим Карленко, 2010. 275 с.
12. Москвічова Ю. Історія мистецтв у контексті світової культури. Київ: Мистецтво, 2021. 292 с.
13. Руссо Ж-Ж. Сповідь. Жан-Жак Руссо. Сповідь / пер. з фр. Володимир Верховень. Київ: Техніка, 2013. 634 с.
14. Вольтер. Кандид або оптимізм. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=148>
15. Олімпія до Гуж. Права жінки та громадянина. Дейвіс Н. *«Історія Європа»*. Київ: Основи, 1999. С. 740–741.

Тема 12. Західноєвропейська культура XIX століття

Лекція

1. Прикмети часу після Французької революції й революційних війн (1789–1815).
2. Культурний феномен романтизму.
3. Культурний феномен реалізму.

Семінарські заняття

1. Загальна характеристика епохи
2. Художнє життя першої половини ХІХ ст.
3. Культура Європи другої половини ХІХ ст. та на схилі століття. Модерн.

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Левчук Л. Історія світової культури. Київ: Центр навч. літ., 2019. 398 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Istoria_svitovoi_kultury.pdf
3. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.
4. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник: у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щевурського. Тернопіль: Богдан, 2005. Т. 1. 824 с.; 2006. Т. 2. 864 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

6. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму: навч. посіб. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44588/1/Anisimova_L._American%20Literature_2023_FUFKiM.pdf
7. Блум Г. Західний канон: Книги на тлі епох. Київ, 2007. 720 с.
8. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник: у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щевурського. Тернопіль: Богдан, 2005. Т. 1. 824 с.; 2006. Т. 2. 864 с.
9. Мегала І. Зарубіжна література ХVІІ–ХХ століть. Київ: Вид. Вадим Карленко, 2010. 275 с.
10. Павличко С. Теорія літератури. Вид. друге. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.

11. Чешир Л. Ключові моменти в мистецтві / пер. з англ. І. Павленко. Київ: Bookchef, 2023. 176 с.

Тема 13. Культура ХХ століття. Європа та США

Лекція

1. «Модернізм»: змістова характеристика поняття.
2. Зарубіжна література ХХ століття. Європа і США.
3. Модерна архітектура та живопис. Європа і США.

Семінарське заняття

1. Культура ХХ століття: загальна характеристика поняття.
2. Мистецтво перформансу.
3. Кіноматограф. Європа і США. Український кінематограф у контексті європейської культури.

Самостійне вивчення

1. Художні стилі та напрямки в музиці ХХ століття.

Література

Основна:

1. Гаврюшенко О., Шейко В., Кравченко О. Історія світової культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
2. Зарубіжна література ХХ століття. URL: <http://gorodenok.com/зарубіжна-література-хх-ст/>
3. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник: у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щевурського. Тернопіль: Богдан, 2005. Т. 1. 824 с.; 2006. Т. 2. 864 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf
5. Cinema of the United States. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cinema_of_the_United_States

6. Cinema of Europe. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cinema_of_Europe
7. Performace Art. URL: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/performance-art>

Додаткова:

8. Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). Москва: Мистецтво–XXI століття, 2014. 688 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/gombr/index.php
9. Денисова Т. Історія американської літератури ХХ ст. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2012. 488 с.
10. Мій будинок – моя фортеця: Чи могла сучасна архітектура виникнути через ментальні розлади. URL: <https://birdinflight.com/ru/architecture/20210607-mental-disorders-in-modern-architecture.html>
11. Музичні стилі та течії ХХ століття. URL: https://studme.com.ua/1424020813613/kulturologiya/muzykalnye_stili_techeniya.htm
12. Нова музика ХХ століття. Уповільнення історії. URL: <https://vpered.wordpress.com/2012/01/02/cherednichenko-new-musi/>
13. Павличко С. Теорія літератури. Вид. друге. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.
14. Рок-музика «виконала свою історичну місію». URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/01/110114_rock_music_ie
15. Рудик Г. Американський абстрактний експресіонізм: зліт та криза західного модернізму. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Magisterium/Kultur/2000_5/11_rydyk_gb.pdf
16. Усе про музику. URL: THE CLAQUERS
17. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки / за ред. М. Зубрицької. Львів: «Літопис», 1996. 633 с.
18. Юнгер М. Д. Пікассо: живопис, що шокував світ. Харків: Фабула; Ранок, 2019. 448 с.

Тема 14. Культура початку ХХІ століття. Європа та США

Лекція

1. Постмодерністська культура: характеристика поняття.

2. Мистецтво постмодернізму. Європа і США.
3. Постмодерністська література. Європа і США.

Самостійне вивчення

1. Українське постмодерністське мистецтво (за виставковою залогою Музею сучасного мистецтва Корсаків).
2. Нобелівські лауреати з літератури 2020-х років.
3. Культурно-мистецькі виставки та аукціони.

Література

Основна:

1. Лютий Т. Клопоти з постмодерн(ізм)ом. URL: <https://tyzhden.ua/klopoty-z-postmodern-izm-om/>
2. Плакроуз Г., Ліндсей Дж. Цинічні теорії про гендер, расу та ідентичність. І чому вони згубні для нас усіх. URL: <https://nash-format.ua/products/ebook-tsynichni-teorii-pro-gender-rasu-ta-identychnist.-i-chomu-vony-zgubni-dlya-nas-usih-627769>
3. Третяк О. Постмодернізм. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламент. вид-во, 2011. С. 602–603.
4. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Григорія Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

Додаткова:

5. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти. Київ: Ніка-Центр, 2020, 428 с.
6. Москвич О. Феноменологія фотографії в контексті сучасної медіакультури: монографія. Луцьк: Вежа, 2014. 191 с.
7. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки / за ред. М. Зубрицької. Львів: «Літопис», 1996. 633 с.
8. Шваб Л. Американський постмодерний театр. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі*: матеріали

міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11–12 лютого 2022 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 93–97.

Тема 15. Підсумок. Історичні художні стилі в європейській культурі

Лекція

1. Художній стиль як естетична категорія.
2. Естетичний ідеал Середньовіччя у стилі доби.
3. Ідеал прекрасного Нового часу: стильовий аспект.

Семінарське заняття

1. Ордери Античності.
2. Художні стилі доби Середньовіччя: візантійський, романський, готичний стилі.
3. Історичні художні стилі Нового часу: Ренесанс, бароко, класицизм, романтизм, реалізм, стиль модерн і постмодерн (ультрамодерн).

Література

Основна:

1. Безклубенко С. Мистецтво: терміни і поняття: енциклопедичне видання. Київ: Ін-т культурол. АМУ, 2008. 240 с.
2. Жабрюк А. Історичні європейські художні стилі. Деталізована програма спецкурсу. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13113/1/evropeyski-hudozhni%20styli.pdf>
3. Коннов О. Історична динаміка художнього стилю: монографія. Київ: В-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 187 с.

Додаткова:

4. Берд М. 100 ідей, що змінили мистецтво / пер. з англ. О. Українця, К. Дудки. Київ: ArtHuss, 2019. 208 с.
5. Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). Москва: Мистецтво–XXI століття, 2014. 688 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/gombr/index.php

6. Магдиш І. Арт-нуво. Стилi українського мистецтва ХХ століття. Київ: Портал, 2021. 120 с.
7. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. Київ: Музична Україна, 1971. 142 с.

Тема 16. Вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії

Семінарське заняття

1. Методи, прийоми та засоби навчання історії.
2. Методи навчання історії світової культури: прийоми використання художньої літератури, творів художнього мистецтва та музики.
3. Інноваційні технології навчання історії світової культури.

Література

1. Пометун О. Методика навчання історії в школі. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3731/1/>
2. Яковенко Г. Методика навчання історії: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=3ad9m8kb4jcj2fppbe17mv8dd2

ЧАСТИНА 3

ЗМІСТ НОРМАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Тема 1. Поняття культури. Принципи класифікації культурної еволюції та її етапи

«Культура – це передані та створені сутності й моделі цінностей, ідей та інших символічних значимих систем, які є чинниками, що формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки»
Альфред Кребер

*«Культура є колективним благом і колективним доробком, продуктом творчих і перетворювальних зусиль незліченних поколінь...
Культурою є сукупність елементів суспільного доробку, спільних для ряду груп і завдяки своїй об'єктивності, здатних поширювати у просторі»*
Стефан Чарновський

«З нічого ж ніщо не виникає і в ніщо обернатись не може»
Лукрецій

«Коли дикий народ стає цивілізованим, у жодному разі не треба вважати акт цивілізації закінченим після того, як народу дано чіткі закони: потрібно, щоб він ставився до даного йому законодавства як до триваючої цивілізації»
Буланже

Поняття культури. Висхідний процес розвитку людини або «еволюція навпомацки» (П'єр Тейяр Шарден). Завершення біологічної та перехід до культурної еволюції – 30–40 тис. років тому. Принципи класифікації розвитку культури людини. Перші спроби в античну епоху: поділ давньогрецького письменника Гесіода (VIII ст. до н.е.) на золотий, срібний, мідний, героїчний та залізний. Прямолінійна еволюція розвитку культури людини грецького трагіка Есхіла в «Прометей закутому». Образ Прометея як віддзеркалення уявлень про шлях розвитку людства від первісного примітивізму до ремісництва і наук.

Теорія Демокріта про досягнення людства завдяки суто людським потребам та зусиллями на їх задоволення. Про виготовлення зброї, походження мови, права та релігії з точки зору матеріаліста в римського поета та філософа Лукреція Кара «Про природу речей». Ідея культурної еволюції як підсумок античного мислення. Уява про культурну революцію Середньовіччя. Міф про створення Богом перших людей як джерело уявлення про історію людства.

Етапи культурної еволюції. Початок наукового вивчення історії людства. Карл Лінней і його висновок про Homo sapiens (людину розумну). Висновки французького вченого Жозефа-Франсуа Лафіто про далеке минуло народів Європи. Жак Кондорсе про послідовно змінювані ступені господарської діяльності – полювання й рибальство, скотарство й землеробство. Шотландський філософ Адам Фергюсон про три епохи історії людства: дикість, варварство, цивілізація тощо. Археологічні дослідження XIX ст. Поняття трьох віків датського вченого К. Томпсона: кам'яного, бронзового і залізного. Усамостійнення наук етнографії, археології та антропології в другій половині XIX ст. Ідея еволюції Чарльза Дарвіна в «Походженні видів шляхом природного відбору або збереження порід у боротьбі за життя» (1859). Періодизація первісної історії людства з урахуванням особливостей економіки та розподілу й розрізнення егалітарного (заснованого на рівності) та ранжированого (ієрархічного) суспільства. Визначення капіталістичного суспільства як суспільства промислової культури наприкінці XIX – початку XX ст. та суспільства науково-технічної культури з другої половини XX ст. Геологічна періодизація людської історії – архейська, палеозойська, мезозойська й кайнозойська ера. Поняття культурно-історичної епохи в культурології та розвиток поняття «цивілізація» з точки зору вивчення конкретного історичного періоду та виявлення специфіки кожного конкретного історичного періоду. Початок вживання поняття «цивілізація» в XVIII ст. Різноманітне використання терміну «цивілізація» – «цивілізація лісу», «цивілізація міст». Десять основних ознак цивілізації за Гарольдом Чайлдом: 1) міста; 2) монументальні громадські будівлі; 3) податки або данина; 4) інтенсивна економіка, торгівля; 5) виділення ремісництва; 6) писемність; 7) зачатки науки; 8) розвинуте мистецтво; 9) привілейовані

класи; 10) держава. Ознаки цивілізації за К. Клакхолмом: 1) монументальна архітектура; 2) міста; 3) писемність. Найбільш значимі епохи всесвітнього культурного процесу: 1) культура збирання й полювання; 2) епоха неолітичної революції і ранньої землеробської культури; 3) культура Стародавнього Сходу; 4) антична (грецька, римська) культура; 5) європейська культура (Середньовіччя, Відродження, Реформація, Просвітництво та культура XIX – XXI ст.).

Культура і цивілізація: дефініція понять. Походження поняття, сутність культури. Визначення культури як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством у час його історичного буття, набутий набір правил усередині спільноти для його збереження, успадкування і гармонізації. Типологія визначень культури. Описовий, історичний, нормативний, психологічний, структурний, генетичний типи культури за Альфредом Кребером (1876–1980), Клайдом Клаксоном (1905–1960), Едвардом Евансом-Прічардом (1902–1973). Історія розвитку культурологічної думки: міфологія та філософія Стародавнього світу; світогляд, етика і правові норми Середньовіччя; гуманістичні ідеали Відродження; Просвітництво про «культуру» і «природу»; «культура як рух від природної безпосередності до вищої духовності» у Новий час. Пізнавальна, інформативна, комунікативна, регулятивна, аксіологічна, світоглядна, вихована, емоційно-естетична, діагностично-прогностична функції культури. Матеріальна, духовна, соціальна, фізична форми культури. Види культури: культура суспільства; культура колективу, культура особистості, інформаційна культура, професійна культура. Періодизація історії світової культури. «Культура як відкрита система, що розвивається сама по собі» за Едвардом Тайлором (1832–1917) та Джеймсом Фрейзером (1854–1941). Поняття «цивілізації». Цивілізація як соціокультурне утворення. Визначення цивілізації як суспільства, заснованого на засадах розуму та справедливості. Цивілізація як стадія суспільного розвитку за Льюїсом Морганом (1818–1881) та Фрідріхом Енгельсом (1820–1895). Розгортання глобальної, світової та локальної цивілізацій. Локальні цивілізації як основа вивчення історії світової культури.

Культура масова і культура елітарна. Культура масова. Формування поняття «масова культура» (або «маскульт», «маскультура»),

«поп-культура», «популярна культура») на початку ХХ століття: Хосе Ортега-і-Гассет (1883–1955), Карл Ясперс (1883–1969), Освальд Шпенглер (1880–1936), Жан Бодрійян (1929–2007), Питирим Сорокін (1889–1968). Становлення масової культури. Критика масової культури «як смертоносної пари, що душить народну культуру і загрожує цілісності мистецтва». Тривіальність, сентиментальність, швидкі й фальшиві приємності, тілесна насолоді, розпуста, користолюбство та пихатість – ознаки і цінності масової культури. Масова та популярна культура. Масова й народна культура. Стили масової культури: попса, субкультура, контркультура. *Культура елітарна*. Формування поняття «елітарна культура» як специфічної форми мистецтва, зрозумілих нечисленній групі людей із високим інтелектуальним рівнем, відповідними духовними запитами, особливо чутливою художньою сприйнятливістю в середині ХХ століття. Освальд Шпенглер (1880–1936) про «корисну (масу), «фабричний товар природи» і «людей-геніїв». Поняття «еліта». Суб'єктивність поняття «культура елітарна». «Культура елітарна» як продовження попередніх культурних епох.

Культура в контексті універсалізації та глобалізації сучасного світу. Позитивні й загрозові досягнення в культурі засобом науки й технологій. Безпрецедентні небезпеки і загрози: атомна і хімічна зброя, глобальне забруднення довкілля, вичерпування природних ресурсів, поширення егоїстичної, гедоністичної настанови та інші соціальні і моральні недуги. Універсальний і глобальний характер науки й технологій. Суперечність технологій із національною специфікою культур. Позитивні й негативні наслідки наукового й технологічного прогресу та їхній вплив на формування культури розваг. Сценарії можливої зміни культурної та цивілізаційної парадигми: полікультурність, зіткнення цивілізацій і культур.

Тема 2. Ранні форми культури

Поняття первісної культури та її періодизація. Поняття первісної культури як культури від виникнення людини до появи державності: початок IV ст. – кінець III тис. до н. е. Процеси первісної епохи: антро-

погенез, формування мислення та мови, розселення по земній кулі, перехід від збиральництва до відтворювального господарства, соціогенеза, поява перших світоглядних та релігійних понять. *Періодизація ранніх форм культури*: палеоліт, мезоліт, неоліт – 2 млн роки тому – межа III тис.; епоха бронзи – II тис. до н. е.; рання залізна доба – I тис. до н. е. Палеоліт (від початку антропогенезу до X ст. до н. е.: виготовлення знарядь праці) або давня кам'яна доба: виготовлення перших знарядь праці.

Культура збирання і полювання. Когнітивна революція. Два типи ранньої культури – культура збирання та полювання, як біологічна та культурна спадщина сучасної людини. Спосіб життя людей культури збирання та полювання – розподіл праці між статями, кооперація усіх членів групи (крім дітей), мобільність (група із 40 осіб потребувала 100 квадратних кілометрів), контроль за народженням (кочове плем'я мало не більше дітей, ніж можна було нести на плечах), збереження життя хлопчикам (як один із перших прикладів перемоги культури над природою), піклування про смію тощо. Форма продовження сім'ї у роді – першому типі соціальної спільноти людей. Спосіб співіснування локальних груп за Чарльзом Роузом. Використання кам'яних знарядь праці у культурі збирачів і мисливців – рубила з уламків каменю різних порід: кременю, кварциту, обсидіану, сланцю тощо. Ознаки соціального простору: житлові будівлі, місця добування каменю, майстерні для виготовлення знарядь праці, маршрути сезонних міграцій, межі територій окремих виробничих груп, родові святилища. Постфігуративна чи традиційна культура первісного суспільства. Зразки образотворчого мистецтва культури збирання і полювання – печера Ласко в південно-західній Франції, Альтамірська печера на півночі Іспанії та Капова печера на Нижньому Уралі. Поліхромні малюнки культури збирання і полювання: малюнки бізонів, оленів, коней, биків, носорогів, трохи пізніше – «палеолітичні венери». Практичне, обрядове та магічне значення первісного мистецтва. Релігійні системи первісної культури – магія, фетишизм, анімізм. Єдність релігії з первісною обрядовістю: обряд ініціації та інші.

Культура раннього землеробства. Неолітична революція. «Неолітична революція» 15–12 тис. років тому за Гордоном Чайлдом. Ознаки

«неолітичної революції»: перехід від привласнювального до продуктивного господарювання, ріст чисельності населення, виникнення етносів та прамов. Економічні ознаки «неолітичної революції»: поява землеробства і скотарства, кераміки та шліфованих кам'яних знарядь праці; поширення ареалу проживання людини, удосконалення технологій через запозичення у продуктивних господарств (наприклад, удобрення землі мулом річок). Найстародавніші центри землеробства в місцях вирощування ячменю, пшениці, рису і маїсу. Розвиток аграрної культури в долинах річок Нілу в Африці, Тигру і Євфрату в Малій Азії, Гангу в Індії, Хуанхе в Китаї. Перетворення збирачів і мисливців на хліборобів. Перехід до вегетаріанського способу споживання їжі, що привело до великого перелому (за Гордоном Чайлдом). Приручення світських тварин. Перші приручені тварини – вівці і кози на Близькому Сході, передусім Ірак. Скотарство і збільшення споживання людини м'яса. Поступовий перехід до осілого способу господарства. Цитата: *«Постійна демографічна експансія землеробських общин у початковий період їхнього формування супроводжувалася об'єднанням дрібних сусідських колективів, а це зумовило гомогенізацію культури та мови»* (Лариса Левчук та ін.). Процес інтеграції людей та відокремлення общин як запорука ефективного ведення господарства. Зростання поселень і ускладнення устрою окремих поселень. Створення сусідської общини замість кровно спорідненої. Цитата: *«Тобто в соціальній структурі первісного суспільства полігамна сім'я, локальна господарська група, рід, плем'я змінюється на патріархальну сім'ю та сусідську землеробську общину, на основі якої виникли перші державні утворення (місто-держава)»* (Лариса Левчук та ін.). Трактування племені як племінної організації як першої політичної організації, що знає владу, військову організацію й пов'язана із необхідністю захищати і здобувати воєнним шляхом додатковий продукт, який з'являється завдяки землеробству. Сприяння осілого способу життя накопиченню знань і досвіду: зростання кількості культурної інформації, удосконалення мови, удосконалення знарядь праці. Поява стародавніх цивілізацій через 4–5 тисячоліть після виникнення сільського господарства: Середземномор'я, зона Перської затоки, в Індії, на островах теперішньої Індонезії та в Мексиці. Міграція як особливість первісної аграрної

культури. Великі переселення народів періоду раннього землеробства. Процес етногенези та виникнення сучасних мов як квінтесенція поняття «неолітична культура». Термін «етнос» у давньогрецькій мові – народ, плем'я, юрба, стадо, стан, соціальна група, клас тощо. Етнічна спільність як спільнота, пов'язана певною загальною культурою в найширшому розумінні слова. **ОТЖЕ, КУЛЬТУРА – ЦЕ СУКУПНІСТЬ ЗАСОБІВ, ЯКИМИ ІНСТИТУАЛІЗУЮТЬСЯ РІЗНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ.** Пов'язаність культури з етносом, як єдиний спосіб існування культури. Самосвідомість етносу як спосіб самоідентифікації й самовизначеності: розрізнення «своїх» і «чужих». Цитата: *«Механізм існування етнічних спільнот усіх типів, їхня просторова стабільність, їхня часова спадкоємність спираються переважно на зв'язки, які загалом можна назвати інформаційними» (Лариса Левчук та ін.).* Виникнення нових етносів шляхом їх розщеплення, диференціації, або шляхом асиміляції. Мовні сім'ї народів: 1) Індоевропейська сім'я – десять гілок, в тому числі сучасна грецька, давньогрецька, албанська, вірменська тощо, а також: Індоарійська (гіндустані, бенгалі, пенджабі); Іранська (двадцять мов: перська, афганська, таджицька, осетинська, курдська та ін., а також мертві мови – давньоперська, пехлеві, скіфська та ін.; Летто-литовська (балтійська) – литовська, латиська, латгальська і мертва прусська; Слов'янська з трьома підгрупами – східнослов'янська, західнослов'янська, південнослов'янська; Германська – англійська, німецька, голландська, шведська, норвезька, данська, ісландська та ін.; Романська – п'ятнадцять мов: іспанська, португальська, французька, італійська, румунська, молдовська; мертва – латинська мова. 2) Фінно-угорська (уральська сім'я) мов: а) угорська; б) фінська. 3) Тюркська алтайська сім'я об'єднує понад тридцять мов – турецька, узбецька, азербайджанська, татарська, туркменська, башкирська, казахська, киргизька, чуваська, алтайська та ін. 4) Семіто-хамітська (афроазійська сім'я мов) – розчленування семітської, берберської, кушитською та чадської. 5) Кавказька сім'я мов: а) грузинська, сванська, занська; б) абхазо-адигейська – кабардино-черкаська, адигейська, абхазька й абарзинська; в) нахсько-дагестанська – аварська, лезгинська, лакська, чеченська та ін.; б) Китайсько-тибетська сім'я – китайська оба хань та дунгенська або хуей, тибето-бірманські мови. Австронезійська сім'я налічує понад

150 мов скупчених у чотирьох гілках: індонезійській, полінезійській, меланізійській й мікронезійській; 7) Папуанська сім'я мов – Нова Гвінея, Соломонові острови. Генеза мов Нового Світу (Північної та Південної Америки). Проблема появи мови як найважливішого феномена культури. Спільне походження сучасних мов. «Ностратична теорія» генези мови датського вченого Холгера Педерсона (1903). Центр формування мов Південно-Західна Азія (Педерсон). Неолітична революція і поширення ностратичних мов. Зв'язок мовних і расових спільнот. Виникнення писемності як способу фіксації усної мови за Ювалем Ной Харрарі. Розвиток писемності – необхідна умова переходу до цивілізації. Найдавніші форми писемності – піктографічна, ідеографічна та ієрогліфічна. Цитата: *«Давньогрецьке письмо стало основою всіх західних алфавітів. На грецькій основі в Давньому Римі склалося латинське письмо, яке використовується національними мовами багатьох європейських народів. У XIX – XX століттях на латинській основі створені абетки для багатьох народів усіх частин світу (зокрема народів Африки). На грецькій основі виникла також кирилиця, на якій базувалися алфавіти багатьох слов'янських мов»* (Лариса Левченко). Інші досягнення культури землеробства: знаряддя праці, архітектура – глиняні й дерев'яні споруди, гончарне ремесло, розвиток ремесел, виготовлення зброї тощо.

Первісне мистецтво. Первісне мистецтво як мистецтво, створене в дописемних, доісторичних культурах. Початок первісного мистецтва від 40 тис. років тому (пізній палеоліт). Відкриття у XIX ст. малюнків у печерах Іспанії та Південної Франції. Відкриття найдавнішого відомого малюнка *Homo sapiens* віком 73 тис. років тому. Верхній палеоліт – мезоліт: наскельні малюнки і пересувні предмети мистецтва (статуетки, намистинки), предмети ужиткового призначення; неоліт – рання кераміка, будівництво мегалітів, раннє наскельне мистецтво, поява ранніх систем письма. Виникнення цивілізацій з писемністю в бронзову добу – Стародавній Єгипет та Китай. Нижній та середній палеоліт: поява естетики (від 100 до 50 000 років тому). Симетрія артефактів, свідчення уваги до деталей форми знарядь, отже знаряддя праці мають певну художню виразність. Скульптура середнього палеоліту: «Венера з Тан-Тана», «Венера з Берехат-Рама». Мистецтво

неандертальців: малюнки в печерах Ла-Пасьєга, ручний трафарет в печері Мальтравезо, спелеотеми в Ардалес. Знахідка різьби по кістці в липні 2021 р. – одного з найдавніших витворів мистецтва. Верхній палеоліт: відкриття невідомого фігуративного зображення тварини у листопаді 2018 року на Індонезійському півострові Калімантан, знайдення рогів оленя в горах Гарц у Німеччині з різьбленням (датується 51 тис. рр. тому). Зразки творів мистецтва верхнього палеоліту: Палеолітична Венера відома як Венера з Холе-Фельс і статуетка людини-Лева (40 тис. рр. тому), печерний живопис (наприклад, Шове, Альтаміра, Пеш-Мерль, Арсі-сюр-К'юр і Ласко) та ін. Мистецтво мезоліту: наскельні малюнки Середземноморського узбережжя Іспанії також – підвіски з Північної Європи з бурштину та сланцю з Британії. Мистецтво енеоліту: культура лінійно-стрічкової кераміки, статуетки жінок та чоловіків, тварин, витончене оздоблення глиняного посуду (наприклад у стилі Желесовце та Ленгель). Мистецтво бронзової доби: церемоніальні бронзові шоломи, декоративні наконечники списів і сокир, вишукані інструменти (лур) та інші церемоніальні предмети; предмети, виготовлені із золота (золота накидка з Молда); кераміка з Центральної Європи, наскельне мистецтво зі Швеції та півночі Італії. Мистецтво залізної доби: розвиток антропоморфних скульптур (воїн Гіршландена та статуя з Глауберга); виготовлення бронзового посуду для пиття; виготовлення зброї та зброї; зображення міфічних тварин та ін.

Тема 3. Культура перших цивілізацій: Стародавній Схід

*«Того, чого немає у “Махабхараті” – немає ніде»
Індійська приказка*

Культура Месопотамії. *Природно-кліматичні умови Дворіччя.* Месопотамія (із давньогрецького – «Дворіччя» абр «Межиріччя» – долина між азіатськими річками Тигру та Євфрату в знаннях греків (у Біблії «рівнина Санаар»). Географічні кордони Месопотамії: Вірменське нагір'я – на півночі, узбережжя Перської затоки – на півдні, гори

Загроса та Іранське нагір'я – на сході, Аравійська пустеля та Сирійський степ – на заході. Географічна особливість регіону – несхожість природних ритмів Тигру та Євфрату, а також природна відмінність між півднем та північчю регіону. Південь – плодючі землі за умови постійного зрошення; північ – багаті на флору і фауну гори. Формування держави Вавилонії у кінці III тис. до н. е. на берегах Євфрату; формування держави Ассирія у II тис. до н. е. на берегах річки Тигр. Удосконалення землеробства та скотарства із VII тис. до н. е. та розвиток ремесла із IV тис. до н. е. Основні етапи обробки та використання глини у VII–V тис. до н. е. Будівництво системи каналів, гребель та загат як необхідність подолання розливу Тигру та Євфрату в останній чверті IV тис. до н. е. Уява населення півдні Месопотамії про час до потопу і після потопу. Прихід на північ і північний захід Месопотамії шумерів у III тис. до н. е. та формування особливого етнічного субстрату – учасника культуротворення Месопотамії. *Культура Шумерів*. Лідерська роль шумерів у культурі Месопотамії у другій половині IV – першій половині III тис. до н. е. Царювання Саргона – «істинного царя Аккадців» наприкінці IV – початку III тис. до н. е. Мовна ситуація в Месопотамії та використання шумерського, аккадського та вавилонського діалектів. Семітизація шумерів та вихід із політичного життя Месопотамії. Шумерське містобудування: храм в Ереду на крайньому півдні Месопотамії міст у номи як форма функціонування держав Месопотамії: номи Ур, Кіш, Умма, Ешнунана, Ніппур, Лагаш та ін. IV–III тис. до н. е. оформлення принципів містобудування та характерних рис міського укладу життя. Використання поняття «архітектура» щодо будівництва шумерських міст (храми, адміністративні споруди, палаци). *Писемність*. «Ідея передавання результатів усвідомлення зав'язків між явищами та предметами через умовні значки виникла окремо у кількох давніх народів Сходу» (Олександр Гаврюшенко). Виникнення предметного письма у VIII тис. до н. е. у вигляді кам'яних кульок, конусів, пірамідок дисків, разом п'ятнадцять основних форм. Удосконалення форм письма за рахунок зменшення знаків та ін. Обмежені можливості месопотамського письма. 500 відомих клинописних текстів Месопотамії. *Храми*. Земля як власність бога в уявленні месопотамців (бог – трансформований образ

предків – покровителів родів та общин). Будівництво храми на честь бога-предка. Найвідоміші храми Месопотамії: Білий храм у місті Урук (III тис. до н. е.). *Образ світу у шумерів* – обожнювання усього, що демонструвало стабільність у природі та суспільстві. Поняття «бога» у шумерів – ідея верховенства закону, правил, порядку. Відсутність єдиної релігії у шумерів. Пантеон богів: Ан – бог неба, Енліль – бог повітря, Енкі – бог води, Кі – богиня землі, Нінту – богиня-матір, Інanna – богиня любові і пристрасті (Думузі – її наречений). Космогонічні уявлення шумерів – космічна влад Ану, який санкціонує все існуюче та охороняє всі сутності (сутність – «ме»). Міф про потоп як найважливіший образ покарання людини за невиконання обов’язків. *Література* – етап перетворення писемності як засобу обліку та фіксації господарчої інформації у мистецтво творення словесних образів. Творення міфів. Найвідоміші шумерські тексти – перша чверть II тис. до н. е.: гімни на честь богів, гімни на честь царів, ритуально-культурні тексти з бібліотек міст Месопотамії, прислів’я, приказки, плачі (III тис. до н. е.; «Людина та її бог») тощо. *Мистецтво*. Гліптика – мистецтво ліплення печаток. Тема людини у художній практиці месопотамців. Стандартність трактування людини у художньому мистецтві (ідентичність з єгипетським трактуванням людини). Виникнення скульптури та відсутність стилізованої уніфікації зображення людини. Спорудження стел: «стала шулік» в Уммі. Зміна зображення людей наприкінці III тис. до н. е. у зв’язку з ідеями обожнення царя. Відомі скульптурні портрети Гудеа – правителя II династії Лагаша, портрети III династії Ура та ін. Занепад технологічних можливостей скульптури після падіння III династії Ура. *Освіта та набуття знань*. Створення системи рахунку для обліку господарської діяльності. Астрономічні знання шумерів: еталонний календар із Ніппура (360 днів, чотири сезони, 12 місяців). Знання у медицині: фахівці із ворожби і відування (ішиби), водознавці (азу) та ін. Рецептурний довідник від часів Саргона. Шумерські школи – «е-дубби» у III тис. до н. е. Перетворення елементарних шкіл в осередки науки в останній чверті III тис. до н. е. **Культура Вавилонії** (грецька назва з аморейської «Баб-ілам» – «Брама Богів»). Нашестя на Месопотамію західно-семітських племен амореїв та кутіїв з північного

сходу у кінці III – початку I тис. до н. е. та край пануванню аккадців. Заснування першої вавилонської династії XIX ст. до н. е. Правління шостого царя династії Хамураппі на початку XVIII ст. до н. е. «Шумер» – освічена людина у Вавилонії. Загальна тенденція соціально-культурного розвитку Месопотамії початку II тис. до н. в поступовому заміщенні шумерських канонів аккадськими. Закони Хамураппі та їх історична цінність. Середньовавилонський період Вавилонського царства – із XVI – першої половини XVII ст. до XII ст. до н. е. – час панування на території Вавилонії касситів – племен-воїнів та їх військова культура. Привілейоване становище культурної, релігійної, політичної столиці Вавилону в Південній Месопотамії в період касситського завоювання. Становлення аккадської мови мовою міжнародного спілкування серед народів Месопотамії (II тис. до н. е.). *«Сформовані внаслідок цього культурні еталони набули значення класичних форм традиції народів Месопотамії. Це стосується, передусім, вірувань та світоглядних настанов»* (Олександр Гаврющенко). Початок традиції записування текстів та зміна пантеону богів з метою втілення ідеї державності: шумеро-аккадська космогонічна поема «Коли у горі...». Культ бога Мардука як знак утвердження державно-монархічної традиції. Скульптурне відтворення Мардука як гарантія стабільності у державі. Формування впорядкованої космологічної системи вавилонян у I тис. до н. е. Храми як символічне відображення будови світу: храм Енліля – Екур; статуя богині Іштар у палаці правителів Марі тощо. Реалістичність та індивідуалістичність портретів. Переворот у технологіях, пов'язаних із винаходом бронзи: удосконалення виготовлення зброї та ткацького ремесла, виготовлення речей зі скла. Упорядкування наукових знань: словники з зоології, астрології, фармацевтики, мінералогії, лінгвістики, ритуалу в двох мовах – шумерській та аккадській. Спадкові письмі у Вавилонії та літературна спадщина другої половини II тис. до н. е.: героїчний епос «Епос про Гільгамеша» (II тис. до н. е.), епос про Атрахасіса (II тис. до н. е.); каталог любовних пісень; проповідки, приказки, байки анекдоти і афоризми (переклади на аккадську мову із шумерської). Прихід племен арамеїв та занепад касситської держави. Завершення вавилонського періоду Месопотамії. *Культура Ассирії* в I тис. до н. е. на півночі Месопотамії. Ассирія –

спадкоємниця культури Шумеро-Аккадського царства. Царювання Тіглатпаласара у XII–XI ст. до н. е. та його військово-політичні успіхи. Новоассирійський період історії з початку I тис. до н. е. Розбудова нової столиці Кальху царем Апшурнацірапала II (883–859 рр. до н. е.). Розквіт імперії за царювання Тіглапталасара III (745–727 рр. до н. е.) та завершення об'єднання Месопотамії. Царювання Саргона II (722–720 рр. до н. е.), його синів та реставрація старовинного образу міста, відродження стилю життя притаманного вавилонянам. Правління Ашшурбанапала (669–627 рр. до н. е.), відродження статусу міста та створення найбільшої бібліотеки того часу (25 тис. томів). Воцарювання у Вавилонії халдейського ватажка Набопаласара і початок Нововавалінського царства. Література Нововавилонського царства: аннали (літописи) царів. Ассирійська архітектура та будівництво: масивні фортеці, храми і палаци царів із товстими стінами, містобудування у формі військових фортець, поєднання скульптури та рельєфу (сцени з культової практики за участю правителя), Рельєфи у палаці Ашшурбанапала як завершальний етап ассирійського мистецтва. Поновлення розвитку мистецтва в першій половині I тис. до н. е. *Нововавилонське царство*. Крах Ассирії та криза на Близькому Сході. Кровопротитні війни між єгиптянами, вавилонянами, скіфами, мідійцями з а ассирійський спадок. Із кінця VII – до першої половини VI ст. до н. е. Межі Нововавилонського царства: більша частина Месопотамії, Фінікія, Сирія, Палестина, Північна Аравія, Іудея. Ознаки занепаду ремісництва, інтелектуальної праці та ін. в халдейський період Вавилонії. Вивищення математичних вмінь, астрономічних та астрологічних знань (створення місячного календаря, яким користуються сучасні ісламські країни та Ізраїль), медичних знань і практик, будівництва храмів на честь богів (за часів Навуходоносора існувало: 53 храми, 55 вівтарів та ін.). Втілення величі Вавилону в зікураті Етеменанкі – «будинок наріжного каменю землі і неба» або легендарна Вавилонська вежа. Зікурат у Борсиппі – Еурмеімінанкі (з шум. – Храм семи володарів Неба та Землі), більш відомий як «Вежа мов». Свідчення вавилонського історика Бероса у III ст. до н. е. про комплекс палацу Новуходоносера II з «висячими садами». Відбудова міста Вавилон протягом II половини VII – першої половини VI ст. до

н. е. Смерть Навуходоносера II у 562 р. до н.е. та сходження на царювання Набоніда. Гасло про відродження стародавніх традицій Набоніда та його діяльність у цьому напрямку. *«Відновлення старовинних ритуальних норм закінчувалося, як правило, заміною храмової адміністрації. Однак, реконструюючи фасад традиції, Набонід розхитував її стіни. Спантелічені і розгублені вавілоняни поступово втрачали чіткість світоглядної ієрархії, а разом з тим і відчуття власної культурної гідності і значимості свого історичного надбання. Переоцінка цінностей провокувала світоглядний смуток. Домінуючими у суспільстві настроями стали песимізм і політична індеферентність»* (Олександр Гаврющенко). Завоювання Вавилону персами. Завершення 1500 років Вавилонського царства. Еллінізація Вавилону за часів Александра Македонського. Падіння Вавилону 126 року до н. е.

Староєгипетська культура. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Стародавній Єгипет – цивілізація, що склалася на межі IV–III тис. до н. е. у долині Нілу (Північно-Східна Африка). Хронологія Стародавнього Єгипту за написаним у III тис. до н. е. жрецем Манефоном: Давнє царство, Середнє царство, Нове царство; разом 30 династій. Раннє царство – I–X династії (3100–2050 рр. до н. е.); Середнє царство – XI–XVII династії (2050–1560 рр. до н. е.); Нове царство – XVIII–XXV династії (1580–1085 рр. до н. е.); Пізнє царство – XXVI–XXX династії (XI–IV ст. до н. е.). Походження назви «Єгипет»: «Хіку-Птах» (палац в Мемфісі) – «Палац духу Птаха», по-грецьки «Айгюптос» – «Єгипет». **Культура Давнього царства.** Єгипет – країна оаза, площа 40 000 тис. км²; Лівійська пустеля – на заході, Аравійська пустеля – на сході, узбережжя Середземного моря – на півночі і так званий Перший поріг Нілу – на півдні. Протяжність Нілу – 1200 км. Окультурена площа – від 1–2-х до 30–40 км. Перший крок до цивілізаційного існування – іригаційна система (IV ст. до н. е.). Єгипет – землеробська країна. Камінь як основне багатство Єгипту – піщаник, граніт, діодир, базальт, порфір, онікс та ін. будівельні види каменю. Об'єднання земель правителями Верхнього Єгипту – «Цар Верхнього та Нижнього Єгипту». Уявлення єгиптян про божественну сутність царя. Походження назви «фараон» – «перо» – «великий дім» – по-грецьки «фарао» – «фараон». Віхи історії. Символи могутності фараонів

Давнього царства – грандіозні заупокійні комплекси – по-грецьки – піраміди. Інші пам'ятки культури III династії (Джосер – засновник III династії) – заупокійний ансамбль у Саккарі зі східною пірамідою; IV династія (засновник Снофру) – перші три піраміди з гладкою поверхнею граней; пірамід Хеопса, Хефрена, Мікерін. Створення соціально-культурної ієрархії, стрижнем якої є писець-чиновник. Важливість писемності. Поява найдавніших релігійних текстів тощо.

Завершення Давнього царства. *Культура Середнього царства*. Прихід першого царя Єгипту – Менеса. Початок доби Середнього царства. Культурні надбання Середнього царства: поновлення традицій будівництва пірамід та храмового будівництва, утвердження культу Амона Ра – бога справедливого і милосердного, влаштування містерій на честь бога Осіріса, поширення ієратичного письма (скоропис для господарської діяльності), поширення літератури, (словники, довідники з медицини, математики тощо), «Торжество справедливості» у Середньому царстві. *«На межі XVIII–XVII ст. до н.е. Єгипет знову опинився у хаосі розбрату. Світ черговий раз перевернувся: багаті стали бідними, господарі – слугами, ситі – голодними, сильні – слабкими, «малі» – великими. Царські житниці розграбовані, гробниці відкриті, закони забуті, чиновники розбрелися. Царі XIII династії виявились надто слабкими, щоб утримати коромисло влади між обома Єгиптами»* (Олександр Гаврющенко). Завершення доби Середнього царства. *Культура Нового царства*. Початок доби Нового царства за царювання Яхмоса I – засновника XVIII династії. Культурні досягнення Нового царства: відновлення храмового будівництва, (Карнакський замок), утвердження культу бога сонця Ра за царювання фараона Хатшепсут (жінки) (заупокійний храм у сучасному Дер-ель-Бахрі), злет культури часів правління Аменхотепа III (статуї фараона біля його заупокійного храму), вироблення придворного етикету тощо. Царювання Аменхотепа III – час культурної стабілізації Єгипту. Царювання Ехнатона (Аменхотепа IV) та вироблення ним культу Амона – єдиного бога, портретне мистецтво (Ехнатон і Нефертіті). Завершення революції Ехнатона його наступниками. 332 р. до н. е. – захоплення Єгипту Александром Македонським.

Культура Стародавньої Індії (або «Синдху», або «Хінду», або «Індос»). Етапи культури Стародавньої Індії: 1) культура Мохенджо-Даро та Хараппи; 2) культура епохи Вед; 3) післяведична культура.

Культура Мохенджо-Даро та Хараппи. Поява найдавніших індійських культур у долині між річками Індом і Гангом. Поява перших великих держав у III тис. до н. е. Відкриття культури великих міст Мохенджо-Даро та Хараппи в першій чверті XX ст. Специфіка ремісничого виробництва Хараппи: ювелірні вироби, зброя, металевий посуд, тканини, печатки тощо.

Культура епохи вед. Прихід індоаріїв та новий цикл індійської культури у II тис. до н. е. Найвидатніші пам'ятки індійської культури (від II тис. до н. е.) – «Ригведа», «Самведа», «Яджурведа», «Ахтарваведа». Домінуючий світогляд аріїв епохи Ригведи – насолода зручностями і красою світу; істинність – доля духовного сходження без насильства і раціональності. Пов'язаність релігії із філософією. Релігійні уявлення про 33 богів (дева) – Сузір'я (Сонце), Сома (рослинний напій), Індра «цар богів», Варуна (всюди-сущий наглядч за космічний порядком), бог-творець Праджапаті та ін. Система соціального порядку та розподіл суспільства на варни («варна» – «колір»): брахмани (жерці), кшатрії (воїни), вайші (землероби), шудри (залежні або слуги). Поява епічних сюжетів «Рамаєна» та «Махабхарата» як провідників до джерел традицій давніх індійців. Осмислення архаїчного родового героїзму в релігійно-філософському контексті у «Махабхараті». Тлумачення героїзму у «Рамаємі».

«Махабхарата» і «Рамаєма» як символ зміни архаїчного світогляду на філософсько-етичний. Поява філософії аскетизму – вчення про досягнення дійсного знання шляхом медитації і відмови від мирських утіх (I тис. до н. е.). Поява нових землеробських технологій, урізноманітнення ремісничої праці: ткачі, горшечники, теслярі канатчики тощо; професійні танцівниці, акробати, музиканти тощо. Закладення основ інтелектуальної діяльності в едичну епоху. Традиції вивчення вед та народження фонетики, метрики, граматики, етимології, астрономії, системи рахунку тощо. Післяведійський період (IV–II ст. до н. е.) – період питомої індійської культури. Післяведична культура. Криза міфологічного мислення і народження сектантських релігійних течій – джайнізму та буддизму (VI ст. до н. е.). Махавіра Джинна (Великий

герой) – засновник джайнізму; Будда (Прояснений) – засновник буддизму. Джайнізм та буддизм про спроможність пізнання. Основи етичних понять джайнізму – самодисципліна; буддизму – самовдосконалення: сприйняття чотирьох буддійських істин, відмова від прив'язаності до світу, утримання від брехні, ненасилля, перетворення вчинків у стиль поведінки, постійна пильність, нагадування про тимчасовість усього суцього, духовне самозанурювання. Трансформація брахманізму в індуїзм. Зміна ведичного пантеону. Основні місця пантеону індуїзму: Брахма, Шива, Вішну. Захоплення персами північної частини Індії у VI ст. до н. е. Створення імперії Маурів й видатне царювання Ашокі (273–232 рр. до н. е.). Широка будівельна діяльність Ашокі та вплив на неї персько-еллінської культури. Індія за правління династії Шунги. Відтворення культурою ідей буддизму у танцях, музиці, пишних процесіях тощо. Кушанська імперія I–III ст., династія Гуптів та їх культура. Влада мусульман на території Індії та її культурні наслідки (з XI ст.). *Художні традиції*. Відображення світогляду індійців в образотворчому мистецтві. Дерево й камінь – традиційні матеріали місцевої архітектури. Динамічний розвиток архітектури з поширенням буддизму: спорудження стамбхів (стовпів з релігійними емблемами). Характерний символ індійської архітектури – ступа (велика напівсферична цегельна споруда; за династії Ашокі). Будівництво культових приміщень Будди на початку нової ери: буддійський монастирський комплекс Аджанти в Махараштрі (II ст. до н. е. – VIII ст.); архітектурний комплекс в Елурі (V – VIII ст.); храм Кайласанахта (VIII ст.) та ін. Створення архітектурного канону буддійського храму у VI ст.: храм Кладжурахо X–XI ст. *Пластичне мистецтво Індії*: колони, капітелі, фігури левів, слонів, коней тощо, а також зображення «колес драхми», рослинного орнаменту, відточена століттями техніка різьби по каменю тощо. *Скульптура* в Індії – приклад натхненної імпровізації на міфологічні та історичні теми: матхурський Будда. Скульптурна школа у долині річки Амараваті. Уплив греко-римських зразків на скульптуру Індії. Вершина пластичного мистецтва Індії в епоху Гуптів (IV – перша половина VII ст.). Живопис в Індії – почесне заняття художника: сцени з життя Будди і бодхісатв, ілюстрації до священних текстів, декоративні малюнки рослин і тварин. *Драматичне*

мистецтво: індійський театр – результат синтезу народних свят і літературної світської драми, виконаний піснею, танцем і жестом. «Ньяшатра» – одне з найдавніших наставлень із техніки мімічного мистецтва (III ст. до н. е.). *Підсумок*: індійська культура – одна із перших культур Сходу, яка не припинила свого існування, а залишається живою культурою з глибокої давнини до наших днів; індійська культура виникла внаслідок з'єднання культури древніх аборигенів долини ріки Інд й індоаріїв, що розселилися на берегах Гангу; поєднання в духовній культурі уявлень про космічну першооснову всього суцього з прагненням людини до самовдосконалення, фаталізм поєднаний із можливістю його подолання; створення цілісної системи (першої на Сході) філософсько-релігійної системи поглядів; індивідуальна духовність виражена в моральних аспектах терпіння тощо.

Культура Стародавнього Китаю. Періодизація: Шан (Інь) – XVI–XI ст. до н. е.); Чжоу і Чжанго – XI–III ст. до н. е.; Цінь – 221–207 рр. до н. е.; Хань – 206–220 роки до н. н. Закладення основ *Давньокитайської культури – період Шан (Інь)*: писемність, містобудування, літописи, календарі тощо. Інська писемність у XIV–XI столітті до н. е. Китайське мистецтво III тис. до н. е.: кераміка, бронзові предмети, посуд для жертвоприношення, зображення тварин. Шанські релігійні вірування. *Період Чжоу і Чжанго*. Розвиток астрономії. 800 світил першого у світі зоряного каталогу Ші Шеня (IV ст. до н. е.). Давньокитайська медицина. Давньокитайська філософія: міркування про природу у «Книзі перемін» (XII–VI століття до н. е.). Зародження даосизму і конфуціанства (VI–V ст. до н. е.). Давньокитайське мистецтво: література («Книга перемін», «Книга пісень», «Книга історії»). Творчість Цюй Юаня (340–278 рр. до н. е.). Декоративно-прикладне мистецтво. Ритуальні функції старокитайської музики: «слова можуть обманювати, люди можуть прикидатися, тільки музика не здатна на це». Період Цінь. Масштабування будівництва – Велика китайська стіна. Династія Хань і утвердження культури і мистецтва Китаю. Набуток математичних знань у I столітті н. е.: «Математика в десяти розділах». Чжан Хен (78–139 рр.) – найвидатніший астроном китайської старовини. Винайдення компаса. Архітектура Стародавнього Китаю. Ханське образотворче мистецтво. Китайська писемність: винайдення волосяного пензля, туші, графіту, паперу як засобів письма в II сто-

літті. Сима Цянь (145–86 рр. до н. е.) як батько китайської історичної науки й класик китайської прози («Історичні записки»). Китайська філософія і буддизм. Уплив старокитайської культури на середньовічну європейську культуру. Підсумок. Спільні риси культур цивілізацій Сходу – Межиріччя, Єгипту, Індії та Китаю: роль держави, накопичення наукових знань, створення монументальної архітектури і мистецтва (схильність до гігантських форм). Зародження міст, писемності і держави у Межиріччі; викінчення набутку Межиріччя в Єгипті; вдосконалення релігійно-філософської думки, етико-політичних та естетичних уявлень у давньоіндійській культурі; видатні досягнення давньокитайської культури в царині науки й перехід культурного набутку в середні віки.

Тема 4. Антична культура: Стародавня Греція

Те, що законодавець повинен з особливою увагою ставитись до виховання молоді, – в цьому ніхто не сумнівається, адже в тих державах, де цим нехтують, державному устроєві завдається шкода. Для кожної системи правління необхідна й відповідна система виховання; кожен державний лад має свої відмітні риси, що сприяють його збереженню і визначають його від початку; наприклад: демократичний характер устрою – демократію, олігархічний – олігархію. І завжди кращий зміст обумовлює існування кращого виду устрою. А ще для застосування всіх (природних) можливостей (людини) в роботі необхідне певне попереднє виховання й набуття відповідних навичок (до того чи того виду) діяльності. Отже, зрозуміло, що для прищеплення чеснот треба проводити виховну роботу. Оскільки вся держава ставить перед собою одну мету для всіх, то зрозуміло й те, що виховання – загальнодержавна справа, і воно повинне мати загальний характер. І не бути справою якоїсь окремо взятої особи. Тепер же кожен дбає про виховання своїх дітей, навчаючи їх по-своєму, як заманеться. Насправді ж те, що є спільною справою, треба й виконувати спільно. І так само не думаймо, ніби кожен громадянин – сам по собі; навпаки, всі громадяни належать державі, бо кожен із них – (невід’ємна) частинка держави. Турбота ж про кожну частинку, природно, передбачає піклування про ціле, разом узяте.

Арістотель

*«Пізнай самого себе»
Сократ*

*Стиль повертай ти частіше,
Не бажай здивування юрби, а пиши для обранців
Горацій*

*«Я стверджую, що вся наша держава – центр освіти Еллади;
кожна людина може, мені здається, пристосуватись у нас
до численних видів діяльності і, виконуючи свою справу
вишукано і спритно, якнайкраще може досягти
для себе самодостатнього стану»
Фуکیدід*

Еволюція культури Стародавньої Греції. Егейська культура (III тис. – XI ст. до н. е., Гомерівський період (XI–VIII ст. до н. е.), Архаїчний період (VII–VI ст. до н. е.), Класичний період (V–IV ст. до н. е.), Елліністичний період (IV–I ст. до н. е.).

Егейська (крито-мікенська) культура – період якісних змін в історії людської цивілізації, народження нових форм суспільного й культурного життя. Перші вияви культурного життя на території Греції III–II тис. до н. е. Кінець давньогрецької культури – завоювання останніх культурних осередків римлянами наприкінці I ст. н. е. «Еллада» – питома грецька назва Стародавньої Греції. «Античність» – найдавніша культурна цивілізація за твердження гуманістів Відродження. Своєрідність крито-мікенської культури. Грецька міфологія про егейську культуру – оповіді про Зевса, Мінотавра, Тесея, Ікара тощо. Крито-мікенська культура в єгипетських текстах. Відкриття крито-мікенської культури Артуром Джоном Евансом на межі XIX–XX ст. Дослідження Мікен німецьким дослідником Генріхом Шліменом. «Перші палаци» критської культури – від 2000 до 1750 року до н. е. Культура «других палаців» під егідою царя Кносса. Критська культура – культура бронзи. Критська культура – культура прославлення жінки. Особливості будівництва критських палаців. Культ життєвих радостей в критській культурі. Контакти Криту зі східними деспотіями. Зруйнування критської культури племенами ахейців (XV ст. до н. е.). Початок панування Мікен.

Культура архаїчного періоду. Епоха архаїки – VIII–VI ст. до н. е. та перехід грецького суспільства до розвинених форм рабовласницького ладу республіканського типу держави. Особливість світосприйняття греків: «громадянин для громадянина». Основний із основних принципів буття грецької культури – агональність (змагальність) (змагання поетів-трагіків, музикантів, аедів і рапсодів; спортивні змагання (Олімпійські ігри)). Нова система писемності (24 знаки з певним фонетичним значенням) як універсальний засіб передачі інформації. Швидке зростання грамотності серед населення. Значення філософії у добу архаїки як світоглядного фундаменту західноєвропейської думки. Характеристика грецької архаїчної філософії: дитяча наївність у поєднанні із разючими відкриттями першооснови всього сутнісного. Творець першої натурфілософської системи Анаксимандр Мілетський (бл. 610–546 рр. до н. е.). Автор першої діалектичної концепції Геракліт Ефеський (520–460 рр. до н. е.). Сутність людини через число у філософії Піфагора (570–497 рр. до н. е.). Вчення про математично організований космос піфагорійської філософської школи, започаткування математики. Філософські ідеї Філолая (смерть 385 р. до н. е.) та Гікета Сіракузького (кінець V–IV ст. до н. е.) про кулеподібність Землі. *Художня культура доби архаїки* як втілення уявлення про навколишній світ та космос. Будівництво дерев'яних храмів у I тис. до н. е. Будівництво храмів із каменю у VII ст. до н. е. Грецькі архітектурні стилі (ордери): доричний, іонійський, коринфський. Розвиток художніх ремесел, прикладного і декоративного мистецтва у VI ст. до н. е.: чорнофігурна техніка вазового розпису (Ексекій (VI ст. до н. е.)), червонофігурна техніка (кінець VI – початок V ст. до н. е.) тощо.

Культура класичного періоду. V ст. – епоха розквіту грецької демократії. Першість Афін серед міст-полісів Еллади. Прихід до влади Ефіальта (загинув 461 р. до н. е.) та Перікла (бл. 490–429 рр. до н. е.). Цитата: «З напівсільського містечка, яким були Афіни до греко-перської війни, вони у часи Перікла перетворилися на велике місто, яке своїм блиском затьмарило всі інші міста Греції. Філософи, письменники, вчені, митці, вправні майстри – усі прямували до Афін і знаходили там широкий попит на свою діяльність. Геродот, софісти Протагор та Горгій, а також багато інших видатних митців еллінського світу

відвідали Афіни. *«Ти – чурбан, – писав сучасник Перікла, – якщо не бачив Афін; осел, якщо бачив їх і не захоплювався; а якщо за своїм бажанням їх покинув, то ти – верблюд»* (Олександр Гаврюшенко). Виділення полісної інтелектуальної еліти й посилення її впливу на носіїв влади у V ст. до н. е.: «кружок Перікла». Шедеври античного будівництва та образотворчого мистецтва «золотого віку» Перікла: Парфенон (храм Афін), побудований Каллікратом та Іктіном; Ерехтеййон, Тезейон (храм на честь бога Гефеса), Пропілеї (сходи до Акрополя); скульптурні роботи Фідія – найближчого радника Перікла. Культуротворча діяльність Перікла – виховання афінських громадян у дусі доброчесності – арете (хоробрість, правдивість, доброчестя, почуття міри та краси). *Мистецтво доби класики. Ідеологія доби класики – віра в силу людини та її розуму або «створена мистецтвом ідеальна краса народжує в людині шляхетне прагнення до самовдосконалення».* Видатний скульптор Афін Мирон (кінець VI – початок V ст. до н. е.) та його бронзова скульптура «Дискобол» (460–450 роки до н. е.). Грецький скульптор Поліклет із Аргоса (480–420 рр. до н. е.) та його «Доріфор» (юнак-списоносець): *«Поліклет (...) створив і той твір, який художники називають Каноном, засвоюючи з нього основи мистецтва, немов із якогось правила, і вважають, що лише він один у творі мистецтва втілює саме мистецтво»* (Пліній Старший, XIX.55). Єдність прекрасного і корисного в мистецтві греків. Визначне досягнення грецької архітектури доби класики – афінський Акрополь; архітектори Іктин та Каллікрат, скульптор – Фідій (друга половина V століття до н. е.). *«Важко назвати епоху, в пам'ятниках якої більш яскраво відбилася б оптимістична свідомість тогочасного світу. В класичних творах краса виступає в чистому вигляді, не затьмарена гіркотою суперечностей. У них завжди висловлене глибоке відчуття радощів буття. Людина цієї далекої від нас епохи немов би вперше побачила красу світу і полюбила цей світ. Сильне й свіже почуття залишилося жити в створених нею художніх образах»* (Олександр Гаврюшенко). *Давньогрецький театр.* Театр як система соціальної регуляції полісу. Роль літератури – показ зразків людської поведінки у важливі моменти полісного життя. Поява та розвиток драми у V столітті до н. е. «Доля» у світорозумінні греків. Акторська гра і вирішення

питання пригнічення долею. Поширення культу Діоніса у VII столітті до н. е. Одержавлення культу Діоніса в IV столітті до н. е. за тирана Пісістрата в Афінах. Цілі афінського театру як школи громадського виховання. Творці античної грецької трагедії: Есхіл (525–456 рр. до н. е.), 7 трагедій; Софокл (бл. 496–406 рр. до н. е.), 7 трагедій; Еввідіп (485/484–406 рр. до н. е.), 18 трагедій. Есхіл і Софокл – творці античної трагедії у її класичній формі. Зародження античної комедії («комос» – весела процесія землеробів та «адо» – співаю) в Аттиці у V ст. до н. е. Політичний характер комедій при Аристофані (бл. 445 – бл. 386 рр. до н. е.). Боротьба комедії із вождями окремих політичних партій або літературних і філософських шкіл. *Історіографія та філософія*. Зародження історіографії у V столітті до н. е. Вершина історіографії античної Греції – раціоналістична праця Фукідида (бл. 456 – бл. 396 рр. до н. е.). Перехідна ланка від логографів до Фукідида – Геродот (490 – 430 рр. до н. е.). Геродот – «батько історії» (Цицерон). Фукідід – родоначальник історичної критики. Розвиток грецької демократії та її вплив на риторику (красномовство «від себе»). Вчителі красномовства «від себе» – софісти. Філософія школи софістів: Протагор, Георгій, Гіпій, Продик, Анаксагор, Критій: заперечення об'єктивних критеріїв добра і зла за формулою «Що кому вигідно, те і добре», Протагор – «Людина є мірою всіх речей». Значення софістів як теоретиків риторики й ораторського мистецтва. Філософія Сократа (470–399 рр. до н. е.) – філософія мудрості. Значення філософії Сократа: самоцінність людської особистості та її самодостатність – «Пізнай самого себе!». Універсальна ідеалістична світоглядна система у філософії Платона (427–347 рр. до н. е.): досконалість ідеї на відміну від її матеріального аналога – «увесь реальний світ – лише копія, «тінь» царства ідеальних сутностей». Філософія Арістотеля (384–322 рр. до н. е.): вироблення масштабного знання про форму і матерію, дослідження проблеми співвідношення одиничного і загального, матеріального і духовного, раціонального й чуттєвого тощо.

Елліністична культура. Александр Македонський (356–323 рр. до н. е.) і його значення у створенні «принципово нового світу, де запанувала єдність людства на противагу відмінностям між греками і

«варварами» (Плутарх). Поняття «еллінізм» як поширення інтенсивної культурної діяльності на Близький Схід. Характерні риси епохи еллінізму: різкий занепад полісного патріотизму; втрачання авторитету традиційних релігій. Еллінізм – доба катастроф полісних ідеалів та спрямування зусиль на уявлення про нові моделі космосу. Основні філософські течії цієї епохи – епікуреїзм, стоїцизм, кінізм як обґрунтування не громадянської активності і чеснот, а особистий порятунк і незворушність душі. Виникнення культу етики власної душі. Втрата демократичності і монументальності в образотворчому мистецтві й переважання вишуканої патетики або наближення до побуту. Переміщення центру художньої культури Еллади у Пелопоннес і міста західного узбережжя Малої Азії; зростання художньої діяльності в Сицилії і припонтійських містах (IV ст. до н. е.). Втрачання храмами статусу головної будівлі, прихід споруд, призначених для спільних зібрань та увічнення пам'яті правителів. Будівництво гробниці правителя Карії Мавсола – Мавзолею – одного із семи чудес світу (друга чверть IV століття до н. е.). Забудова Александрії – міста у дельті Ніла. Подальша систематизація наукових знань учнями і послідовниками Арістотеля. Діяльність філософів Феострата (бл. 370–285 рр. до н. е.), Стратона (III століття до н. е.), Арістарха Самойського та ін. Александрійська медична школа заснована Герофілом (кінець IV – перша половина III ст. до н. е.). Розвиток астрономії, географії, механіки: діяльність географа II ст. до н. е. Гіппарха із Нікеї. Зміна пріоритетів філософських шкіл Арістотеля та Платона. Заснування стоїчної філософії Зеноном (бл. 336–264 років до н. е.). Філософські парадигми стоїків: учення про поведінку людини та її щастя (можна бути щасливим, досягнувши чеснот). Заснування епікурейської школи Епікуром (341–272 рр. до н. е.). Основне завдання філософської школи Епікура – вчення про поведінку людини з метою досягнення нею щастя (скромне невибагливе життя «серединної людини»). Заснування філософського напрямку скептицизм філософом Пірроном (365–275 рр. до н. е.) – вчення про утримання людиною від будь-яких суджень, оскільки всі вони відносні та неповні – з'єднання грецької та східної міфології. Основні художні досягнення еллінізму – зародження і розвиток портретного мистецтва у його натуралістичній формі. Розквіт

мистецтва скульптури: вівтар Зевса в Пергамі. Пергамській вівтар – кульмінаційний розвиток елліністичного мистецтва.

Висновки. Істотний вплив Древнього Єгипту, слабший Месопотамії і, можливо, Древньої Індії на ранню античну культуру. Поширення античної культури на південній частині Балканського півострова, на численних островах Егейського моря, в західній частині Малої Азії і на Аппенінському півострові. Поширення античної культури на північне Причорномор'я та Азію (IV ст. до н. е.). Культурна спадщина Давньої Греції як підґрунтя європейської цивілізації. П'ять періодів давньогрецької цивілізації: Егейський, або Кріто-Мікенський період (III–II тис. до н. е.); Греція XI–IX ст. до н. е. (Гомерівський період); Архаїчний період (VIII–VI ст. до н. е.); Класичний період (V–IV ст. до н. е.); Елліністичний період (друга половина IV – середина I ст. до н. е.). Матеріальна культура Кріто-мікенського періоду. Три головні палаци Кріту у Кноссі, Малії й Фесті (до XV століття до н. е.). Могутня унікальність, символічність й утилітарність Кносського палацу. Вірування давніх Критян. Виникнення Мікен у II тис. до н. е. Розвиток будівельного мистецтва у XV столітті до н. е. Новий тип монументальної гробниці – толос. *Греція Гомерівської доби.* Зруйнування цивілізації греків-ахейців. Загибель Мікенського світу наприкінці II тис. до н. е. Гомер і поява «Іліади» й «Одіссеї». Культура античного міста-держави. «Іліада» і «Одіссея» як символ переходу до майбутнього. Вірування древніх греків. Світогляд античної людини – міф про героїв і богів. *Культура доби архаїки.* Епоха архаїки – VIII – VI ст. до н. е. – перехід до рабовласницького ладу. Особливість грецького світосприйняття – цінування реального світу і можливості «простої» людини. Агональність (змагальність) як важливий принцип буття грецької культури: художні змагання (змагання поетів-трагіків, музикантів, аедів і рапсодів) і спортивні змагання (олімпійські ігри). Присутність агональності в політиці. Виникнення нової системи писемності. Почесне місце філософії. Анаксімер Мілетський (бл. 610–546 рр. до н. е.) – творець першої натурфілософської системи. Геракліт Ефеський (520–460 рр. до н. е.) – творець першої діалектичної концепції. Піфагорова (570–497 рр. до н. е.) «математична» сутність людини. «Це Філолай змусив вірити, що Земля крутиться навколо якогось центру».

Художня культура доби архаїки – будування дому бога. Грецькі архітектурні стилі. *Культура доби класики*. V ст. – епоха розквіту грецької культури. «Ти – чурбан, якщо не бачив Афін». Перікл і оточення у прагненні перетворити Афіни на культурний центр навколишнього світу («Гурток Перікла»). Шедеври античного будівельного і образотворчого мистецтва «золотого віку» Перікла. Центральна ідея поліса – взаємодопомога – у діяльності Перікла. Пісістрат і Кімон. Виховання громадян у дусі доброчесності – арете. Мистецтво доби класики. Давньогрецький театр. Історіографія і філософія. *Культура еллінізму*. Александр Македонський (356–323 рр. до н. е.) і створення принципово нового світу, де заперечувалися відмінності між греками і «варварами» на користь єдності людства. Різкий занепад полісного патріотизму як основна риса епохи. Зустріч грецької і східної культур. Пелопоннес як центр художньої культури (IV ст. до н. е.). Скопас, Леохар, Бріаксіас й Тимофій – відомі майстри часу. Архітектурні досягнення Александрії. Систематизація наукових знань: Прістотоль Феофраст (бл. 370–285 рр. до н. е.), Страгон (III ст. до н. е.), Арістарх Самоський (бл. 320 – бл. 250 до н. е.), Гіппарх із Нікеї (II ст. до н. е.). Філософські школи Платона й Арістотеля. Зенон (бл. 336–264 рр. до н. е.), Епікур (341–272 рр. до н. е.), Піррон (365–275 рр. до н. е.). Сократ – «пізнай самого себе».

Тема 5. Антична культура: Стародавній Рим

«Так і роби, мій Луцілію: відвойовуй себе для себе самого, а час, який досі або забирали в тебе, або викрадали, або сам він утікав, збирай і бережи. Переконай себе в тому, що справа стоїть саме так, як пишу: то виривають у нас той час, то беруть його потай, то сам він пливе з-під рук. Але найганебнішою є втрата, якої зазнаємо через власну недбалість. Приглянься – і побачиш: величезна частина життя пропадає у тих, хто робить щось не так, як треба, чимала – у тих, хто взагалі нічого не робить, а вже все життя – у тих, хто робить не те, що треба. Вкажи мені людину, котра бодай трохи цінувала б час, дорожила днем, котра б розуміла, що вмирає, власне, щоденно?.. Помиляємось якраз у тому, що смерть бачиться нам десь попереду: вона ж у значній своїй частці – вже позаду.»

*Скільки віку прожито – стільки ж одразу бере його смерть.
Отож роби, мій Луцілію, як пишеш: охоплюй усі години. Запанувавши
над сьогоднішнім днем, не так залежатимеш од завтрашнього.
Життя, поки його відкладаємо, минає. Все, Луцілію, чуже нам,
один тільки час – наша власність. Далєбі, одну цю річ, таку невтримну,
пливку, дала нам у володіння природа. Але саме цього володіння
позбавляє нас будь-хто, кому лиш заманеться. Така вже нерозумність
усіх смертних: отримавши нікчемну дрібницю, яку легко відшкодувати,
вони почувають себе у боргу; хто ж забрав час – а його і вдячна людина
не годна повернути! – той боржником себе не вважає!..*

Сенека

*«Що ж сумніватись? Все тут вирішує розуму сила.
Може замало ще наше життя побивається в пільмі?
Як ото діти тремтять, боячись усього вколо себе,
Хай тільки ніч їх огорне сліпа, так і нас нажахав
Часом таке в білий день, чого менше потрібно лякатись,
Ніж нісенітних жахів, що ввижаються поночі дітям.
Отже, розвіяти страх цей, що в душу закрався повинні
Не ясносяйного сонця провісники – промені-стріли
Не найяскравіший день, а природа, весь лад її, вигляд.*

Лукрецій

Еволюція культури Стародавнього Риму. Царський період (з VIII ст. до н. е. від легендарної дати заснування Риму Ромулом і Ремом а 753 р. до н. е. до VI ст. до н. е.). Період республіки (VI – I ст. до н. е.) (Рим підкорив всю Італію, переміг Карфаген і завоював Грецію, перетворившись на велику середземноморську державу). Період імперії (I ст. до н. е. – V ст.) (проголошення себе імператором Юлієм Цезарем).

Культура раннього Риму. Періодизація історії римської держави: ранній Рим (або царський період) з внутрішнім поділом на етруську епоху та суто царську; Римська республіка у трьох епохах: рання республіка (кінець VI ст. – 625 р. до н. е.), епоха великих завоювань (265–130 рр. до н. е.), епоха громадянських воєн та кризи республіки (133–3 рр. до н. е.); Римська імперія у двох епохах: рання імперія або принципат (31 р. до н. е. – II століття) і пізня імперія (III ст. – 46 р.). Географічне розташування Давнього Риму: західна частина Аппенін-

ського півострова (сучасна Італія) – рівнини: Етрусська з центром у Флоренції, Латинська з Римом та Кампанська з Капуєю і Неаполем – держава «Цизальпійська Галлія». Населення Аппенінського півострова: лігурійські племена (неіндоєвропейці); прихід італійських племен у II тисячолітті до н. е. – оско-умбри, сабіни-самніти, латини (індоєвропейська сім'я); греки-мікенці (від II тисячоліття до н. е.), етруски (I століття до н. е.). Заснування Риму («Квадратний Рим») в 753 р. до н. е. групами латинян. Легенда про заснування Риму Енеєм з Трої (чужоземцем). Затвердження культу богів та організація жрецьких та ремісничих колегій римським царем сабинян Нумою Помпілієм. Заснування першої римської колонії – Остії. Правління Траквінія Давнього (збудовано перший цирк, храм на Капітолії й підземний стічний канал), Сервія Туллія (проведено соціальні реформи й збудовано стіну довкола міста), Тарквінія Гордого. Початок історії Римської республіки (з грецької «Суспільна справа») (від 510 р. до н. е.). Царська епоха в історії Рима (VIII–VI ст. до н. е.): «римський народ» – родоплемінне об'єднання трьох триб (племен (10 курій (курія – 10 родів)) – латинського, сабинського й етрусського. 300 родів Вічного міста як повноправні громадяни. Соціальний склад Риму – «рід – курія – триба» – вільні, плебеї – залежні; відносини клієнти; раби. Система управління у ранньому Римі – військова демократія: цар, сенат і народні збори. Розвиток державного устрою Риму грецьким шляхом – до формування полісної системи (civitas). Культурні досягнення римлян у царську епоху: засвоєння поліпшеного методу обробки землі, культивування винограду, перехід на алфавіт і полісну форму державного правління. Будівництво підземного каналу – Великої клоаки – навколо Форуму; поява власних ремесел і пожвавлення торговельних зав'язків. Первісні релігії у римлян: анімізм із значними пережитками тотемізму; землеробський культ; культ особистого покровителя сім'ї «геніус фаміліє» і покровителя місця «геліус лоці»; поява нових богів, запозичених у Греції; розвинений культ жерців. Світ античної культури як результат творчої роботи Середземномор'я. Розселення греків в Середземномор'ї в VIII–VI ст. до н. е. «Запозичення» культури у греків. Стародавній Рим – дванадцять століть існування. Епохи історії Риму: Царська епоха (VIII – кінець VI ст. до н. е.);

Римська республіка (до початку останнього тридцятиліття I століття до н. е.; Епоха Імперії (30 рік до н. е. – 476 р. до н. е.).

Культура доби Республіки. Виникнення Стародавнього Риму (754–753 рр. до н. е.). Культура періоду республіку у тісному зв'язку із формуванням римської державності: створення ефективної моделі відносин – головний доробок першої половини Республіки. Римські чесноти: хоробрість, витривалість, працьовитість, справедливість. Джерела римської науки й філософії – Марк Порцій Катон Старший (234–149 рр. до н. е.). Перетворення Риму на сильну середземноморську державу (III–II ст. до н. е.). Полібій (бл. 201–120 рр. до н. е.) – ідеолог римського світового панування. Патеній (бл. 180–110 рр. до н. е.) – засновник так званої «середньої Стої». Розвиток науки: створення римської філології. Діяльність Марка Теренція Варрона (116–27 рр. до н. е.). Римські релігійні уявлення. Література Риму: Марк Туллій Ціцерон (106–43 рр. до н. е.). Свята, розваги, видовища як особлива риса римської культури. Знаменита римська скульптура (III і II століття до н. е.). Римський художній портрет.

Культура епохи імперії. Падіння Республіки – катастрофа Рима. Вергілій (70–19 рр. до н. е.; «Енеїда») – «Імперія «створила доквілля», поезія перетворилася на одне з улюблених занять усунутої від активної політичної діяльності римської аристократії». Горацій (65–8 рр. до н. е.) – поет кохання. Овідій (43 р. до н. е. – бл. 18 р. н. е.; «Метаморфози») про «науку і ліки від любові». Плідність римських істориків: Йосип Флавій (37 – після 100 р.), Пліній Молодший (61/62 – бл. 114 р.), Тацит (бл. 58 – бл. 117 р.), Плутарх (бл. 45 – бл. 127 р.), Светоній (бл. 70 – бл. 140 р.), Арріан (між 95–175 р.), Тит Лівій (59 р. до н. е. – 17 р. н. е.; «Римська історія від заснування міста»). Філософи: Філон Александрійський (бл. 20 р. до н. е. – 54 р. н. е.), стоїки Луцій Анней Сенека (4 р. до н. е. – 65 р.), Епіктет (бл. 50 р. – бл. 130 р.), Марк Аврелій (121–180 рр.), пропагандист кинізму Діон Хрисосстом (бл. 40 – бл. 120 рр.), пізній скептик Секст Емпірик, неопіфагорієць Апполоній Тианський, неоплатонік Плотін (204–270 рр.), Порфирій (232–304 рр.) та ін. Клавдій Птолемей (90–160 рр.) – видатний астроном, математик, оптик, географ і філософ. Римський лікар Гален (129–199 рр.). Духовне життя Імперії: Сенека (4–65 рр.), Епіктет (бл. 50 – бл. 130 рр.).

Художня культура доби імперії. Криза римського суспільства у III ст. Помилка Імператора Деклеатіана (284–305 рр.). Союз Імператора Костянтина I (306–337 рр.) із християнською церквою. Перший Вселенський собор у Нікеях (325). Утрата могутності Риму у IV–V ст. Підсумки.

Виникнення християнства. Криза античного суспільства на межі старої та нової ери. Формування нової моральної цінностей на периферіях Римської імперії. Ідеї громади мітраїстів – прихильників іранського бога Мітри – в Малій Азії в I столітті до н. е. Прославлення мітраїзму імператорами Діоклетіаном та Максиміліаном у другій половині III століття. Громади орфіків (культ співця і музики Орфея; культ презирства до плоті і перехід у вічний світ благочестя і божественного безсмертя) у Греції. Інші релігійні культу Римської імперії: культ богині Кібели, богині Ісиди та ін. Закритість як основна характеристика дохристиянських громад. Виникнення есхатологічних течій у IV столітті до н. е. (містичні вчення про абсолютне майбутнє, чекання приходу спасителя світу для встановлення на землі нового, остаточного і справедливого порядку). Поширення старозавітних ідей у зв'язку з багаторазовим переселенням етнічних груп у Римській імперії (у тому числі іудеїв). Залучення юдейською «діаспорою» новонавернених до ортодоксального іудаїзму. Створення осібних груп і течій – терапевти в Єгипті, есеї в юдейській пустелі біля Мертвого моря, прихильники Іоанна Хрестителя та багато ін. Ідеологія нових іудейських груп: есхатологічні сподівання взагалі, чекання порятунку від конкретної людини в «останню годину» та ін. Віра в пришестя месії в інших релігійно-етичних течіях східного походження та їх ідея Нового заповіту – договору між Богом і людьми. Знахідки рукописів у печерах Кумрану (1947) та їх значення для розуміння виникнення християнства. Основа ідеологічних уявлень кумранської громади – дуалістичне вчення про два царства – «синів світла» (кумранська громада) і «синів темряви» (усі інші); перемога «синів світла» «наприкінці днів». Самоназви кумранських громад: «Новий союз» («Новий заповіт»), «сини світла», «громада обранців Бога», «громада бідних» тощо. Генезис християнства та згадки про християнство у Тацита («Аннали»), Светонія, в історика Палестини Йосифа Флавія (37–100 рр.) («Юдейські

старожитності»). Християнська література перших десятиліть – Новий Заповіт (комплекс двадцяти семи творів різних жанрів: чотири Євангелії, «Діяння святих апостолів», двадцять одне «послання» (повчання в епістолярній формі), «Одкровення Іоанна Богослова або Апокаліпсис. Перехід від етики любові до «братів» («своїх за кров'ю») до універсального ідеалу «любові до всіх людей». *«Фактично новонавернені греки та римляни сприйняли з юдейського Старого Заповіту лише деякі, хоч і важливі риси: монотеїзм, який з часом набув своєрідної форми шанування божества, єдиного в трьох особах; поняття «заповіту» людей з Богом; відому повагу до Старого Заповіту, а особливо до пророків, які сприймалися як віщуни майбутнього пришествя Христа, та до псалмів як форми особистого спілкування віруючого з божеством; уявлення про майбутнє царство Боже на землі як «Новий Єрусалим»; міцну солідарність віруючих і деякі обґрунтування для більш далекоглядного християнського етичного вчення. Все інше в християнстві, як воно сприймалося «язичниками», порівняно з біблійною традицією, було новим і водночас в більшості рис здавалося людям знайомим з попередніх вірувань і частково етико-філософських учень».* Боротьба християнства з традиційними греко-римськими культами. Заборона переслідування християн імператором Костянтином (313 р.). Виникнення християнської літератури та проповідництва в другій половині IV ст.: Григорій Назіанський, Григорій Нисський, Василій Великий, Іоанн Златоуст та ін.

Тема 6. Культура Візантії

Візантія в історії світової культури. Культура Візантії як своєрідний «міст» від античної до середньовічної культури, а також «міст» між західною і східною культурами. Характеристика візантійської культури: 1) логічне та історичне продовження греко-римської культури; 2) синтез західних і східних духовних начал; 3) вплив на цивілізації Південної і Східної Європи – Греції, Сербії, Македонії, Чорногорії, Боснії, Албанії, Болгарії, Румунії, Білорусі, України, Грузії; 4) вплив на візантійську культуру сирійців, арабів, коптів, маврів, германців,

слов'ян, персів, тюрків, вірмен, грузинів та ін.; 5) особний зміст візантійської культури. Виникнення Візантійської імперії в IV столітті після розпаду Римської імперії; занепад в XV столітті. Заснування столиці імперії Константинополя Костянтином I в 324–330 рр. Остаточне усамостійнення в 395 р. після смерті останнього імператора Єдиної Римської імперії Феодосія I. Домінування греків в економіці, політичному житті та культурі Візантії. Державні мови імперії: IV–VI ст. – латина; VII–XV ст. – грецька мова. Три основні періоди історії Візантії: 1) IV – середина VII ст.; 2) середина VII – початок XIII ст. (VII–X ст. – переважно грецька держава; XI–XII ст. – греко-слов'янська держава); 3) 1204–1453 рр. (заснування Латинської імперії (1204–1261 рр.); виникнення незалежних грецьких держав: Ніккейська імперія (1204–1261 рр.), Трапезундська імперія (1204–1461 рр.), Епіоська держава (1204–1337 рр.); відновлення Візантійської імперії в 1261 році за Михаїла VIII Палеолога; припинення існування Візантійської імперії на початку 60-х років XV ст. Шість періодів культурних аспектів історії Візантії: 1) IV – кінець VII ст. – занепад цивілізації рабовласницького суспільства та поява нової ідеології: боротьба християнства з античною культурою та надання класичній спадщині богословського забарвлення; 2) кінець VII – середина IX ст. – культурний занепад внаслідок економічної стагнації; 3) середина IX – X ст. – нове культурне піднесення; 4) XI–XII ст. – найвищий розвиток візантійської культури; 5) кінець XII – XIII ст. – смуга культурного занепаду (економічна деградація та захоплення Константинополя хрестоносцями в 1204 р.); 6) XIV – початок XV ст. – нове піднесення візантійської культури в умовах зародження гуманістичної ідеології. Деспотичний характер візантійської держави: контроль над ідейним життям; панування трафаретних образів і словосполучень, страх перед інакомисленням тощо. Специфіка візантійського християнства та етосу церкви.

Культура ранньої доби. Заснування Візантійської імперії (395 р.). Розташування Візантійської імперії на межі Європи, Азії і Африки (Балканський півострів, Мала Азія, Сирія, Палестина, Єгипет, Кіренаїка, частина Месопотамії і Вірменія, острови Урит і Кіпр, опорні володіння в Криму, Кавказ, деякі області Аравії). Характерні риси візантійської

культури. Чинники візантійської культури: стійке збереження централізованої держави, синтез пізньоантичних і східних традицій; православ'я. Відбиття православної традиції в ментальності і культурі візантійської цивілізації. *Культура ранньої доби. IV–VI ст.* Продовження творчих традицій успадкованих від греко-римського світу. Високий рівень культури суспільства в IV–VI ст. Розквіт міст. Важливий Константинопіль – «золотий міст» між Сходом і Заходом – «авторитетний творчий осередок із неповторним, глибоко індивідуальним стилем життя». Візантійська культура як сплетіння античної і ранньохристиянської культур. Релігійна література ранньовізантійської доби: Василь Кесарійський (330–379 рр.), Григорій Нисський (335–394 рр.). Визначні пам'ятки ранньої візантійської архітектури – Анфіпій із Тралл і Ісидор із Мілета. Храм св. Софії у Константинополі (537 р.). Візантійська наука: Прокопій Кесарійський (490–507 рр.; «Про споруди»), Ісидор Мілетський й Анфімій Тралльський (головний будівничий св. Софії). Скарби ранньовізантійської мозаїки.

Культура VII–XII століть. Важкі часи Візантії. Піднесення Константинополя. Піднесення житійної літератури. «Перемога «мови» над «книгою»; «віри» над «знаннями». Зростання авторитету «святих людей». Іконоборчий рух: Лев III і Констянтин V. Систематизатор християнського богослов'я Іоана Дамаскін (бл. 675–753 рр.). Рішення Константинопольського собору (692 р.) про зображення Христа в людській подобі. Рішення VII Вселенського собору про вшанування ікон. Релігійне образотворче мистецтво, прийоми іконописання. Створення канону у зображенні головних євангельських персонажів, батьків церкви, святих у X ст.; риси портретності. Релігійний культ. Правління Македонської династії (половина IX–XI ст.) і формування централізованої держави. Освоєння античної спадщини за імператора Констянтина VII Багрянородного (913–959 рр.). Патріарх Фотій (820–891 рр. «Міріобібліон») – бібліограф і енциклопедист свого часу. Розквіт прикладного мистецтва в X–XII ст. Панування естетики церемоніалу, парадності, культу імператора. Вихідний принцип християнського культу – символізм. Храмобудування. Декоративне оздоблення храму. Розрив із папою римським у середині XI ст. Криза Візантії у другій половині XI ст. Піднесення візантійської культури за династії Комні-

нів (1081–1180 рр.). Відродження вищої світської освіти, виникнення університету із юридичним і філософським факультетом. Візантійські історики Анна Комнін (1083–1156 рр.; «Олексіада»). Пробудження інтелектуальної художньої культури в середині XI ст.: Михайло Пселла (1018 – бл. 1097). Класична доба візантійської культури (друга половина XI і все XII ст.). Виникнення незмінного 150 років завершеного візантійського стилю. Видатний станковий живопис XII ст. – ікона Богоматері Володимирської (у Третьяковській галереї в Москві). Міжнародний вплив візантійського мистецтва (участь у будівництві Софії Київської, Володимирського собору).

Культура XIII–XV століть. Візантійська культура XIII ст. Захоплення Константинополя (1204 р.). Утворення грецьких держав на території Візантійської імперії – Епірське царство, Нікейська і Трапезундська імперії і чотири латинських: Афінська держава і королівство Фессалоніка, князівство Ахайя, Латинська імперія (центр Константинополь). Загибель класичного мистецтва і святинь апостольських часів Візантії. Микита Хоніат (середини XII – 1213 р.) про знищення в пожежі пам'яток в Константинополі: «Тільки порфірова колона Константинополя на форумі самотньо височіла серед сморідних руїн». Грабування Константинополя хрестоносцями Четвертого хрестового походу. Зосередження суспільно-політичного й культурне життя Візантії в Нікеї. Перехід до нового розуміння античної спадщини: від фрагментарного використання до реставрування і широкого використання (XIV–XV ст.). Повернення значення і слави Константинополя (XIII ст.). Георгій Пахимер (1242 – бл. 1310), Ничипір Григора (1293–1361 рр.), Варлаам (бл. 1290–1348 рр.) Дмитро Кідонис (бл. 1324–1397 рр.), Віссаріон (1403–1472 рр.) та ін. Видатний візантійський гуманіст Феодор Метохит (1270–1332 рр.). Зростання світськості в мистецтві. Візантійський живопис: Калієргіс, Кір Мануїл Євгеник, Даміан, Феофан Грек, Мануїл Панселин і Феофан Критський. Інтерес до внутрішнього світу людини – ісихазм. Злет палеологічного Відродження і його занепад. «Візантійська імперія перестала існувати» – 29 травня 1453 р.

Періодизація історії візантійської культури. IV–V ст. – період імператора Костянтина Великого; VI–VII ст. – період Юстиніана I.

Перші два періоди – етапи формування культури. Характеризуються розпадом рабовласницького і розвитком феодального ладу, формуванням християнського світосприйняття; 726–843 рр. – період іконоборництва; IX–X ст. – період Македонського відродження; XI–XII ст., що характеризується першими хрестовими походами на візантійські території; перша половина XIII – XIV ст. хрестовий похід призводить до захоплення Константинополя; кінець XIII – XV – палеологівське відродження – правління останньої Візантійської династії.

Філософська думка. Платонізм як основа філософської думки Візантії: поняття про Логос (релігійна обробка Філона та Орігена), про Христа (поєднання людської і божественної природи), примирення земного і небесного. Закриття Александійської та Афінівської шкіл імператором Юстиніаном. Обґрунтування нового християнського вчення східними отцями церкви – Василієм Великим, Григорієм Богословом, Іоанном Златоустом, Феодоритом Кіпрським та іншими. Періодизація формування філософської думки: 1) нові тенденції неоплатонізму в V–VI століттях: Псевдо-Діонісій Ареопагіт; Максим Сповідник; 2) іконоборство: ідеологи іконошанування Іоанн Дамаскин, Феодор Студит; 3) поява низки раціоналістичних концепцій в XI столітті: Михаїл Пселл та дослідження природи речей; 4) реакція релігійно-містичного напрямку візантійської філософії на раціоналізм; ісихазм. Глава ісихастського руху Григорій Палама (1296–1359 рр.) та його попередники Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник, Симеон Новий Богослов, Григорій Кіпрський. Учення Палами про Бога як джерела світла. Перемога ісихазму і наслідки для Візантії. Вплив ісихазму на західних слов'ян. Гуманітарні риси в історіографії та філософії Візантії: інтерес до людської особистості, до природи, світобудови; теорія закономірної зміни світових монархій. Критика Варлаама (1290–1350 рр.) з позиції раціоналізму та критика ісихазму. Роль видатних богословів Григорія Ниського, Василя Кесарійського, Григорія Назіанзіна а розвиток східної патристики.

Література. Розвиток візантійської літератури до VI–VII століття та її втрачені літературні пам'ятки: Роман Солодкоспівець (VI століття), Сергій – патріарх Константинопольський, імператор Юстиніан (527–556 рр.), Софроній – патріарх Єрусалимський. Елліністичний спадок у

візантійській літературі: еротичні романи пригод Геліодора («Ефіопія»; IV століття), Ахілл Татій (про Кліторфона і Левкішу); V століття), Харитона (про Хереаса та Каллірою), Лонга (про Дафніса і Хлою) та ін. Історичні оповідання: Прокопій, Петро Патрикій, Агафій (історик і поет), Менандр Прокитор, Феофілакт Симокатта, Іоання Малала. Церковні письменники: Афанасій Олександрійський, Василій Кесарійський (Великий), Григорій Назіанзин (Богослов), Іоанн (Златоуст). Східний елемент візантійської літератури V–VI століть: агіографічна література (Мінеї). Короткі огляди всесвітньої історії з IX ст.: Георгій Сінкел, Феофан Сповідник, патріарх Никифор, Георгій Амартол. Особливе місце в історії візантійської літератури Михаїла Пселла (1018–1096 рр.; «Хронографія»). Поширення творів народною мовою. Поява перших творів народною мовою у XII ст. Розвиток художньої літератури, історіографії, риторики, філософії, філології традиційною грецькою мовою. Культивування мови Гомера, Платона, Геродота і Демосфена в останні століття існування Візантійської імперії. Проблема візантійської двомовності, наявність двох культур та її вплив на послаблення імперії. *«Міра віддалення маси візантійців від еллінської історичної та міфологічної традиції вражає настільки ж, наскільки дивує ерудиція в культурі минулого нечисленних візантійських інтелектуалів».*

Живопис та архітектура. Наслідки економічного та політичного занепаду Римської імперії III–IV століть для розвитку живопису та архітектури. Розпад елліністичного мистецтва на кілька художніх шкіл: коптську (Єгипет), сасанідську (Персія), сирійську та ін. Зміна географічних кордонів візантійського мистецтва – Кавказ, Мала Азія, Сирія, Палестина, Синай, Єгипет, Греція, Південна Італія, Сицилія, узбережжя Адріатики, слов'янські країни Балканського півострова; окремі території України (змінні у часі). Змінні економічні і соціальні форми життя – змінюється зміст, стилістичні форми й технічні прийоми мистецтва. Найвище досягнення римо-елліністичного мистецтва (Храм Святої Софії (532–537 рр.); будівничий Афіній із Трал та Ісидор із Мілета). Новий цикл історичного розвитку від VII ст. та виникнення питома «візантійського мистецтва»: мозаїка як свідчення згасання римо-елліністичного імпресіонізму; втрата монументальності та схе-

матизація малюнка. Мистецтва за доби іконоборства (перша половина IX – середина IX ст.). Перемога поборників ікон і посилення сирійського й палестинського впливу. Розквіт візантійського мистецтва за Василя I (836–886 рр.) та створення канонічного нового архітектурного типу (компроміс між імператорською традицією і східними формами і сюжетами. Досягнення стилістичної єдності в мистецтві X–XII ст. Революція другої половини XII ст. і перевороти «Латинської навали» (1204–1261 рр.) та народження мистецтва доби Палеологів (мистецтво пізньовізантійського «третього розквіту»). Мистецтво «третього розквіту» проти західноєвропейської готики. Розвиток фрески та станкового живопису від XIV ст. Загибель візантійської держави та занепад пізньовізантійського мистецтва. Розвиток візантійської мистецької традиції на периферії візантійського світу: Болгарія, Сербія, Румунія, Україна, Афон та ін. Видатні живописці Панселін. Творчість Теотокопулі, який прославився під іменем Ель Греко. Неспроможність пізньовізантійського мистецтва відповідати потребам часу та критика його ренесансними митцями («груба манера» – Вазарі). Випередження візантійського мистецтва майстрами Заходу в XIV ст. Західноєвропейське Відродження як підсвітлення кризи візантійського мистецтва.

Тема 7. Культура західноєвропейського Середньовіччя

«Біля джерел середньовічної культури й феодалізму в Західній Європі стояли дві соціальні системи: греко-римська – антична і варварська – германська. Обидві знаходилися в стані глибокого занепаду й перетворення. Наслідком їх зустрічі стало народження середньовічного світу»
Олександр Гаврюшенко

Початок середньовічного світу. Падіння Риму. Виникнення середньовічної європейської цивілізації. Конвергенція римської й варварських культур. Ослаблення, злиденність раннього середньовічного світу. Становлення християнської Європи. Провідна роль у політичній й економічній царині християнської церкви. Остготське відродження V–VII ст. у Західній Європі й культурне піднесення в Остготській Італії. Боеція (бл. 480–524 рр.) і Кассіодор (бл. 490 – бл. 585 рр.) –

найвідоміші діячі Остготського відродження. Культура держави вестготів (до VIII ст.) в Іспанії: традиції римської освіти, бібліотеки тощо. Глава Вестготського відродження Ісідор Севільський (бл. 570–636 рр.). Активізація культурної діяльності римського папи (Григорій I (590–604 рр.)). Культурне життя англосаксонських королівств в VII ст. Беда Достойний (бл. 673–735 рр.; «Церковна історія народу англів»). Досягнення англосаксів у царині літератури: народна поетична традиція; епічний цикл про британського короля Артура, «Поема про Беовульфа». Прийняття християнства більшістю європейських народів у ранньому середньовіччі, а отже відмова від раціональних методів античної філософії у поясненні світу. Християнський релігійний світогляд (релігійний аскетизм). Навернення готів у III ст., свенів та ірландців у V ст., галлів – із II до V ст. Спадок язичництва. Католицька церква як об'єднуючий елемент європейського суспільства у VII ст. Тривалість і спадкоємність церковної культурної традиції.

Каролінгське відродження. Західна Європа VI–VIII ст. Франкська держава у Галлії, вестготська і Іспанії, лангобардська в Італії як попередниці середньовічної Франції, Німеччини й Італії. Видатний державний діяч Карл Великий (768–814 рр.). Турбота про освіту духівництва (Карл Великий «Капітулярій про науки» (бл. 787 р.)). Учителство Алкуїна (бл. 730–804 рр.), вестгота Теодульфа (бл. 750–821 рр.), італійця Петра Пізанського (помер до 799 р.), Павла Диякона (бл. 720–799 рр.) та ін. Німецькі виученики іноземних вчителів: Ейнхард (770–840 рр.); просвітителі Німеччини – Храбан Мавр (бл. 780–856 рр.), абат Фульдський, абат Санкт-Галленський Грімальд. Відображення літургії в інтелектуальній і художній творчості каролінгського суспільства (IX ст.). Освітня реформа в державі Каролінгів. Прихід Людовіка Благочестивого (814–840 рр.) на імператорський престол і занепад придворної академії. Обмеження в освіті й повернення латинської культури в монастирі. Центральна фігура в культурній історії Європи – Храбан Мавр (784–856 рр.). Війни і відродження монастирської освіти. Іоан Скотт Еріугена (820–877 рр.) – єдиний філософ часу.

Оттонівське відродження. Створення Оттонівської імперії. Оттон I Великий (936–973 рр.), Оттон II (972–983 рр.), Оттон III (983–1002 рр.).

Остаточне становлення феодального ладу в X–XI ст. Оттонівське відродження як своєрідне продовження Каролінгського відродження. Німецька замкнутість як основна особливість оттонівської латинської культури. Зосередження духовної діяльності на імператорському дворі (а не монастирі). Послаблення античного світського духу в оттонівській культурі. Заперечення теократії як важлива риса оттонівської культури. Розвиток культури Західної Європи в X–XII ст.: від різноманіття до самодостатності. Новоформування у культурі і провідна роль католицької церкви.

Середньовічне місто та його культура. Відродження старих і постання нових міст у IX–X ст. «Середньовічні західноєвропейські міста виникли заново як притулок для різноманітної маси людей, що збиралися під стінами монастиря чи королівського бурга (замка феодала)». Відродження Неаполя, Анкона, Пізи, Генуї, Венеції в Італії; Марселя, Нарбонни, Арля, Тулузи у Франції; Леона і Бургоса в Іспанії. Відсутність великих міст у Німеччині і Британії. Виникнення нових міст Західної Європи: Страсбург, Аутсбург, Фрейбург, Гамбург, Брандербург; Сен-Жермен, Сент-Албанс, Санкт-Галлен, Сант-Яго; Оксфорд і Кембридж в Англії, Франкфурт-на-Майні, Франкфурт-на-Одері у Німеччині, Брюгге в Нідерландах. Виборювання самоврядування містами. Зміцнення ремісничого виробництва у XII–XV ст. Городяни. Творчість і мистецькі уявлення середньовічного ремісника. Майстерність як таємне знання. Виховання колективної свідомості у цехах: урочисті процесії, гостинність цехових будинків тощо. Форма середньовічного міста. Собор (площі, вулиці) як центр культурного життя. Фольклор (сільський фольклор) як важливий чинник розвитку міської культури. Сатирична й плебейська карнавальна культура середньовічного міста. Зародження середньовічного театру: містерії, світський жанр типу фарсу.

Університети і наукова думка. Роль університетів у середньовічній міській культурі. Болонський університет XII ст. – перший університет у середньовічній Європі. Уплив університетів на зміну інтелектуального і духовного життя Європи. Церква як гарант прав університету. Університетська автономія і самоврядування. Найстаріші університети в Болоньї, Парижі, Оксфорді, Орлеані. Нові університети

в Неаполі (1224 р.), Тулузі (1229 р.), Саламанці (1220 р.). Заснування університетів у Центральній Європі у XIV ст. у Празі, Кракові, Гейдельберзі, Ерфурті, Кельні. Поява нового типу організації наукової діяльності. Філософські школи Парижа і Оксфорда. Основний тип філософа XIII ст.: містик, поет, психолог: Бернар Клеварський (1091–1153 рр.); натураліст, системники Роджер Бекон (бл. 1214 – бл. 1292) і Фом Аквінський (1225–1274 рр.); логік і полеміст Абеляр (1079–1142 рр.); гносеолог Дунас Скот чи Оккама (1300–1350 рр.). Паризький університет (Сорбонна) – один із найвидатніших університетів Європи (1200 р., установча грамота Філіппа II Августа). П'єр Абеляр (1079–1142 рр.), Альберт Великий (1193–1280 рр.), Фома Аквінський (1225–1274 рр.) – видатні вчені Паризького університету. Оксфордський університет: Роджер Бекон (бл. 1214–1294 рр.), Дунс Скот (1260–1309 рр.). Ідейне життя XIII ст. і спрямованість на науки: енциклопедизм, схоластика, емпірична наука. Сицилійська школа перекладачів і натуралістів.

Художня культура XI–XIII століть. Художні стилі у Західній Європі XI–XIII ст. – романський і готичний. Провідна роль Франції у романському мистецтві. Архітектура. Нова естетична й суспільна функція архітектури. Ансамбль соборної площі Пізи (XI–XIV ст.) у Пізанській республіці. Живопис і скульптура та їх пов'язаність із архітектурою. Фігура Христа як основний композиційний центр. Зростання міст і перетворення романського стилю на готичний. Класичне втілення готики у Франції – «піч, де випікається духовний хліб людства» (Одо де Шатору; XIII ст.). Собор Паризької Богоматері (1163 р. – середина XIII ст.), Реймський собор – місце коронування французьких королів. Поширення готики на землях Німеччини: собор у Кельні (XIII–XIX ст.). Значний внесок у готичну культуру Італії, Англії, Чехії, Австрії. Живопис доби: мініатюри в рукописах. Процес секуляризації духовної та і художньої культури в пізньому середньовіччі. Меценатська справа. Принципи художнього життя Західної Європи в XIV–XV ст.: традиція і вихід із неї. Утилітарність і художність мистецтва пізнього середньовіччя. Завдання мистецтва – наповнення красою форми. Портретний живопис як перший світський мистецький жанр. Розмаїтість рукописних книг у XIV–XV ст. Провідна школа

франко-фламандської мініатюри пізнього середньовіччя. Брати Лімбургі і «Часослов герцога Беррійського»; «Великі французькі хроніки» Жана Фуке (1420–1481 рр.).

Лицарська культура. Кінець XI–XII ст. – золоте століття лицарства. Лицарство як військово-феодална організація. Закони та ідеали станової честі та доблесті лицарства. Поняття про шляхетність як наріжний камінь ідеології феодального станового дворянства. Система етичних і естетичних цінностей і особливий кодекс поведінки шляхетної людини – КУРТУАЗНІСТЬ. Лицарське мистецтво: воєнні пісні («Пісня про Роланда» (XI–XII ст.); французький епос; «Пісня про мого Сіда», XII ст. – Іспанія; «Пісня про Нібелунгів» початок XIII ст. – Німеччина. Лицарські романи XII ст. Музично-поетична творчість як особлива риса замкової лицарської культури: трубадури, трувери, міннезінгери. Музично-поетичне мистецтво у Франції: Рамбаут III, граф Оранський, Джауфре Рудель, граф Ангулемський (1140–1170 рр.), Бертарн де Борн, лімузьський барон (1140–1215 рр.). Кохання – центральна тема в ліриці трубадурів. Ліричний жанр – канцона (пісня). Ідеал любові до пані як форма подолання християнсько-аскетичного життєвого ідеалу в царині культури. Фландрійські трувери XIII ст. Занепад прованської поезії в XIII ст. Романи труверів: бретонський про Трістана й Ізольду, давньоанглійський про Ланселота, короля Артура й лицарів «Круглого столу» («Лицар Лева» Кретьєна де Труа), давньогерманський про лицарів святого Грааля («Персеваль» Кретьєна де Труа). Німецька лицарська лірика наприкінці XII–XIII ст. – «мінезанг» – «любовна пісня» (термін XVIII ст.). Довершеність мінезангу у творчості середньовічного поета Вальтера фон дер Фогельвейде (бл. 1160–1230 рр.) (звеличення жінки, яку кохаєш). Значення для культури середньовіччя Хрестових походів (XI–XII ст.): переклади на латинську мову творів грецьких і арабських, а також грецьких через арабські переклади наукових творів. *«Серед найважливіших наслідків хрестових походів для західної культури було усвідомлення історії як війни за ідеал – ідеї, що визначила і свідомість, і політику Європи на багато століть, особливо якщо врахувати, що буржуазна система цінностей не скасувала цю ідею, а лише вступила з нею в складне протиборство» (Олександр Гаврюшенко).* Перетворення лицарства на елітарний, аристократичний прошарок феодального класу у XIII–XIV ст.

Занепад лицарства і лицарської культури до першої половини XV ст. *Середньовічне свято*. Свято як первинна форма людської культури. Середньовічні «люди свята» – мандрівні актори – гістріони; жонглери у Франції, шпільмани у Німеччині, хуглари – у Іспанії. Розквіт діяльності гістріонів у другій половині XI–XII ст. XIII–XIV ст. – золоте століття жонглерів. «Жонглери – хоронителі пам’яті народу, носії художнього слова для неписьменних». Збереження традицій язичницьких свят. Карнавал як найвища форма прояву народної культури Середньовіччя. Процвітання блазнівських гільдій у XV ст. або «дурних корпорацій» у Парижі. Маскарадні процесії у XV–XVI ст. Занепад народної святкової культури у XVI–XVII ст. Західна Європа на порозі Реформації й Контрреформації.

Тема 8. Культура Відродження

*«О дивне божевілля людської душі, що захоплюється усім,
за винятком самої себе, тим часом як важніше за неї немає нічого
серед усіх створінь не тільки мистецтва, але й природи»*

Франческо Петрарка

*Хай рвучий, а зворушливий таки
Мій голос залунає поміж вами,
І обізветься не ворожим гамом,
А спочуванням, юнки й юнаки.
Я бачу, що від люду відтепер
За суєту мені лише ганеба.
І сам сміюся з себе, вітрогон.
Ось підсумок гордині і химер:
Покута й розуміння так не треба,
Бо світські втіхи всі короткий сон*

Франческо Петрарка

«Природа – велика сила, але ще більш велика – розум»
Еразм Роттердамський

*«Не можна забувати і того, що протестантизм обґрунтував
довіру до особистості й недовіру до будь-якої інстанції,
що претендує на остаточну істину»*
Олександр Гаврюшенко

Періодизація культури Відродження. Відродження (Ренесанс) як могутній культурний рух Західної, та Центрально-Східної Європи. Культурні процеси в Італії у другій половині XIII ст. та інших країнах у XV і XVI ст. як початок зародження Ренесансу. Культура Відродження від XIII до XVI – початку XVII ст. Періодизація епохи Відродження: XIII ст. – Дученто (1200-ті рр.) – Проторенесанс; XIV ст. – Треченто (1300-ті рр.) – Раннє Відродження; XV ст. – Кватроченто (1400-ті рр.) – Високе Відродження; XVI ст. – Чінквеченто – Пізнє Відродження. Основні ознаки Відродження: швидкий підйом культури; актуалізація античної культури; антискептицизм і антисхоластика. Джорджо Візарі – автор першої історії італійського мистецтва епохи Відродження.

Італійське Відродження. Ренесансний гуманізм. Італія – країна класичного Ренесансу. Бурхливий розвиток італійських міст у XIV – XV ст. Виникнення перших ранньокапіталістичних відносин (Італія). Заможність ранньої буржуазії та культура. Формування нової соціальної групи – інтелігенції – діячів нової культури Відродження (гуманізму (освіти)). Флоренція («Афіни Італії») як батьківщина Відродження. *Studia humanitatis vs Studia divina.* Алігієрі Данте (1265–1321 рр.; «Божественна комедія») – найпомітніша фігура на межі Середньовіччя і Нового часу. Паростки нового художнього мислення на межі XIII–XIV ст. про матеріальність, логічність і пізнаваність світу у флорентійців і творчості Арнольфо ді Камбіо (1240–1302 рр.). Геній Філіппо Брунелескі (1377–1446 рр.), Джотто ді Бондоне (1266–1337 рр.). XIV ст. – початок раннього Відродження. Франческо Петрарка (1304–1374 рр.; «Про презирство до світу», «Канцоньєре») – перший видатний італійський гуманіст. Джованні Бокаччо (1313–1375 рр.; «Декамерон» (1305–1353 рр.)) – видатний письменник-гуманіст, учений, філолог. Посутність культури Відродження – життєрадісний світський дух, утілений у творчості Петрарки і Бокаччо. Зростання авторитету світської скульптури в XV ст. Гуманістичні кружки, університети, придворне меценатство, архітектура, міські свята, карнавали, театральні вистави, інтелектуальні традиції – неповторний вигляд італійських міст. Втілення нових уявлень про світ і людину у мистецтві. Живопис: художники кватроченто – П'єро делла Франческа, Мантенї, Ботіччелі,

Гірландайо. Розквіт скульптури: Донателло (бл. 1386–1466 рр.), Андре Верроккіо (1435–1488 рр.). Архітектура: Філіппо Брунелескі (1377–1446 рр.), Леон Батиста Альберті (1404–1474 рр.), Лоренцо Гіберті (1381–1455 рр.). Заснування першої публічної бібліотеки у Флоренції. Творець нової педагогічної системи – Леонардо Бруні (1369–1444 рр.), «який один із перших вимагав жіночої освіти». Лоренцо Валла (1407–1457 рр.) – філософ, філолог, історик доби. Платонівська Академія у Флоренції в XV ст.: Пікко делла Мірандола (1463–1494 рр.), Поліціано (1454–1494 рр.), Кристофор Ландіно (1424–1504 рр.), правитель Флоренції Лоренцо, Марісіліо Фічіно (1433–1499 рр.). *Ренесансний гуманізм*. Гуманізм як прогресивний ідейний рух, що сприяв утвердженню світської культури. Етапи розвитку гуманізму: становлення у XIV ст.; розквіт у XV ст., занепад у XVI ст. Ідейні течії гуманізму: громадянський гуманізм; гуманістичні етико-філософські ідеї. Значення терміну «гуманізм» у XVIII ст. «Поняття *studia humanitatis* (гуманітарні дисципліни, від лат. *humanitas* – людяність) використовується для позначення таких дисциплін, як граматики, риторика, поезія, історія, філософія мораль». Ренесанс і християнсько-католицькі принципи. Гуманістична нова система знань. Характерна ознака гуманізму – рішуче заперечення монополії церкви в інтелектуальній діяльності суспільства.

Ренесанс та антична спадщина. Античність як джерело і зразок творчості й світогляду для людей Відродження. Шанування античності – рукописів, скульптури, монет, медалей, древніх книг тощо. Петрарка – один із перших збирачів античності. Бібліотека Петрарки: Платон, Гомер, Арістотель, Горацій, Вергілій, Цицерон, Квінтіліан, Светоній, Апулей, Кассіодор та ін. Відповідність світоглядних відчуттів людини Античності та Ренесансу: гармонійний розвиток фізичних і розумових здібностей людини. «Звертання до античності не було самоціллю для гуманістів. Вона стала для них тим авторитетом, на який вони спиралися в утвердженні власних ідеалів і побудові нової культури. Вони відкрили в античності її «людський зміст», живий інтерес до людини, до всього земного, знайшли в ній реальні знання та побачили зразок для самостійної творчості і, зрештою, використали її як підпору в боротьбі проти середньовічної ідеології» (Олександр Гаврюшенко).

Ренесансний індивідуалізм. Індивідуалізм – важлива риса ідеології Відродження. Сутність індивідуалізму як етичної концепції: позбавлений егоїстичних рис, проголошує свободу особи, закликає до задоволення її потреб, розкриває різнобічні здібності, збалансовує індивідуальне та соціальне в людині тощо. Гуманістична етика як подолання середньовічного дуалізму людини та бога. Нікколо Макіавеллі (1469–1527 рр.), флорентійський політичний діяч, мислитель, історик та поет, етичний ідеаліст про індивідуалізм у трактаті «Міркування про першу декаду Тита Лівія» і «Государ». Необхідність існування приватної власності, як основа індивідуалізму в поглядах Макіавеллі. Твори Макіавеллі – вище досягнення політичної думки Пізнього Відродження. Поширення гуманізму в Європі в XV ст.

Мистецтво Відродження. Періодизація італійського мистецтва епохи Відродження: 1) XIV ст. – передвідродження (або проторенесанс); 2) XV ст. – раннє Відродження; 3) кінець XV – XVI ст. – високе Відродження; 4) кінець XVI ст. – початок XVII ст. – пізнє Відродження. Проторенесанс: Джотто (1266 – 1337) – фрески в капелі дель Арена в Падуї, початок будівництва головного флорентійського собору Санта Марія дель Фйоре та ін. Раннє Відродження – Філіппо Брунелескі (1377–1446 рр.) – будівництво купола собору Санта Марія дель Фйоре у Флоренції та ін.; Донателло (1386–1488 рр.). Високе Відродження – венеціанська школа та її члени Джованні Белліні, Джордоне, Тіціан, Лоренцо Лотто). Леонардо да Вінчі (1452–1510 рр.) – Монна Ліза, «Сикстинська мадонна» та ін. Мікеланджело Буонароті (1475–1564 рр.) – фреска «Страшний суд», купол собору св. Петра в Римі тощо. Тіціан (1477–1576 рр.) – портретне мистецтво. Уплив високого Відродження на творчість Альбрехта Дюрера (Німеччина) Ель-Греко (Іспанія), Пітера Брейгеля Старшого (Північна Європа).

Італійська культура пізнього Відродження. Ренесансний індивідуалізм і розчарування в гуманістичному ідеалі як ґрунт для пошуків порятунку в покайні й аскетизмі. Релігійний рух ченця Джіроламо Савонароли (1452–1498 рр.) – диктатора Флоренції. Страта Савонароли. Голос муз на початку Чінквеченто. Художні критерії наприкінці XV – на початку XVI ст. Леонардо да Вінчі (1452–1519 рр.), Рафаель Санті (1483–1520 рр.), Мікеланджело Буонароті (1475–1564 рр.) – слава

Високого Ренесансу. Величні пам'ятки Ватикану. Завершення історії італійського Відродження. Народження Венеції. Видатні імена венеціанців пізнього Відродження – Джорджоне (1476–1510 рр.), Тиціан (1480–1576 рр.), Веронезе (1528–1588 рр.), Тінторетто (1518–1594 рр.). Кінець Ренесансу. Подальший розвиток культури: «... творчі сили Італії залишили вивчення «людського» і перемістилися до галузі природничих, точних наук і натурфілософії, а також соціального, практичного чи теоретичного реформаторства.

Північне Відродження. Ренесансна культура у країнах Центральної та Західної Європи. Джерела й передумови Північного Відродження (культура країна на північ від Італії). Шляхи духовного пробудження Європи: відродження світського гуманістичного світогляду та розвитку ідей релігійного «відновлення». «Перший шлях визначив духовне життя Італії, другий – Північної Європи». Релігійні містики Північної Європи – Екхарт, Тауел, Сузо. *Франція.* Французький Ренесанс – найкласичніший Ренесанс у Європі в XVI ст. Історичні особливості Французького Ренесансу. Створення передумов французького Відродження Франсуа Війоном і Філіппом де Коміном (1447–1511 рр.). Уплив Жана Кальвіна (1509–1564 рр.) на французький гуманістичний рух. Французькі гуманісти: філолог Гільом Бюде (1467–1540 рр.), Лефевр д'Етапль (1455–1537 рр.). Творча праця «Плеяди» (кінець 1540-х рр.): П'єр де Ронсар (1524–1585 рр.), Іоакім дю Бюлле (1522–1560 рр.) та ін. Смуга реформаторського руху у країнах Європи в XVI ст. Перемога протестантизму в Англії, Німеччині, Скандинавських країнах, Швейцарії. Вірність романських народів католицизму. Пов'язаність гуманістичного руху із протестантизмом – Еразм Роттердамський, Гійом Бюле, Лефевр д'Етапль; письменники Клемана Маро, Рабле, Маргарита Наварська, Депере. Поширення реформації у Франції в кінці 50-х років XVI ст. Творчість Франсуа Рабле (1494–1553 рр.), П'єра Ронсара (1524–1585 рр.). Філософ, мораліст і політичний діяч Мішель Монтень (1553–1592 рр.). Основа етики Монтеня «розумного індивідуалізму». Майстри французької скульптури й архітектури: Філібер Делорм (бл. 1512–1570 рр.), скульптор П'єр Бонтан (бл. 1505–1570 рр.), Жан Гужон (бл. 1510–1568 рр.), Жермен Пілон (1535–1590 рр.). *Нідерланди.* Першість нідерландських міст в художньому житті Північної Європи на початку XV ст. Нідерландський живопис як

вирішальний чинник художнього розвитку країн Північної Європи у першій половині XV ст. Ян ван Ейк (1390–1441 рр.). Нідерландська стилістична форма живопису та її відгук у німецьких, бургундських і французьких художніх центрах. Загальна еволюція пізньоготичного мистецтва в напрямку реалізму. Творчість Ієроніма Босха (1450–1516 рр.). Руйнування підвалин середньовічного світу й поява нового світогляду. Осмислення нового у творчості Пітера Брейгеля Старшого (1525–1569 рр.). Сходження Брейгеля на вершину нового світогляду і художнього методу («Селянський танець», «Селянське весілля», 1567 р.).

Німеччина. Утвердження Ренесансної культури наприкінці XV ст. і найвище її піднесення протягом першого тридцятиліття XVI ст. Децентралізація Німеччини і її значення для розвитку культури. Уплив папського Риму й спалах Реформації. Значення Реформації у формуванні філософії й науки Нового часу. Ідеологія Реформації: Мартін Лютер (1483–1546 рр.). Протиставлення віри і знання у філософській думці Реформації. Протестантська соціокультурна спадщина й ліберальний характер політичних систем. LIBERALIS – ВІЛЬНИЙ – Швейцарія, Голландія, США та ін. Соціально-культурні зміни у країнах західної Європи в часи Реформації. Початок гуманістичного руху в Німеччині на початку XV ст. Винахід книгодрукування Йоганом Гутенбергом (1400–1468 рр.) у середині XV ст. Початок публікації перекладів в чужоземних мов. Індокси заборонених книг: П'єр Абеляр, Марсилій Падунський, Данте («Монархія»), Лоренцо Валла, папа Пій II («Історія Базельського собору»), Микола Кузанський («Про католицьку згоду»), Еразм Роттердамський, Джованні Бокаччо («Декамерон», сонети Петрарки, Мазуччо («Новеліно»), Пер Аретіно. Виданий представник Північного Відродження – Еразм Роттердамський (1469–1536 рр.) – «жоден гуманіст не довів поняття «культура» до настільки високого ступеня практичної застосовності, як Еразм». Період зрілого Відродження Німеччини на кінці XV – першому тридцятилітті XVI ст.

Іспанія. Культура Відродження в Іспанії (та Португалії): 1581–1640 рр. Звільнення іспанців від маврів й утвердження влади міста. Раннє відродження в Іспанії Кінця XV – першій половині XVII ст. і формування гуманістичних ідей. Хуан Луїс Вівес (1492–1540 рр.) – найвидатніший іспанський гуманіст. Іспанська література раннього ренесансу: Фердинандо де Рохас, *Англія.* Хронологічні

межі англійського Відродження – кінець XV – початок XVII ст. – тюдорівська Англія. Поняття «тюдорівської Англії» як специфічної системи економіки, влади й культури, перехід від «старої, веселої Англії» до Англії «залізного віку». Підготовку ґрунту до гуманістичної культури в XIV ст. Джефрі Чосер (1340–1400 рр.; «Кентерберійські оповідання»). Томас Мор (1478–1535 рр.) про ідеал суспільства «загального благоденства». Велич і літературна спадщина Вільяма Шекспіра (1564–1616 рр.).

Тема 9. Реформація і культура

«Я хочу, щоб кожна жінка могла читати Євангеліє і Послання св. Павла. І нехай ці твори будуть перекладені кожною мовою... нехай їх розуміють не тільки шотландці та ірландці, а й турки і сарацини. Нехай селянин виспіває уривки із Святого Письма за плугом, нехай ткач мугикає фрази зі Святого Письма під шурхіт свого човника»
Еразм Роттердамський

«Я пронизаний Святим Письмом, яке цитував вам, моє сумління – полоненик Божого слова. Я не можу і не буду ні від чого відмовлятися, бо вчинити проти сумління – і небезпечно, і нечесно... Hier stehe ich. Ich kann nicht anders [На цьому я стою і не можу інакше].
Із виступу Лютера 1524 р. в імперському парламенті у Вармсі

«Отже громадяни неба не люблять світу і всього пов'язаного з ним... Вони проголошують разом з пророком: «Марнота марнот, усе навколо – не що, як марнота і мука душевна»
Жан Кальвін, «Настанови в християнській вірі» (1536)

«Мене вразило, що людина здатна завдати такої прикрості для Мухаммеда й турків, зробити їм шкоду (більшу, ніж завдає зброя) лише тим, що дає при світлі дня їхній Коран християнам, щоб ті побачили, якою абсолютно мерзенною, огидною й розпачливою книгою він є, сповнений брехні, вигадок і відрази, майстерно прихованих турками... Во славу Христа, на благо християн, на шкоду туркам, на прикрість дияволу, дайте цій книзі нове життя і не чиніть їй перешкод... Відкрийте виразки і рани, щоб вони загоїлися»
Із виступу Мартіна Лютера на захист Опорінуса, видавця перекладу Корану

«Люди вже не згадували про християнський світ і заговорили про Європу»
Норман Дейвіс

Реформація як криза середньовічної культури. Перехід від Середніх віків до Нового часу через Відродження (повернення до життя античних наук і мистецтв) і Реформацію (повернення Католицької Церкви до апостольських часів). Католицька реформація й Протестантська реформація. Причини релігійного відродження. Просвітництво ченця Джіроламо Савонарола (1452–1498 рр.); «*Poliglota*» (1517 р.) – Біблія багатьма мовами університету в Алькалі; Ораторія Божественної Любові (1511 р.) й виникнення нових католицьких конгрегацій: театинці (1523 р.), барбабіти (1528 р.), єзуїти (1540 р.) та ораторіянці (1575 р.). Протестантський бунт Мартіна Лютера (1438–1546 рр.). Публічні дискусії Лютера. Трактати про лютеранство – «*Розв'язки*», «*Свобода людини-християнина*», «*Звертання до німецького народу*», «*Про вавилонський полон Божої церкви*». Лютер як поет і композитор. Церковні новації Жана Кальвіна (1509–1564 рр.). Думки Кальвіна про теологію, відносини церкви і держави, індивідуальну мораль, етику тощо в «*Настановах у християнській вірі*» (1536). Географічне поширення протестантизму. Поширення кальвінізму в Польсько-Литовській державі. Вплив протестантизму на царини європейського життя. «*Люди вже не згадували про християнський світ і заговорили про Європу*» (Норман Дейвіс «Європа. Історія»))

Культурні витоки Реформації. Суперечність віри Лютера і Кальвіна з ренесансною гуманістичною культурою возвеличення людини. Савонарола і Пікко делла Мірандола. Антропоцентризм Відродження і теоцентризм Реформації. Полеміка між Лютером і Еразмом Роттердамським. «*Діатриба, чи Роздуми про свобідну волю*» (1524 р.) Е. Роттердамського. «*Зустріч*» 1553 р. Реформації і Відродження в особі Жана Кальвіна і Мігеля Сервета. Правовірний католик Г. К Честертон про Лютера: «*Лютер почав епоху, започаткував цей світ...*», але... Людина Відродження і Людина Реформації: божественність в собі проти божественності в Бозі.

Реформація й секуляризація культури. Секулярний, світський характер культури Нового часу. Десекралація мистецтва, науки, філософії, освіти, норм і форм поведінки в побуті тощо в добу Відродження. Реформація як релігійна течія. Відмінність між акцентованим теоцентризмом Реформації й антропоцентризмом Відродження. Розір-

вання залежностей між вірою, релігією і культурою в протестантизмі (особливе ставлення до храму, зникнення монашеської аскези й заміна її аскезою в миру тощо). Індивідуалістські характеристики людини Ренесансу і Реформації. Особливості протестантського індивідуалізму – служіння Богу й матеріальному світові або перебування в обезбоженому світі.

Реформаційні джерела культури Просвітництва. Мікрографія. Європа напередодні 1500 року. Відкриття класичних учень за доби Відродження, у тому числі завдяки зв'язкам з мусульманським світом. Досягнення мислення й науки в XII–XIII сторіччях – експериментальний метод Роберта Гроссетеста й Роджера Бекона, перший анонімний роман «Життя Ласарільйо з Тормеса» (1500 р.), лінійна перспектива Філіппо Брунелескі, система рухливого металевого шрифту Гутенберга тощо. Винайдення «надпотужної технології» (Н. Фергюсон) та Реформація. Індивідуальне читання Святого Письма за посередництвом верстата як справжня революція змін. Переклад Святого Письма Мартіном Лютером (1517 р.) у Німеччині та Метью Тіндейлом (1526 р.) у Англії. Переклад Корану латиною у Базелі Йоганнесом Опорінусом (1542 р.). Інші видання у Європі: «Молот відьом» (1487–1667 рр.), «Доктор Фауст» (1592 р.) Крістофера Марло, «Мікрографія» (1665 р.) Томаса Гука тощо. Реформація у переддень наукової революції.

Тема 10. Поняття культури Нового часу

«Цей малий острів повинен стати для мене цілим світом, і всяка річ у ньому, всяке деревце служить нагадуванням і спонукає до благочестивих помислів, що личать усякому благочестивому християнину. І так, угляdivши, якусь колючу рослину, я пригадував терновий вінець Христа; угляdivши яблуко чи гранат, пригадував про гріхопадіння наших праотців і журився ним... Такими й іншими думками я терзав себе щоденно...; я ніколи не споживав їжі, не пригадуючи Таємної вечері Господа нашого Ісуса Христа, я не зварив ні однієї страви без того, щоб цей вогонь не нагадав мені про вічні муки в пеклі»
 Якоб Гріммельсгаузен

*«Багатство – відгонить турботи, що день і ніч нівечать наше життя.
Ми радісно дивимося в будучність, якщо ми тільки зберігаємо
при тому власне сумління. Це повинно бути основою всякої наживи.
Завжди правильно вчиняти і робити добро в пошануванні Бога,
в пошануванні людства – це заохочує всяку підприємливість. Мати Бога
завжди перед очима і в серці, разом з розумною працею – є початком
мистецтва розбагатіти; адже як би допомогла всяка пожива, якби
ми мали остерігатися Того, Хто є Господь світів, і яку б користь
принесли б нам гроші, якби ми не могли б піднімати взір до неба»
«Землеробець на своїх ногах вищий за дворянина на колінах»
Бенджамін Франклін*

Культура Нового часу: періодизація, основні характеристики.
Розмитість часових меж культури Нового часу (за аналогією Античності й Середньовіччя). XVII ст. – початок XXI ст. – часові межі тривання культури Нового часу. Світськість, десакралізованість культури Нового часу. Нові обґрунтування антропоцентризму. Самостійне місце безвір'я (атеїзму) в новоєвропейській культурі. Зв'язок культури Нового часу з релігією.

Нові обґрунтування антропоцентризму: Блез Паскаль «Думки» (1670 р.) – новоєвропейський погляд на світ і Людину. Про «життєве море» до Блеза Паскаля – Теодор Цвінгер «Театр людського життя». Паскаль про Людину і Всесвіт: 1) загубленість Людини у Всесвіті; 2) роздуми про кліща як образ людини; 3) про Людину як небуття Всесвіту, «щось середнє між всім і нічим»; 4) про нову точку відліку в погляді на світ; 5) про взаємовизначальність ницості й величі Людини; 6) про Людину як істоту розумну (здатну мислити); 7) про центральне місце Людини, що мислить, у без свідомому Всесвіті тощо. Ренесансна гуманістична думка як визначальний фактор новоєвропейського мислення. Франсуа де Ларошфуко «Роздуми або Висловлювання й моральні максими. Максими» (1665 р.) як людський документ нової епохи. Ларошфуко про людину і пристрасть. Розуміння пристрасті в Античну добу. Людина вільна і людина раб у розумінні історичних епох. Ідея прогресу як винахід і стержень новоєвропейської культури.

Буржуазія й дворянство в культурі Нового часу: Даніель Дефо «Пригоди Робінзона Крузо» (1719 р.); Ганс Якоб Гріммельсгаузен

«Сімпліціссімус» (1671 р. (найповніше видання)); Бенджамін Франклін «Життєпис» (1893 р.); Александр Дюма «Шевальє д'Арманталь» (1842 р.); Станіслав Оріховський «Політія Польського королівства на кшталт аристотелевих політик» або «Політія»; Хенрик Жевуський «Традиційні міщани» (1843 р.). Типи індивідуально-людського існування в новоєвропейській культурі. Культурний консерватизм селянства. Бюргерська середньовічна субкультура як прототип буржуазної (міської) культури Нового часу. Зміст бюргерської субкультури. Поняття буржуазії та дрібної буржуазії. Історія і міфологема романів Дефо «Робінзон Крузо» і Гріммельсгаузена «Сімпліціссімус»: Александр Салькір і Робінзон Крузо, Якоб Рамзай і Сімпліцій Сімпліціссімус. Параметри буржуазності в життєписі й етичній програмі Бенджаміна Франкліна. Фігура дворянина в новоєвропейській культурі. Попередник дворянина – середньовічний лицар. Ідея служіння й – оммаж (Карл Густав Маннергейм). Міфологема роману Александра Дюма «Шевальє д'Арманталь». Вищий зміст середньовічного поєдинку (дуелі). «Дворянин не творець, не працівник... він демонстрант своєї довершеності». Суперечність буржуазної й дворянської культур: Станіслав Оріховський «Політія», Хенрик Жевуський «Традиційні міщани», Хенрик Сінкевич «Сім'я Поланецьких», «Без догмата» тощо.

Європейська культура XVII століття. Великі географічні відкриття та зміни в європейському суспільстві: пожвавлення у Південній Америці; перші плавання до Африки; португальські плавання в Атлантичному океані; значення відкриття Колумба (1493–1495 рр.); відкриття португальських та іспанських моряків 1498–1499 років; відкриття нового континенту між Європою та Азією (Амеріго Веспуччі). Америка до і після появи європейців. Значення та наслідки великих географічних відкриттів. Початок ери європейського домінування. Розширення світового ринку та переміщення основних торговельних шляхів. Зростання цін і соціальної нерівності. Перетворення Східної Європи на аграрний додаток Західної Європи. Протестантська Європа: масові релігійні рухи в XVI сторіччі; виступи проти зловживань церкви та продажу індульгенцій; тези Мартіна Лютера (1483–1546 рр.); інші діячі Реформації: Філіп Меланхтон (1497–1560 рр., Німеччина), Ганс Таус (1494–1561 рр., Данія), Олаус Петрі (1493–1552 рр., Швеція),

Ульріх Цвінглі (1484–1531 рр.), Жан Кальвін (1509–1564 рр.), Томас Кранмер (1489–1556 рр., Англія), Джон Нокс (1514–1572 рр., Шотландія), Фаусто Соцціні (1539–1604 рр., Польща). Поширення протестантизму на магістрати та уряди. Розкол Реформації. Аугсбурзький релігійний мир (1555 р.). Реформація в Англії. Католицька реформа. Реформація та Контрреформація в Західній та Східній Європі. Суспільні наслідки Реформації у Західній Європі. Релігійні війни другої половини XVI – першої половини XVII сторіччя. Нідерландська революція (1578–1609 рр.). Тридцятирічна війна 1618–1648 років. Формування конституціоналізму й абсолютизму у XVII сторіччі: Англія за Стюартів у часи Революції; розвиток французького абсолютизму у XVII сторіччі. Культура і думка XVI–XVII сторіччя.

Тема 11. Культура Просвітництва

*«Я помираю, схилиючись перед Богом, люблячі своїх друзів,
не маючи ненависті до ворогів, проте зневажаючи забобони»*
Вольтер

«Людина народжується вільною, але всюди вона в кайданах»
Жан-Жак Руссо

*«І все ж 1778 р., коли помер і Руссо і Вольтер, Просвітництво
почало виснажуватись, хоча його вплив мав би зберігати силу
ще багато десятиріч. Воно й справді забезпечило собі місце одного
зі стовпів сучасного європейського мислення. Проте раціоналізм, що
попервах надихав його, втратив свою переконливу силу. З'явилося
усвідомлення, що чистого розуму не досить для розуміння світу і
тлумачення призовок перевороту»*
Норман Дейвіс

Просвітництво як поняття та основні ідейні засади Просвітництва (Англія, Франція, Німеччина). Просвітництво – ідейна течія другої половини XVII–XVIII ст. Витоки та основні ідейні засади Просвітництва: Англія, Франція, Німеччина. Головна концепція Просвітництва у працях Меланхтона «Про закони природи» (1559 р.),

Йоста Ліпса «Lipsius» (1547–1606 рр.) тощо. Визначення Просвітництва за І. Кантом («Що таке Просвітництво?», 1784 р.). Витоки Просвітництва. Особливість інтелектуальних середовищ у Європі, сприйнятливих до раціоналізму Просвітництва: Польща (єзуїти), Швейцарія (толерантність між католицькими та протестантськими кантонами), Нідерланди (пристанище утікачів Й. Ю. Скалігера, Р. Декарта, Спінози, Шефстбері, Леклерка, Бейля тощо). Цілі Просвітництва: Нідерланди та Британія як проект заможних і привілейованих класів (Чарльз Джем Фокс, Едмунд Берк); Франція, Іспанія, Італія як джерело натхнення інтелігентських гуртків; Центральна та Східна Європа як проект «освічених деспотів» тощо. Тривалість ідеалів Просвітництва: освічені реформатори дореволюційної доби барон фон Штайн (1757–1831 рр.) у Пруссії, барон Йозеф фон Зоненфельс (1732–1817 рр.) в Австрії, Станіслав Сташиць (1755–1826 рр.) у Польщі, граф фон Монтегелас (1759–1838 рр.) у Баварії та їх пореволюційна діяльність. Жан Жак Руссо – перший з філософів Просвітництва. Жан Жак Руссо (1712–1778 рр.) як композитор, романіст та філософ. Життєпис Руссо з погляду самого Руссо («Сповідь», 1782–1789 рр.). «Зненацька знаменитий» – перемога у конкурсі Діжонської академії («Міркування про науки і мистецтва», 1750 р.). Зірка та жертва паризьких салонів – складності публічного життя Руссо та їх вплив на його філософію. Творчий наратив Руссо: ідилічний портрет первісної людини, як основи філософії Руссо, у «Міркуваннях про нерівність», 1755 р.); почуття, моральний обов'язок, неприборкана природа у творі «Юлія, або Нова Елоїза» (1761 р.); про виховання дитини, позбавленої штучного впливу цивілізації, у творі «Еміль, або Про освіту» (1762 р.); про «людину, котра народжується вільною, але всюди вона в кайданах» у творі «Про суспільний договір» (1762 р.); неприваблива особистість Руссо у «Сповіді» (1782–1789 рр.); завершення мандрів «самотнього мрійника» («Прогулянки самотнього мрійника», 1782 р.). Уплив Руссо на уяву про виховання дитини: нові підручники у дусі Руссо – «*Elementarwerk*» Й. Б. Базедова (1700–1772 рр.) та його перша школа *Philanthropinum* у Десау. Освітній проект у Польщі короля Станіслава-Августа Понятовського 1772–1773 років і зусилля у ньому Руссо («Міркування про польський уряд», 1769 р.). Смерть Руссо і Вольтера (1778 р.) і завершення Просвітництва. Жан Жак Руссо – батько романтизму.

Просвітители й суспільство. Зміна ідейних та соціальних парадигм мислення просвітителів: «республіка філософів». Несумісність ідей просвітителів з офіційними концепціями з освіченим абсолютизмом і буржуазним республіканізмом. Просвітительська ідея прогресу, гуманного майбутнього тощо. Протиставлення культу насильства гуманності й просвіті як шляху перетворення суспільства мирним шляхом, спираючись на приклади «гуманного» первісного суспільства. «Ідея рівності всіх людей, незалежно від расової приналежності, національності, віросповідання і соціального походження – гасла Французької революції, перейняті у просвітників. Ідея перевиховання суспільства й переконання еліти влади в необхідності соціально-економічних змін заради збереження їх власних позицій – ідея Просвітництва. Протиставлення ідей революційних змін ідеям реформ в рамках абсолютизму. Мета соціальної філософії французького філософа і правознавства Габріеля Бонно де Маблі (1709–1785 рр.) – пізнання мотивів поведінки людини; завдання політика – використання цього знання для утвердження моральності. *«Основна властивість людини – себелюбність, але їй притаманні й соціальні почуття – жаль, подяка, любов до слави; без них не було б суспільства, ціль якого – благо людей. Але в ім'я загального блага індивід не може бути позбавлений даного йому природою права на незалежне судження, волю і щастя»* (Маблі, «Принципи моралі», 1784 р.). Реформи в Австрії та Пруссії: орієнтація економіки на доктрину меркантилізму та обмеження феодальної олігархії, збільшення податків на статки заможного дворянства, ліквідація кріпосництва, введення системи загальної освіти і нового, єдиного для всіх законодавства тощо. Зростання капіталістичних відносин на тлі реформ. *Сутність поняття «Просвітництво» або доби, коли «людство переросло власне неповноліття»* (Еммануїл Кант). Періодизація доби Просвітництва: бл. 1650–1789(1778) рр. Географія Просвітництва: від Амстердама до Парижа. Виникнення особливого інтелектуального середовища, що сприяло розвитку раціоналізму в Нідерландах, Шотландії та Англії. Провісники Просвітництва – Скалігер, Декарт, Спіноза, Шефтсбері, Леклерк, Бейль тощо. Головна концепція Просвітництва: Меланхтон «Про закони природи» (1559 р.), переклад текстів філософів-стоїків і Цієрона

Йоста Ліпса «Ліпсіус» (1547–1606 рр.) тощо. Взірєць французького Просвітництва (друга половина XVIII сторіччя). Ідея світла в етимології Просвітництва. Головна концепція Просвітництва – «природа», «розум», «розумний егоїзм», «природне світло розуму». Епістемологія Просвітництва або «теорія пізнання»: Джон Локк (1623–1704 рр.), Джордж Берклі (1685–1753 рр.), Девід Г'юм (1711–1776 рр.). Твердження Локка в «Досліді про людський розум» (1690 р.), Етьєна Кондильяка в «Трактаті про чуття» (1754 р.), Жульєна-Офре Ламетрі в «Людині-машині» (1748 р.), Г'юма в «Трактаті про людську природу» (1739–1740 рр.) про природу людського розуму й почуттів. Просвітництво і царина моральної філософії: барон Поль Анрі Гольбах (1723–1789 рр.), Єремія Бентам (1748–1832 рр.) тощо. Просування наукових знань: Ісаак Ньютон (1642–1727 рр.) і його «Початки» (1687 р.), Готфрід Ляйбніц (1646–1716 рр.), Карл Лінней (1707–1778 рр.) і його «Система природи» (1735 р.), «Основи ботаніки» (1736 р.), Джозеф Прістлі (1733–1804 рр.), Генрі Кавендіш (1731–1810 рр.), Антуан-Лорен Лавуазьє (1743–1794 рр.). Енциклопедизм: П'єр Бейль (1647–1706 рр.) – батько сучасного енциклопедизму. Інші енциклопедисти: Джон Гаріс «Енциклопедичний словник» (1704 р.), Єфреїм Чеймберз «Циклопедія» (1728 р.), Йоган Гюбнер «Реальний державний енциклопедичний словник» (1704 р.), Й. Т. Яблонські «Універсальний словник» (1721 р.), Бенедикт Хмельовський «Нові Афіни» (1745–1746 рр.), Дені Дідро та Жан д'Аламбер «Тлумачний словник мистецтв, наук і ремесел» (1751–1765 рр.) тощо. Раціональне прочитання Біблії: Вільям Чілінгвет «Релігія протестантів» (1637 р.), Рішар Сімон «Критичні історії Старого Завіту» (1678 р.). Деїзм як форма усіченої віри: Герберт Чербері «Про істину» (1624 р.), Джозеф Батлер «Схожість релігії» (1736 р.), Дені Дідро «Християнство», «Віра», «Провидіння» в «Encyclopedie» тощо. Боротьба філософів проти авторитету церкви. Раціональна економіка: Жан-Батист Кольбер (1619–1683 рр.), Мірабо Старший «Людський приятель» (1756 р.), фізіократи Франсуа Кене (1694–1774 рр.) та Жан Гурне (1712–1759 рр.), Жак Тюрго (1727–1781 рр.) та їх економічні міркування. Раціоналістична політична філософія: Джон Локк «Трактат про урядування» (1690 р.), барон де Монтеск'є «Дух законів» (1748 р.) тощо. Раціоналістична історіографія:

Жак Бенінь Боссюе «Загальна історія» (1681 р.) – теорія провіденціоналізму, граф Кларендон «Історія великого бунту» (1704 р.), Девід Г'юм «Натуральна історія релігії» (1757 р.), Монтеस्क'є «Міркування» (1734 р.), Вільям Робертсон «Історія Америки» (1777 р.), Едвард Гібон «Занепад і руїна Римської імперії» (1788 р.), Адам Нарушевич «Історія польського народу» (перший том) (1780 р.) тощо.

Література доби Просвітництва. Англійська література. Ранній етап англійського Просвітництва (друга половина XVII ст.: від творчості Мільтона та Локка. Естетика сміху в творчості Антоні Ешлі Купер (граф Шефстбері) (1671–1713 рр.) («Характеристики людей, манер, думок і часу», 1711 р.); Творчість шотландського письменника Френсіса Хетчонсона (1649–1746 рр.) («Дослідження походження наших понять краси і чеснот», 1725 р.) та його ідеї про природу людини, якій притаманні три духовні максими – моральне почуття, почуття краси і гармонії та почуття страху. Творчість Александра Попа (1688–1744 рр.) («Досвід про критику», 1711 р.) та його вимоги до мистецтва «слідувати правилам», впорядкованих самою природою. Поява нового літературного жанру моралістичної журналістики: Джозеф Еддісон (1672–1719 рр.), Річард Стіл (1672–1729 рр.) («Говорун», 1711 р.; «Глядач», 1712 р.). Літературна спадщина Джонатана Свіфта (1667–1745 рр.) («Мандри Гулівера», 1726 р.; «Казка про бочку», 1704 р.) та його шельмування правлячих верхів та всього тодішнього суспільства за жорстокість і неуцтво. Англійський просвітницький роман та його представники: Даніель Дефо (1660–1731 рр.) («Життя та дивні пригоди Робінзона Крузо» (1719 р.), «Пригоди знаменитого капітана Синглтона», 1720 р.; «Щоденник чумного року», 1722 р.; всього понад 200 творів); Семюель Річардсон (1689–1761 рр.) («Памела», 1741 р.; «Кларіссе», 1748 р.) – майстер описання пристрастей; Генрі Філдінг (1707–1754 рр.) («Історія... Джонатана Вайльда Великого», 1737) та його дослідження природи буржуазної експлуатації; Джордж Смоллет (1721–1771 рр.) («Пригоди Родрика Рендома», 1748 р.; «Пригоди Перигрина Пікля», 1751 р.) та його слава сатирика. Міщанська драма Джорджа Лілло (1693–1739 рр.) та Едвард Мур (1712–1757 рр.) («Гравець», 1756 р.). Поезія сентименталізму: Едвард Юнг (1683–1765 рр.) («Скарга або нічні думи», 1745 р.); Джеймс Томсон (1700–1748 рр.) («Свобода»,

1736 р.); Томас Грей (1716–1771 рр.) («Елегія, написана на сільському цвинтарі», 1751 р.); Лоренс Стерн (1713–1768 рр.) («Тристрам Шенді», 1767 р.). Драма: Річард Шерідан (1751–1816 рр.) («Суперники», 1775 р.; «Подорож в Скарборо», 1777 р. та ін.). Поезія Роберта Бернса (1759–1796 рр.) («Джон Ячмінне Зерно»). Преромантизм: Томас Персі (1729–1811 рр.) («Пам'ятники старовинної англійської поезії», 1765 р.); Томас Чаттертон (1752–1770 рр.) та Орас Волпол (1717–1797 рр.) («Замок Отранто», 1764 р.) та ін. *Французька література*. Перша половина XVIII ст.: Проспер Кребійон (1674–1762 рр.) (трагедія «Ідомей», 1704 р.; «Ксеркс», 1713 р.); Жан-Батист Грессе (1709–1777 рр.) («Вер-Вер», 1776 р.); Шарль Дюкло (1704–1772 рр.) («Блукання серця та розуму», 1738 р.) та їх відтворення справжнього життя французького суспільства. Творчість Шарля-Луї Монтеск'є (1689–1755 рр.) («Роздуми про велич і падіння римлян», 1734 р.) та «Про дух законів», 1748 р.) та боротьба Монтеск'є з теологічним розумінням світу. Літературний рух Франції другої половини XVIII ст.: Жульєн де Ламетрі («Людина-машина», 1746 р.; «Досвід і походження людського знання», 1746 р. та багато ін.); Мельхор Грім (1723–1847 рр.) («Літературна, філософська і критична кореспонденція», 1793 р.); Анрі Дюлоран (1719–1793 рр.) («Кум Матьє, чи Причуди людського розуму», 1765 р.). Творчість Дені Дідро (1713–1784 рр.) («Енциклопедія», з 1751 р.; «Філософські думки», 1746 р., «Прогулянка скептика», 1747 р.; «Племінник Рамо», 1762 р.) та обґрунтування теорії деїзму й зображення повсякдення. Особливе місце у французькій літературі поета Шодерло де Лакло (1741–1803 рр.) («Небезпечні зв'язки», 1782 р.). Небуденний талант і політична далекоглядність П'єра Огюстена де Бомарше (1732–1799 рр.) («Мемуари», 1774 р.; «Сивільський цирюльник», 1775 р. та «Одруження Фігаро», 1784 р.; «Мати-злодюга та Другий Тартюф», 1792 р.). Література Французької революції 1789–1794 рр.: Антуан Леблан (1730–1799 рр.), Антуан Лемьєр (1723–1793 рр.), Бернар Сорен (1706–1781 рр.) та новаторство революційного класицизму. Клод Руже де Ліль (1760–1836 рр.) – автор «Марсельєзи» – оди Революції. Початок формування нового літературного напрямку в літературі – романтизму (Шатобріан, Констан, Сенанкур, де Сталь). *Німецька література*. Раннє Просвітництво в

Німеччині в умовах кризи (виживання Священної Римської імперії германських націй» у XVIII ст. після Тридцятилітньої війни. Характеристика Іммануїла Канта (1724–1804 рр.) німецької реальності як «неповноліття за власною виною, тобто таке, причини якого полягають не у відсутності розуму, а в дефіциті рішучості і мужності користуватися ним без управління збоку когось іншого». Реформа в освіті вченого Темазиуса (1655–1728 рр.) – переведення університетського викладання з латинської мови на німецьку. Відсутність в Німеччині єдиного культурного центру. Концентрація культурної діяльності в резиденціях князів, курфюрстів, герцогств та в деяких «вільних містах». Присутність регіональних ідейних та художніх традицій. Розірвання з традицією бароко і застосування літературного зразка французького класицизму XVIII ст. Локальний характер діяльності Йозефа Антона Страніцького (1676–1728 рр.). Поява постаті Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646–1716 рр.) на порозі раннього Просвітництва – засновника першої Берлінської академії наук (1700 р.). Філософія Лейбніца «Теодіцея» (1710 р.) – примирення релігії та науки або блискучий розвиток філософського вчення оптимізму. Створення просвітницьких журналів: «Розумні віщуни» (Лейпціг, 1725–1726 рр.), «Чесна людина» (Лейпціг, 1727–1729 рр.), «Бремерські праці» (Гамбург, 1744–1750 рр.) та ін. Розгортання діяльності Йогана Христофа Готшеда (1700–1766 рр.) та активна пропаганда ідеї розуму для третіх соціальних груп у творі «Досвід критичної поетики для німців» (1730 р.). Ідеї Готшеда про формування німецького національного театру. Лірика раннього Просвітництва: Йоган Гюнтер (1695–1723 рр.), Бертольд Брокес (1680–1747 рр.) (серія збірників творів «Земне задоволення в бозі», 1728 р.), Фрідріх Гагедорна (1708–1754 рр.). Література другої половини XVIII ст.: Єфраїм Лессінг (1729–1781 рр.) («Лаоокон, чи Про межі живопису й поезії», 1766 – програмний документ німецької естетики Просвітництва), Йоган Вільгельман (1717–1768 рр.) («Історія митсецтва давнини», 1764 р.) та його описання мистецьких пам'ятників Античності. Творчість Мартина Віланда (1733–1813 рр.) та Фрідріха Клопштока (1724–1803 рр.) та його «Мессіада» (1748 р.), де Клопшток оспівує подвиг Христа. Творчість Йогана Гердера (1744–1803 рр.) («Трактат про походження

мови», 1772 р.; «Листи про лицарське та романтичне» (1762 р.) та «Буря і натиск». Творчість Йогана Вольфгана Гете (1749–1832 рр.) («Фауст», 1775 р.). Творчість Фрідріха Шіллера (1759–1805 рр.) («Дон Карлос», 1784 р.). Французька революція і німецька література. Веймарський класицизм (пізній Гете, Шіллер та ін.).

Вольтер і Руссо як символи Просвітництва. Життя, просвітницька діяльність Франсуа-Марі Аруе (1694–1778 рр.) – Вольтера. Літературні праці Вольтера: «Англійські листи» (1734 р.), «Сторіччя Людовіка XVI» (1751 р.), «Кандид, або Оптимізм» (1759 р.), «Трактат про терпимість» (1763 р.), «Кишеньковий філософський словник» (1764 р.), епістолярія (15 тисяч листів) тощо. Цілі літературної праці Вольтера: толерантність у релігії, мир і свобода у політиці, підприємливість у економіці, провід розуму в мистецтвах тощо. Жан-Жак Руссо (1712–1778 рр.) у житті й творчості. Літературний набуток Руссо: «Міркування про науки та мистецтва» (1750 р.), «Міркуванні про нерівність» (1755 р.), «Юлія, або Нова Елоїза» (1761 р.), «Еміль, або Про освіту» (1762 р.), «Про суспільний договір» (1762 р.), «Сповідь» (1782–1789 рр.) тощо. «Прогулянка самотнього мрійника» (1782 р.) і смерть у замку Ерменонвіль. Застосування ідей про «природну освіту» Руссо в польському шкільництві після поділів Польщі. Ян Амос Каменський (1592–1670 рр.) і освіта в Нідерландах. Протиріччя між Вольтером і Руссо як протиріччя епохи. 1778 рік – смерть Вольтера і Руссо та завершення Просвітництва.

Мистецтво доби Просвітництва. Стилiстичне розрізнення архітектури XVII, XVIII і початку XIX сторіччя як архітектури бароко й класицизму. Зародження архітектурного бароко наприкінці XVI сторіччя в Італії, як наслідок творчості Мікеланджело. Основні ознаки бароко. План храму та його варіації. Нові типи житла. Ордер в стилі бароко. Декоративні прийоми бароко. Гротески. Злиття архітектури, скульптури, живопису. Барокове світло. Ідеї куполів. Інтер'єр в стилі бароко в поєднанні з архітектурою. Церковний інтер'єр XVIII сторіччя. Будівельна техніка в стилі бароко. *Італійське бароко.* Перший архітектор «нової генерації» – Карло Мадерна (1556–1629 рр.). Титулярна церква на Квіриналі в Римі Санта Сюзана (споруджено 796 року; перебудовано 1475 і 1603 року; від 1958 року – національна церква

католиків США) – перший тип католицького барокового храму. Найвизначніші архітектори XVII сторіччя: Лоренцо Берніні, Гваріно Гварніні, Франческо Барроміні, Карло Райнальді, Бальдассара Лонгена та інші. Розвиток бароко продовж XVII, першої половини XVIII сторіччя Лоренцо Берніні (1598–1680 рр.) – великий майстер зрілого бароко. Нове розуміння внутрішнього простору: Франческо Барроміні (1599–1667 рр.). Два напрямки розвитку бароко: динамічне бароко й бароко класичного спрямування. Динамічне бароко: Барроміні як суперник Берніні та особливість архітектурних просторів (церква Сан Іво в Римі). Верховина розвитку динамічного бароко в кінці XVII сторіччя. Переміщення динамічного бароко на північ Італії – Гваріні (1624–1683 рр.; церква Сан Лоренцо і палацо Каріньяно в Туріні) тощо. Найхарактерніша барочна церква в Римі – Санта Марія ін Кампітеллі (Райнальді). Виникнення садово-паркових комплексів у Італії в XVII–XVIII сторіччях. Барокові вілли в Італії. «Порушення» хронологічних меж архітектурного бароко в Німеччині, Австрії (Тридцятилітня війна) й Англії. Національні риси бароко. *Архітектура бароко у Франції*. Ранній період архітектури бароко й переходу до академічного класицизму: Жак Лемерсьє (1585–1654 рр.), Франсуа Мансар (1598–1666 рр.), Луї Лево (1612–1670 рр.). Грандіозний версальський парк. Будівництво зовнішніх фасадів Лувра в 1670-х роках Клодом Перро (1613–1688) і Жюлем Ардуеном-Мансаром (1646–1708 рр.). Новий тип французького містобудування – Вандомська площа, Париж, Мансар. XVIII сторіччя – згасання бароко й виникнення рококо. Мода на власний дім – мотель Матіньйон в Парижі (Ж. Куртон). Інтер'єри в стилі рококо – Овальна зала готелю Субіа (Ж. Боффран). *Поширення бароко в Австрії* на рубежі XVII–XVIII сторіччя: Йоган Бернгард, Ерлах фон Фішер (1656–1723 рр.), Лукас Гільдербранд (1668–1745 рр.), Франц Антон Пільграм (1699–1761 рр.). Барокові будови в Австрії: палацово-парковий ансамбль імператорської резиденції в Шенбруні (Фішер), віденський палац в Бельведері (Гільдербранд), два монастирські комплекси в Мельк (Якоб Прандтауер), монастир у Ясові (нині Словаччина) (Пільграм). Баварське бароко: Йоганн Непомук (1778–1837 рр.). Бароко Франконії – Бальдазар Нейман (1687–1753 рр.) та його резиденція архієпископа-курфюрста Франконії у Вюрцбурзі. Архітектура Дрездена – протестант-

ська церква Фрауенкірхе (Георг Бер), католицька Придворна церква (Гаetano Кіавері). Майстер берлінської барокової архітектури – Андреас Шлютер (1660–1714 рр.). Перехід від бароко до класицизму в берлінській архітектурі – Георг Кнобельдорф (1699–1753 рр.). *Англійська барокова архітектура*. Крістофер Рен (1675–1711 рр.), собор св. Павла в Лондоні та ін. Джон Ванброу (1654–1726 рр.) – найбільш барочний з усіх майстрів Англії та його замок Бленхейм та ін. Інтер'єр бароко: «стиль Бульль»; посилення елементів класицизму за Людовіка XIV; раннє рококо чи стиль регентства (1715–1723 рр.) і розвиток рококо (1723–1750 рр.). *Скульптура епохи бароко в Італії, Франції та Центральній Європі*. Розвиток скульптури в період від епохи Відродження до виникнення рококо. Творчість Алессандро Вітторіо: від маньєризму до риторики бароко. Джон Лоренцо Берніні (1598–1680 рр.). Італійська скульптура до і після Берніні: Камілло Маріані (1556–1611 рр.), Франческо Моккі (1580–1654 рр.), Стефано Мадерно (1576–1636 рр.), Алессандро Альгарді (1598–1654 рр.), Франсуа Дюкенау (1597–1643 рр.), Ерколе Феррата (1610–1684 рр.), Доменіко Гвіді (1628–1701 рр.), Франческо Квейроло (1704–1762 рр.), Філіппо дела Валле (1697–1770 рр.), Ніколо Сальві (1697–1751 рр.) тощо. *Скульптура бароко у Франції*. Раннє французьке скульптурне бароко й Жермен Пілон (1525–1590 рр.). Сімон Гіллен (1581–1658 рр.) – наслідувач стилю Пілона. Розвиток класицистичної тенденції французької скульптури Жаком Сарразеном (1592–1660 рр.). Особливе місце французької барочної скульптури в роботах П'єра П'юже (1620–1694 рр.). Франсуа Жирардон (1628–1715 рр.) – адепт Паризької академії на її поглядах на скульптуру. Суперник Жирардона – Антуан Куазево (1640–1720 рр.). Рене-Мішель Слодца (1705–1764 рр.) – формалізація бароко. Перехід від естетики рококо до неокласицизму – творчість Жана-Батиста Пігалі (1714–1785 рр.). Запізніле визнання Жана Батиста Лемуана II (1704–1780 рр.). *Скульптура бароко в Німеччині й Австрії*. Поява центрів розвитку мистецтва на півдні Німеччини. Флорентійське походження німецької скульптури – Губерт Герхард (1550–1622 рр.) і Андрієн де Врієз (1545–1626 рр.) та ін. Дерев'яні скульптури (вівтарі) Ганса Деглера (1564–1634 рр.), Йорга Цьорнера (1583–1635 рр.), Георга Петеля Вайльхайма (1601–1634 рр.) тощо.

Друга половина XVII сторіччя: Мартін Цюрн (1585–1665 рр.), Томас Швантелар (1600–1656 рр.), Йоганн Гуттенбіхлер (1649–1723 рр.), Матіас Раухміллер (1654–1686 рр.). Ергот Бендль (1660–1738 рр.) та ін. Скульптура рококо: Андреас Шлютер (1660–1714 рр.), Йоган Швантелар (1683–1762 рр.), Йоган Егелль (1691–1752 рр.), Йоганн Штрауб (1705–1784 рр.), Франц Ксавер Мессершмідт (1736–1783 рр.). Ігнац Гюнтер (1725–1775 рр.) й завершення періоду рококо. Особливе значення монументальної скульптури й живопису XVII–XVIII ст. Синтез мистецтв в бароко. Барокова скульптура, котра «перекрикує» архітектуру. *Матеріальна культура XVII – першої половини XVIII ст.* Завершення централізації європейських країн і умови матеріального виробництва. Колоніальні володіння Іспанії та будівництво й удосконалення флотів інших європейських держав (за Н. Фергюсоном). Розвиток мануфактури й майбутня промислова революція. Нові технології плавлення чавуну (лорд Дедлі в Англії (1621 р.)). Розв’язання проблеми використання сили води в XVI–XVII ст. Доменне виробництво металу (XVI–XVII ст.). Розвиток військової техніки як стимулювання у розвитку металургії: перехід до вогнепальної зброї, виготовлення гармат (метал, мідь, чавун). Зброя і Тридцятилітня війна (1618–1648 рр.). Успіхи кораблебудування й морського судноплавства. Розвиток ткацького виробництва: винайдення стрічкового ткацького верстата (Голландія, Англія). Годинникове виробництво в Європі (див. Н. Фергюсона «Цивілізація») як перший автоматичний пристрій у період переходу від середньовіччя до нових часів.

Тема 12. Західноєвропейська культура XIX століття

*«О... коли людина мріє – вона бог, коли розмірковує – вона жебрак;
а коли захоплення минуло, вона стоїть, як наляканий,
вигнаний із дому батьком син, і роздивляється убогі копійки,
які хтось із милості дав їй у дорогу»
Гіннперіон*

*«... романтизм – це етика, що прикриває цілу купу гріхів»
Норман Дейвіс*

*«Фотоапарат, як і історик, завжди бреше»
Норман Дейвіс «Європа. Історія»*

*«Війні не має бути місця»
Еммануїл Кант, 1797 р.*

*«Війна – це продовження політики, тільки іншими засобами»
Карл фон Клаузевіц, «Про війну», 1812 р.*

Прикмети часу після Французької революції й революційних війн (1789–1815 рр.). Модернізація. Закінчення Революції й виснаження Просвітництва. Європа як світовий генератор – 1815–1914 роки. Триумфальне ХІХ сторіччя – «сторіччя сили» для Європи. Отто фон Бісмарк – творець наймогутнішої військово-промислової держави. Відродження християнської культури. «Консервативний дух замирення» й відновлення права монархії. Нові політичні союзи й система конгресів. Про три стадії розвитку від 1815 року: реакції (1815–1848 рр.), реформ (1848–1871 рр.), суперництва (1871–1914 рр.). Сорок років безпрецедентного миру, посилення напруги й конфлікт 1914 року. Модернізація (не плутати з модернізмом). Мета модернізації. Зміни, пов'язані з модернізацією. Від «економічного запалювання» до «соціального злету». Економічні контрасти в межах Європи. Дві економічні зони в Європі: індустріалізована й модернізована на Заході й Півночі й відстала на Півдні й Сході. Теоретики модернізації: Фрідріх Ліст (1789–1846 рр.) і його «Національна система політичної економії» (1841 р.), Карл Маркс (1818–1883 рр.) та його «Капітал» (1867 р., Гамбург). Причини модернізації в Європі. Скасування кріпацтва (1848–1864 рр.). Нові джерела енергії: нафта (1860-ті рр.), електроенергія (1880-ті рр.) тощо. Європейська моторизація й нові форми розкоші: Fabbrica Italiana di Automobillismo di Torino (FIAT, 1899 р.), «Renault» в Парижі (1901 р.), Мерседес Даймлера-Бенца (1901р.), Генрі Ройс «Срібний Привид» (1906 р.). Удосконалення системи комунікацій та можливий миттєвий зв'язок: перша марка у Великобританії – «чорний пенні» (1843 р.); електричний телеграф (1835 р.), телефон (1877 р.), радіо (1896 р.). Фотографія (стара клуня в Шалон-сюр-Сон – перший образ на світлині, 1826 р., Жозефа Нісефора Ньєпса), Луї Дагер і

фотографічна система (1839 р.). Вплив фотографії на мирне життя суспільства і на перебіг війн. Знищення *raison d'être*, сенс існування предметно-зображувального мистецтва. Значення фотографії. Винахід штучного барвника – ковелін або квітка мальви (Вільям Генрі Перкін, 1856 р.). Вплив штучних фарбників на культуру: яскраві афіші, кольорове вбрання, красиві шпалери, кольорова фотографія, кольорове телебачення тощо. Хімія як мистецтво і наука. Естетичні та практичні якості синтетичних виробів (рукавички з зеленого трифенілметану імператриці Євгенії, 1864 р.). «Blue jeans» – найприкметніший символ «американізації» Європи (1960-ті рр.). Радикальні зміни у становищі жінки. Соціальна нерівновага (Бенджамін Дізраелі (1804–1881 рр.), «Сивіла» (1845 р.)) й новий літературний жанр – кримінальний трейлер («Спогади про Шерлока Холмса», 1894). Вибух приватних добродійних ініціатив. *Maatschaarj van Weldedigheid* (Добродійне товариство) – перше нідерландське добродійне товариство, 1818 р.). Поширення меж освіти. Масова письменність як шлях до масової культури: популярні часописи, паршиві романи, любовне й детективне читиво, комікси, самовчителі, сімейні довідники тощо. Нові форми дозвілля та відпочинку. Множення євангелістського фундаменталізму, недільних шкіл, гуртків для вивчення Біблії. Поява нових соціальних наук – економіка, етнографія, антропологія, лінгвістика, соціологія. Формування національної й політичної свідомості. Зміни в урядовій політиці. Демографічне зростання та його вплив на культуру. Дивовижні соціально-культурні зміни як «тло» для культурного життя, чи його визначальний чинник – дискусія сторіччя (Маркс проти романтиків).

Культурний феномен романтизму. Романтизм (чи антипросвітництво) як реакція на Просвітництво, чи «витвір настроїв, породжених промисловою революцією». Справжня двоїста природа романтизму. Початок романтизму в 1770-х роках і поширення 1820–1830-х роках. Романтична ідеалізація Середньовіччя. Заснування романтизму в Німеччині: А. Шлегель, Ф. Шлегель, Л. Тік, Ф. Гарденберг (Новаліс), а також Ф.-В.-Й. Шеллінг, Ф.-Д.-Е. Шлейєрмахер, Й.-Г. Гаман, Г. Гейне, Й.-В. Гете, Й.-Г. Гердер, Г.-Е. Лессінг, Ф. Шиллер, Ф. Якобі. Поширення романтизму в Європі. Головні принципи романтичного руху: ірраціональне у людському досвіді, трепет перед природою, виклик панівним

традиціям тощо. Мадам де Сталь (1766–1817 рр.) про повернення до почуттів і переживань сучасної людини. Захоплення романтизмом у Європі: приклади – Джон Кітс (1795–1821 рр.), Альфонс де Ламартін (1790–1869 рр.), Джакомо Леопарді (1798–1837 рр.), барон Йозеф Айхендорф (1788–1857 рр.), Юліуш Словацький (1809–1849 рр.). Відродження ідеалів класицизму. Романтизм і класицизм (неокласицизм) як дві головні культурні течії ХІХ сторіччя. Поєднання класицизму й романтизму в творчості Адама Міцкевіча (1798–1855 рр.), Йогана-Вольфганга фон Гете (1749–1832 рр.). Гете – «Олімпієць, що опанував майже всі інтелектуальні царини». Сухоти й опіум – хворобливі барви романтизму (Томас де Квінсі (1785–1859 рр.) і його «Признання англійського опіомана», 1822 р.). Психічний розлад і символізм, фрейдизм та декаданство. Прерафаеліти й Вільям Моріс (1834–1896 рр.) – поет, примітивний соціаліст, ремісник, друкар і дизайнер. Розквіт роману: Оноре де Бальзак (1799–1850 рр.) і Чарлз Діккенс (1812–1879 рр.). Найвидатніші романи (умовно): «Заручені» (1825 р.) Алессандро Мандзіні, «Батько Горіо» (1834 р.) Бальзака, «Пригоди Олівера Твіста» (1838 р.) Діккенса, «Джейн Ейр» (1847 р.) Шарлотти Бронте, «Ярмарок марноти» (1848 р.) В. М. Теккерея, «Пані Боварі» (1857 р.) Густава Флобера, «Знедолені» Віктора Гюго, «Лялька» Болеслава Пруса. Романтизм у царині музики: Йоган Брамс (1833–1897 рр.), Гектор Берліоз (1803–1869 рр.) і його «Фантастична симфонія» (1831 р.), котра «зламала всі правила», польський вигнанець Фредерік Шопен (1810–1849 рр.), угорський віртуоз Ференц Ліст (1811–1886 рр.); Роберт Шуман (1810–1856 рр.) та Фелікс Мендельсон-Бартольдї (1809–1847 рр.). Кагорта німецьких неоромантиків на чолі з Антоном Брюкнером (1824–1896 рр.), Густавом Малером (1860–1911 рр.), Ріхардом Штраусом (1864–1949 рр.), Гуго Вольф (пісенний композитор) (1860–1903 рр.). Французька музична витонченість від Сезара Франка (1822–1890 рр.) та Каміля Сен-Санса (1835–1921 рр.) та Габріеля Форе (1845–1924 рр.), Клода Дебюсі (1862–1918 рр.) та Моріса Ревеля (1875–1937 рр.). Розвиток музичних інституцій – консерваторій, оркестрових та хорових товариств, спеціально побудованих концертних залів, музичних видавництв та факультетів музикознавства. Розквіт релігій та релігійного мистецтва. Мода та схиляння

перед римським папою (1870-ті роки). Енцикліка «Незмірна турбота» (1864 р.) та засудження «хиб новітньої доби». Історія святої Бернадети (1844–1879 рр.). «Мирний папа» Лев XIII (правив 1878–1903 рр.) та наближення церкви до сучасного мислення. Засудження модернізму папою Пієм X (правив 1903–1914 рр.) в енцикліках «Про пастирство Господнє» (1907).

Культурний феномен реалізму. Реалізм (від лат. дійсний, суттєвий) як стиль і напрям у мистецтві, в якому ставили за мету правдиве відтворення дійсності. Романтизм та символізм, як попередники реалізму. Жуль Шанфлері – літературний критик, який перший вжив термін «реалізм». Основа світогляду реалізму – проблема людини і середовища, вплив соціально-історичних обставин на формування духовного світу (характер) особистості. Правдивість – визначальна риса реалізму другої половини XIX ст. – у розумінні «вірності дійсності», яку відображає митець, отже, справжнє мистецтво завжди є правдивим, адже незмінно прагне відобразити істини і цінності людського буття, а також: той чи інший художній напрямок стає «правдивим» за певної доби. Тісна пов'язаність «реалізму» з настановою реалістичного, тобто заснованого на досвіді, тлумачення дійсності. Реалізм як породження епохи домінування науки в царині духовно-практичної діяльності та її великим впливом на літературу: «... я зрозумів одну річ, одну дуже важливу річ, що для нашої породи [письменників] щастя полягає в пізнанні й ні в чому іншому» (Гюстав Флобер). Визначальні риси реалізму: 1) раціоналізм, раціоналістичний психологізм (ототожнення психіки і свідомості, недооцінка позасвідомих процесів); 2) правдиве, конкретно-історичне, всебічне зображення типових подій і характерів у типових обставинах при правдивості деталей; 3) принцип точної відповідності реалій дійсності усвідомлюється як критерій художності, як сама художність; 4) характер і вчинки героя пояснюються його соціальним походженням та становищем, умовами повсякденного життя; 5) конфліктність (драматизація) як сюжетно-композиційний спосіб формування художньої правди; 6) превалювання (перевага) епічних, прозових жанрів у літературі, послаблення ліричного струменя мистецтва; 7) розв'язання проблем на основі загальнолюдських цінностей. Творчість Оноре де Бальзака та його твір

«Людська комедія» (1830 р.). Творчість Проспера Меріме (1803–1880 рр.) та Гюстава Флобера (1821–1880 рр.). Творчість Чарльза Діккенса (1836–1837 рр.) та його «Посмертні записки Півківського клубу». Творчість Вільяма Теккерея (1811–1863 рр.) та Шарлотти Бронте (1816–1855 рр.). Поняття «нового реалізму» (початок ХХ ст. Пік нового реалізму Англії та США на межі ХІХ–ХХ ст. у філософії Джорджа Мура Ричарда Монтегю.

Загальна характеристика епохи. Велика французька революція (1789–1793 рр.), створення після війни за незалежність Північноамериканських Сполучених Штатів (1776 р.), початок промислового перевороту в Англії (рубіж 1790–1800 рр.) – «пролог» до європейського ХІХ ст. Чотири історичні етапи ХІХ ст.: 1) Велика французька революція, яка змінила весь розвиток людства разом із перебігом його творчих прагнень; 2) – від воцаріння Священного союзу до середини 1830-х рр. – десятиліття лютої політичної реакції у Франції, Англії, Іспанії, Росії, Німеччини й інших країнах, великого підйому революційної та визвольної боротьби проти цієї реакції та згуртування волелюбних культурних сил усієї Європи (час Байрона, Стендаля і Кітса, старого Гоїї й Констебля, Жаріко і молодого Делакруа, старого Бетховена і Шуберта і багатьох великих майстрів, які справили вирішальний вплив на подальший перебіг творчого доробку Європи та США; 3) від середини 1830-х – до середини 1850-х рр. – розквіт буржуазного суспільства а також перебудова літератури й усього європейського та американського мистецтва; залученість мистецтва до пошуку відповіді на питання соціальні наслідки попередніх політичних змін Гоголем у «Мертвих душах», Гейне у «Німеччині, зимова казка» і «Заспокоєння», Бальзаком у «Людській комедії», Домье у живописів «Добрі буржуа», «Сині панчохи», «Люди юстиції» та ін.; 4) від 1850-х рр. до початку Великої Війни – період відкриттів, наукових здобутків та дотримання художниками, письменниками, музикантами, театральними режисерами художніх традицій 1789–1851 рр. Соціальні чинники появи марксистської теорії – класово ідеології індустріальних робітників. Погляду на суспільство Карла Маркса (1818–1883 рр.). Феномен появи і поширення дешевої масової преси у 1830-х рр. у Західній Європі. Розгортання промислової революції і

утвердження техніцизму й сцієнтизму. Поширення атеїзму у 1860–1870-х рр. Розмивання та знеособлення індивідуальних цінностей, падіння значимості людини та її життя. Зміна у релігійному житті європейців – поцінування розумної віри без паталогічної екзальтації. ХІХ ст. – як пора зрілості культури Нового часу. Головна спрямованість культури ХІХ ст. на пошук місця і ролі людини у світі.

Художнє життя першої половини ХІХ ст. Картина художнього життя Західної Європи першої половини ХІХ ст. Виникнення нових художніх напрямів та їх розвиток. Співіснування класицистичної, романтичної та реалістичної традицій. Романтизм – перший за часом виникнення художній напрям століття. Поява ознак романтизму у 1790-х рр. в Німеччині та Англії. Зародки романтизму у Франції в книгах Франсуа-Рене де Шатобріана (1768–1848 рр.) – «Досвід про революції», «Геній Християнства, «Атала», Жермен де Сталь (1766–1817 рр.) – «Про літературу» та ін. Представники англійського романтизму: Томас Карлайль, Джон Стюарт Мілль, Роберт Бернс, Вільям Блейк, Джордж Гордон Байрон, Мері Шеллі, Вільям Самюель Тейлор Водсвордт, Колрідж, Томас де Квінсі та ін. У Франції – Франсуа-Рене де Шатобріан, Альфонс де Ламартін, Віктор Гюго, Альфред де Віньї, Альфред де Мюссе, Жан-Поль Готьє, Александр Дюма, Шарль Фур'є, Клод Анрі де Сен-Сімон, Стендаль (Марі-Анрі Бейль), Проспер Меріме і Франсуа Гізо; у Німеччині – Йоган Вольфганг Гете, Фрідріх Шіллер, Йоган Готліб Фіхте, Фрідріх Вільгельм Шеллінг, Фрідріх Гельдерлін, Георг Вільгельм Гегель, Фрідріх Шлеєрмахер, Фрідріх фон Кляйст, Георг Бюхнер; в Італії – Вінченцо Монті, Алессандро Мандзоні, Уго Фосколо, Сільвіо Пелліко, Джакомо Леопарді; в Іспанії – Анхель де Сааведра; у Польщі – Адам Міцкевич. Романтизм у музиці – Людвіг ван Бетховен, Фредерік Шопен, Карл Марія фон Вебер, Гектор Берліоз, Франс Шуберт, Ференц Ліст та ін. Універсалізм – особливість раннього романтизму. Виникнення однієї з найпоширенішої течії романтизму – течія, орієнтована на фольклор і народнопоетичне художнє мислення. Диференціація пізнього романтизму, поява різних шкіл тощо – Ернст Гофман. Нонконформізм – життєздатність природи романтизму. Завершення доби романтизму і поява нового світогляду та художнього напрямку реалізму в другій половині ХІХ ст.

Культура Європи другої половини XIX ст. та на схилі століття. Модерн. Друга половина XIX ст. – історичний період стабілізації, зміцнення і швидкого розвитку капіталізму. 1970-ті рр. – закінчення епохи революцій та підйом науки і техніки. Особливість природничо наукових відкриттів – докорінна зміна уяви про будову матерії, простору, руху, часу, про шляхи розвитку флори і фауни, про місце людини природі, про походження життя на Землі тощо. Відкриття Чарльза Дарвіна (1809–1882 рр.) у праці «Походження видів шляхом природного відбору» (1859 р.). Визначення культурної атмосфери філософією позитивізму та відмова від будь-яких ідеальних про світ. Закладення основ позитивістського знання Огюстом Контом (1798–1857 рр.) у 1830–1840-х рр. Розвиток філософії позитивізму Гербертом Спенсером (1820–1903 рр.). Поява песимістичної концепції про людину та її якості у реалістів Гюстава Флобера (1821–1880 рр.) і творця реалізму Еміля Золя (1840–1902 рр.) та провісника нереалістичних тенденцій у поезії кінця століття – Шарля Бодлера (1821–1867 рр.). Мистецтво другої половини XIX ст. Виникнення імпресіонізму («враження» у 1860–1870-х рр. Перші імпресіоністи – Клод Моне (1840–1926 рр.), Альфред Сіслей (1839–1899 рр.), Каміль Піссаро (1830–1903 рр.). Демонстративна брутальність у живописі Огюста Курбе (1819–1877 рр.). Творчість Едуарда Мане (1832–1883 рр.), Едгара Дега (1834–1917 рр.), Тулуз-Лотрека (1864–1901 рр.), Огюста Родена (1840–1917 рр.). Плідність імпресіоністів у музиці: Мануель де Фалья, Джакомо Пуччіні, Фредерік Деліус, Сиріл Скотт. Поширення імпресіонізму у Франції, Німеччині, Австрії у 1880-х рр. Імпресіонізм у літературі: Поль Варлен (1844–1898 рр.) («Сатиричні вірші») та ін. Символізм – літературно-мистецький напрям кінця XIX – початку XX ст., основоположники якого, базуючись на ідеалістичній філософії Шопенгауера, «теорії несвідомого» Едуарда Гартмана і поглядах Фрідріха Ніцше, проголосили основою мистецтва символ – таємну ідею. Письменники-символісти: Моріс Метерлінк (1862–1949 рр.), Еміль Верхарн (1855–1916 рр.) (Бельгія); Райнер Марія Рільке (1875–1926 рр.), Гуго фон Гофмансталь (1874–1929 рр.) і Герхарт Гауптман (1862–1946 рр.) (Німеччина та Австрія), Генрік Ібсен (1828–1906 рр.)

(Норвегія), Станіслав Фелікс Пшибишевський (1868–1927 рр.) (Польща). Поняття «сучасне мистецтво». Поль Сезанн (1839–1906 рр.), Ван Гог (1853–1890 рр.), Поль Гоген (1848–1903 рр.) як зачинателі сучасного мистецтва. *На схилку XIX ст.* Розходження національних варіантів культури на схилку XIX ст. Трагедія людини у мінливому світі у філософії Серена Кьєркегора (1813–1855 рр.) і Фрідріха Ніцше (1844–1900 рр.). *«Якби в людини не було вічної свідомості, якби в основі усього лежала б лише дика сила, ... чим було б тоді життя, якщо не розпачем? Для людини важливо зрозуміти причини свого розпачу, що є неминучим у цьому житті, тоді релігія стане джерелом титанічної роботи людського духу, здатного вирвати людини з абсурду і нісенітниць існування»* (Кьєркегор). Відродження драматичного жанру в літературі: Генрік Ібсен (Норвегія), Август Стрінберг (Швеція), Моріс Метерлінк (Бельгія), Еміль Золя й Анрі Бек (Франція), Бернард Шоу і Харлі Гренвілл-Баркер (Англія) та ін. Обриси технічної революції: теорія відносності Альберта Ейнштейна (1879–1955 рр.); геній енергетики – Томас Едісон (1847–1931 рр.), фільми братів Люм'єр та ін. *Модерн*. Модерн або «арт-нуво» (1893 р.) – стиль у мистецтві кінця XIX – початку XX ст., переважно в архітектурі, образотворчому й декоративно-ужитковому мистецтві. Виникнення модерну завдяки Антоніо Гауді (1852–1926 рр.), Анрі ван де Вельде (1863–1957 рр.), Федору Шехтелю (1859–1926 рр.), Обрі Бердслі (1872–1898 рр.), Густаву Клімту (1862–1918).

Тема 13. Культура XX століття. Європа та США

«Модерністське мистецтво має маси проти себе, і воно завжди буде мати їх проти себе. Воно, по суті, чуже народові й більше того, воно вороже народові»
Ортега-і-Гассет

«Мистецтво аж ніяк не покликане проникати в низьку реальність, котра і є реальністю усіх людей»
Конрад Фідлер

«Вельмишановний пане, містер Джойс просить мене виказати вдячність за виявлену до нього пошану, через яку він з цікавістю довідався, що в Росії в жовтні 1917 року трапилася революція.

Пильніше приглянувшись, він, однак, з'ясував, що Жовтнева Революція трапилася в листопаді названого року. З відомостей, ним зібраних, йому важко оцінити важливість подій, і він хотів би тільки сказати, що, якщо розмірковувати над підписом вашого секретаря, зміни, не надто великі»

Відповідь Джойса (через свого секретаря) на питання анкети московського «Міжнародного союзу революційних письменників»: «Який вплив на Вас, як на письменника, мала Жовтнева революція?»

«Я родом із країни, де забагато мистецтва у душі сюрреалізму. Я виростав із цим і ненавидів оте езотеричне, сновидне, невловиме, поетичне, сексуальне, просте, паскуденьке сюрреалістичне мистецтво»

Габріель Ороско

Модернізм: змістова характеристика поняття. Модернізм як противага класичному й реалістичному мистецтву. Оголошення про розрив з «класикою» – прерафаеліти й імпресіоністи. Основні «некласичні» напрямки мистецтва: Імпресіонізм, експресіонізм, авангардизм (кубізм, футуризм, сюрреалізм, дадаїзм та ін.), неоромантизм, неорналізм, неокласицизм, символізм, екзистенціоналізм, соціалістичний реалізм (соцреалізм) або «мистецький авангард». Стильові відмінності модерністської творчості. Філософія модернізму. Розширене тлумачення терміну «модернізм». Риси модернізму: антидемократизм (елітарність), виняток з «антидемократичного» правила – практика унанімістів та експресіоністів; затвердження форми над змістом; рішучий протест і заперечення художніх принципів реалізму й натуралізму (література), модерністська художня суб'єктивність (нова дійсність); «потік свідомості» Вільям Джеймс) як один з художніх прийомів модерністів, зразки «потіку свідомості» в літературі: «Улісс» Джеймса Джойса, «У пошуках утраченого часу» Марселя Пруста, «Місіс Деллоуей» Вірджинії Вулф; монтаж як художній прийом (з кіномистецтва, фільм Сергія Ейзенштейна); умовні форми модернізму (Франц Кафка) та модерністська тотальна іронія; створення власних мітів і перетворення їх на мітологєми (Джеймс Джойс, Густав Мейрінк, Томас Стернз Еліот, Хорхе Луїс Борхес та ін.). Архітектурна «класика» модернізму –

арт-деко (поступка функціоналізму). Поняття «модерн» або «нове мистецтво» (Бельгія й Франція), «молодий стиль» (Німеччина), «квітковий стиль» (Італія), «сучасний стиль» (Велика Британія), «стиль Тіффані» (США), «сецесія» (Австрія, Україна). Періодизація та підстили модерну: протомодерн, ранній модерн, пізній модерн (модерн-класицизм, модерн-ампір), раціональний модерн. Головні представники: художники – Густав Клімт, Коломан Мозер (Австрія), архітектор Віктор Орта (Хорта), скло Рене Лалік (Бельгія), архітектор Антоні Гауді (Іспанія), лампи і вироби з металу Тіффані Луїс Комфорт (США), Владислав Городоцький, Григорій Артинов, архітектор-будівничий Іван Левинський, скульптор зі Львова Юліан Марковський, художники Модест Сосенко, Юліан Боцманюк, Олена Кульчицька, рекламний художник-ілюстратор і плакатист Альфонса Мухи (Чехія), художник Фердинанд Годлер (Швейцарія), дизайнер інтер'єрів та екстер'єрів Чарльз Ренні Макінтош (Шотландія) тощо. Подальша естетизація мистецтва – постмодернізм.

Зарубіжна література ХХ сторіччя: Доба модернізму. Закінчення «золотої доби» літератури ХІХ сторіччя. Криза зарубіжної літератури ХХ сторіччя. Світові війни як причинки до кризи. Поява нового літературного «героя» – «антигероя» (Бернар Шоу, Теодор Драйзер, Ромен Роллан, Томас Манн, Франс Кафка, Генрік Ібсен, Герман Гессе). Вплив Фрідріха Ніцше на літературу ХХ сторіччя. Батьки модерного роману – Марсель Пруст (1871–1922 рр.), Джеймс Джойс (1882–1941 рр.), Франс Кафка (1883–1924 рр.), Роберт Музіль (1880–1942 рр.) й найсуттєвіше в їх творах. Літературний модернізм і його означення. Завдання митця: Гонкур про нове завдання митця – «бачити, відчувати, виражати». Естетична програма модерністського літературного напрямку «акмеїзм» (вершина). «Цех поетів», оновлювачів символізму – Сергій Городецький, Осип Мандельштам та ін. Культивування імпресіонізму (Едмон та Жуль Гонкури, Гі де Моппсан, Поль Верлен та ін.). Вершина літературного імпресіонізму – Стефан Цвейг, Артур Шніцлер (Австрія), Стефан Жеромський (Польща). Авангардизм як антитрадиційний напрям у літературі ХХ сторіччя: італійський футуризм, дадаїзм, сюрреалізм, французький «новий роман», абстракціонізм, конструктивізм та ін. «Перший маніфест футуризму» (1909 р., Ф. Морінетті) та

«Технічний маніфест футуристичної літератури» (1912 р.). Філософське та формотвірне новаторство авангардизму: італійські футуристи П. Буцці, Дж. Лучіні, Л. Фольгоре, К. Каррі та ін. Авагардистська літературна течія – сюрреалізм (Г. Апполінер, Л. Арагон, П. Елюар, Ф. Г. Лорка та ін.). Об'єктивне розкриття явищ – реалізм (Т. Манн, Дж. Голсуорсі, Р. Роллан, Т. Драйзер). Нові різновиди жанру: роман-казка або «казкова історія людства» («Острів пінгвінів» А. Франса), роман-ріка («Жан-Крістоф» Р. Роллана), інтелектуальний роман («Чарівна гора» Т. Манна), філософсько-сатиричний роман («Вірнопідданий» Т. Манна, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова), модерністський роман («Улісс» Дж. Джойса). Постмодернізм і його естетична платформа. Ю. Хабермас і Ж. Ф. Ліотар про постмодернізм. Вплив філософів постмодерну на літературу – М. П. Фуко, Ж. Дерріда – на зарубіжну літературу. Ознаки-специфіки постмодерну (І. Хассан). Класика постмодернізму: творчість Умберто Еко, Х. Л. Борхеса, Айріс Мердок, П. Зюскінда, Л. Рубінштейна. Словесна повінь («потік свідомості») у творах предтечі американського постмодернізму Г. Міллера, французьких «антироманістів» А. Роб-Грійє, Наталі Саррот, М. Бютора та ін. Комерціалізація письменницької діяльності (журнал «Бекмен» США, виявлення бестселерів). Антироман – жанр постмодерністського роману (Н. Саррот «Золоті плоди», «Портрет невідомого»; А. Роб-Грійє «Ластики», «Той, хто підглядає», «Ревнощі»). «Класична» постмодерністська романістика: Г. Белль, Г. Грасс, Дж. Фаулз, Дж. Чівера, Дж. Апдайк, С. Беллоу. Світова поезія другої половини ХХ сторіччя: С. Квазіmodo, С. Ж. Перс, І. Андрич, Г. Сеферіс, Неллі Закг, П. Неруда, Н. Гільєн, Я. Івашкевич, Х. Мартінсон, Е. Монтале, Ч. Мілош, О. Пас, Віслава Шимборська та багато інших. Сучасна світова література: белетристика, мідл-література, література постмодернізму, що використовує мову масової культури, елітарна, експериментальна література тощо.

Модерна архітектура та живопис. Європа і США. Поняття «сучасне мистецтво» та його трактування. Свобода і мистецький канон: про те, як «древній єгиптянин» сидить у нас – він пригнічений, але ніколи не покине нас» (Е. Гомбріх). Наслідування імпресіонізму й відмова від західної традиції. Захоплення африканською скульптурою (перед Першою світовою війною) – експресією, структурністю, єдні-

стю загальних форм. Уплив психологічного сприйняття на живопис. Творчість Едварда Мунка (1863–1944 рр.) і його літографія «Крик» (1895 р.). Німецька художниця Кете Кольвіц (1867–1945 рр.) – «Убогість» (1893–1901 рр.). Об'єднання «Міст» («Die Brücke») (1906 р.), плакатний стиль – Е. Кірхнер, М. Пехштейн, Е. Хеккель, К. Шмідт-Ротлуф. Еміль Нольде (1867–1956 рр.) і його ксилографія «Пророк» (1912 р.) як зразок плакатного стилю. Європейська доктрина експресіонізму, експресіоністські школи: австрійська – Егон Шіле, Арнульф Райнер та ін., німецька – Отто Дікс, італійська – Клементе Модільяні та ін., абстрактний експресіонізм – «АРТЕС», «Екшн Пейтинг», художники-одинаки – художник, графік, письменник Оскар Кокоша (1886–1980 рр.), скульптор, графік і письменник Ернст Барлах (1870–1938 рр.), графік М. Бекмен, скульптор В. Лембрук. Об'єднання «Синій вершник» – В. Кандинський, Ф. Марк. Фовісти (дикі) (1905 р.) – Анрі Матісс (1869–1954 рр.) та ін. Від Сезанна до Пабло Пікассо (1881–1973 рр.) – винахід кубізму як способу зображення світу («Скрипка і виноград» (1912 р.), «Портрет юнака» (1945 р.) та ін. Швейцарський художник і музикант Пауль Клеє (1879–1940 рр.) – «Маленька казка про маленького карлика» (1923 р.) та ін. Проблеми форми в творчості Константина Бранкузі (1876–1957 рр.) – «Поцілунок» (1907 р.). Художник-«конструктор» і містик Піт Модріан (1872–1944 рр.) – «Композиція з червоним, чорним, синім, жовтим і сірим» (1920 р.). Творчість Бена Ніколсона (1894–1982 рр.). Прямокутники Модріана і творчість Александра Колдера (1898–1976 рр.) – «Всесвіт» (1934 р.). Прибічники примітивізму Гогена – Анрі Руссо (1844–1910 рр.) – художник-самоук, митний чиновник. Ідеал «людини з вулиці» і Марк Шагал (1887–1985 рр.) – «Віолончеліст» (1939 р.). А також: Грант Вуд (1892–1942 рр.), Джорджо де Кіріко (1888–1978 рр.), Рене Магріт (1888–1978 рр.). Сюрреаліст Сальвадор Далі (1904–1989 рр.). Густав Клімт (1862–1918 рр.) – засновник модерну в австрійському живописі. Американська художниця «Школа сміттєвих відер» (Роберт Генрі) та ін. Триумф модернізму: Курт Швіттерс (1887–1940 рр.), Марсель Дюшан (1887–1968 рр.), Йозеф Бойс (1921–1986 рр.), Джексон Паллок (1912–1956 рр.), Франк Кляйн (1910–1962 рр.) та ін.

Мистецтво перформансу. Перформанс – вистава, спектакль або одна з форм акціоністського мистецтва, де твором вважають дії автора, за яким глядачі спостерігають в режимі реального часу. П'ять основних елементів перформансу: час, простір, тіло, присутність митця. Початок використання терміну – 1970-ті рр. Попередники перформансу – футуристи і кабара 1910-х рр. Піонери перформансу – Каролі Шнеманн, Марина Абрамович, Ана Мандета, Кріс Бурден, Джозеф Бойс, Нам Джун Пайк, Віко Аккончі. Творчість Марини Абрамович. Навідоміші перформанси: LIGHT/DARK (1977 р.), Balkan Erotic Epic (2005 р.), Rest Energy (1980 р.), AAA-AAA (1978 р.), Breathing In/Breathing Out (1977 р.), Relation in movement (1977 р.), Interruption In Space (1977 р.), In the presence of the Artist (2010 р.). Найновіші експоненти – Таня Бругера, Абель Азкона, Регіна Хосе Галіндо, Хетчінг Хсі, Марта Мінуджін та Петро Павленський. Пов'язаність перформансу з хепенінгом, рухом Fluxus, боді-артом та концептуальним мистецтвом. Українські переормери: Сергій Лиховид, Артур Сумароков, Леонід Єжуров, Юрій Штайнда, Богдан Янчук-Зухер, Адрій Гелитович, Антон Романов, Олександр Максимов, Ігор Стахнів.

Кінематограф. Кінематограф США – кіноіндустрія Голлівуду (Лос-Анджелес), штат Каліфорнія). Становлення американського кінематографу. Конструювання кінескопа Томасом Едісоном в 1892 р. Перший публічний сеанс в Нью-Йорку в мюзик-холі Байєла і Костера. Поява «Нікелодіони» вид дешевих кінотеатрів у США початку ХХ ст. Кінематографічні об'єднання: «Нестор» (1911 р.), «Парамаунт» (1912 р.), «Юнайтед артїст» (Мері Пікфорд, Дуглас Фербенкс, Чарлі Чаплін та Девід Гріффід), «Метро-Голден-Маєр» (1924 р.), «Ворнер бразерс» (1925 р.). Головні досягнення Голлівуду: Комедії Макса Ліндера, Чарлі Чапліна, Бастера Кітона, Френка Ллойда, братів Маркс; мелодрама за участю Рудольфо Валентіно; вестерни Джона Форда; фільми-нуар з Гамфрі Богартом; мюзикли з Фредом Астером та Джином Келлі; трилери Альфреда Хічкока та ін. Післявоєнний період американського кінематографа: створення пеплумов – великомасштабних стрічок за античними сюжетами та початок широкоекранного кіно. Розвал студійної системи 1960-х рр. Експериментальна творчість Джорджа Лукаса, Стівена Спілберга, Мартіна Скорсезе, Френсіса Форда Коппола,

Брайяна де Пальми та формування ними сучасного кінематографа. Виникнення «блокбастера». Голлівудський кінематограф як ідеологічне знаряддя сучасної Америки та засіб формування іміджу Америки. Інститут зірок (початок формування в 1920-х рр.). Знамениті режисери: Вуді Аллен, Роберт Альтман, Девід Ворк Гріффіт, Сесіл Блаунт де Мілль, Клінт Іствуд, Стенлі Кубрик, Джеймс Камерон, Пітер Джексон, Орсон Веллс, Джон Форд, Джон Хюстон, Джордж Лукас, Стівен Спілберг, Мартін Скорсезе, Френсіс Форд Коппола, Брайян де Пальма, Спайк Лі, Біллі Вайлдар, Квентін Тарантіно, Люк Бессо. Відомі актори: Фред Астер, Джон Беррімор, Воррен Бітті, Гамфрі Богарт, Клара Боу, Крістіа Бейл, Марлон Брандо, Бред Пітт, Кеті Бейтс, Лорен Беколл, Енн Бенкорф, Дензел Вашингтон, Жа Жа Габор, Роберт де Ніро, Джеймс Дін, Кірк Дуглас, Клінт Іствуд, Джоан Кроуфорд, Джин Келлі, Сільвестр Сталлоне, Курт Рассел, Грейс Келлі, Дебора Керр, Лайза Міннеллі, Мерілін Монро, Пол Ньюман, Ума Турман, Чак Норріс, Шерон Стоун та ін. *Європейський кінематограф*. Поява національних кіностудій перед Великою Війною. Напрями європейського кіно: французький імпресіонізм, німецький експресіонізм, дадаїзм, сюрреалізм. Розвиток європейського кінематографа в 1970-х рр.: Джозепе Торнаторе («Парадізо»), Кшиштоф Кислевський «Три кольори: синій, білий, червоний». Європейські кінофестивалі та їх значення для розвитку кіно. *Український кінематограф у контексті європейської культури*. Початок українського кінематографа в 1893 р. Творчість Олександра Довженка. Українські режисери-новатори: Іван Кавалерідзе, Микола Шпиковський, Арнольд Кордюм, Петро Чардинін, Георгій Тасін, Марк Донської, Леонід Луков, Сергій Параджанов, Юрій Ілленко, Леонід Осика, Микола Мащенко, Леонід Биков, Кіра Муратова, Фелікс Соболев. Кінематограф доби незалежності. Кінострічки режисерів Бориса Небієрідзе, Олега Бійми, Юрія Ілленка, Олександра Кірієнка, Найкращі українські фільми ХХ ст.: «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова, «Земля» Олександра Довженка, «Людина з кіноапаратом» Дзиги Вертова, «Плем'я» Мирослава Слабошпицького, «Камінний хрест» Леоніда Осики, «Астенічний синдром» Кіри Муратової, «Польоти уві сні та наяву» Романа Балаяна, «Білий птах з чорною ознакою» Юрія Ілленка, «Довгі проводи» Кіри Муратової, «Вавилон ХХ» Івана Миколайчука, «Лебедине озеро. Зона» Юрія Ілленка.

Художні стилі та напрямки в музиці ХХ століття. Традиційна музика в культурі ХХ ст. у творчості Річарда Штрауса, Джузеппе Пуччіні, Едварда Елгара та ін. Розвиток звукозапису (поява вінілової платівки, компакт-касети, компакт-диска (1983 р.). Зародження масової культури і нових музичних стилів – поп- та рок-музики. Поява модернізму у творчості Клода Дебюссі, Ігоря Стравинського, Арнольда Шемберга, Чарльза Айвза, Моріса Жозефа Равеля та ін. Стильове багатоманіття музики ХХ ст.: неофольклоризм (Бела Барток, Ігор Стравинський, Ральф Воган Вільямс, Аарон Копланд, Альберто Джинастера, Карлос Чавес, Сільвестр Ревуельтас, Ейтор Вілла-Лобос); мікротональна музика (Хуліан Каррільо, Мілдред Купер, Алоїс Хаба, Чарльз Айвз та ін.); неокласицизм (Мирослав Скорик, Моріс Равель, Мануель де Фалья); мінімалізм (Террі Райлі, Стів Рейх, Філіпп Гласс; у ХХІ ст. – Арво Пятр, Генрік Горецкі, Джон Тавенер); експериментальна музика, яка включає модерністську, постмодерністську, неоромантичну та плюралістичну музику (Джон Кейдж, Ерік Саті, Арнольд Шенберг, Генрі Діксон Коуелл); сучасна класична музика (Олівер Кнуссен, Вольфганг Рім, Георг Фрідріх Хаас, Джудіт Вір, Джордж Бенсон, Річард Барретт, Саймон Бейнбрідж, Джон Лютер Адамс, Тошіо Хосокава, Брайт Шенг, Кайя Сааріахо, Тан Дан, Магнус Ліндберг, Філіп Манурі, Ольга Нойвірт, Ребекка Сондерс, Девід Ленг, Ганспетер Кібурц, Джеймс Макміллан, Марк-Ентоні Турнедж, Томас Адес, Марк-Андре Далбаві, Унсук Чін, Клаус-Стеффен Манкопф та Майкл Догерті); електронна музика (приблизно з 1948 року) (Едгар Варез, Карлгайнц Штокгаузен, Мілтон Беббітт, П'єр Булез, Бруно Мадерна, Анрі Пуссер, Карел Гойварц, Ернст Кренек, Луїджі Ноно, Лучано Беріо, Герберт Брюн та Яніс Ксенакіс, а також The Moody Blues, The Beatles, The Monkees і The Doors); музика блюграс (жанр темношкірих америки, близьки кантрі-музики); популярна музика – блюз, кантрі-музика, диско, хіп-хоп, джаз, музика нового часу тощо. Перехід до постмодернізму. Зміни у музиці в 2000-х рр.

Тема 14. Культура початку XXI століття. Європа і США

«Найбільше непокоєння у авторів викликає те, що після того, як постмодерні теорії вичерпали свій запал у 1990-х, їм на зміну прийшли нові «цинічні Теорії», що стали практичнішими. Мутації привели до появи постколоніальної, квір- і критичної расової теорії. А це спричинилося до ідей соціальної несправедливості»

Тарас Лютий

Постмодерністська культура: характеристика поняття. Постмодернізм або «після модерну» – світоглядно-мистецький напрям у США та Західній Європі (1960-ті рр.) Причини виникнення постмодернізму: розчарування в неперервності прогресу, вирішенні наукою і технікою глобальних проблем людства, розчарування у загальнолюдських цінностях та ін. Характерні риси постмодернізму: розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора від читача, проголошення відносності істини та цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія. Обґрунтування постмодернізму Рудольфом Панвіцем у «Кризі європейської культури» (1917 р.). Значення Федеріко де Онікса у визначенні понять «модернізм», «постмодернізм», «ультра-модернізм». Поширення і популяризація терміну «постмодернізм» філософами Жаком Дерріді, Жоржем Батаєм, Мішелем Фуко та Жаном-Франсуа Ліотара («Стан постмодернізму», 1979). Передумови виникнення постмодернізму: Фази постмодернізму. Образ, символ, іронія у постмодернізмі. Постмодернізм – один з найвагомійших мистецьких напрямів ХХ сторіччя: Постмодернізм як світовідчуття. Термін «постмодернізм». Світ у творах постмодернізму. Постмодернізм як альтернатива модернізму (1960–1970-ті роки). Характерні ознаки постмодерністського мистецтва: гра зі словом, інтертекстуальність (приховане та явне використання чужих текстів), зміщення часу й простору, багатозначність, парадоксальність, карнавальність, іронічність, «віртуальний історизм» тощо

Мистецтво постмодернізму. Європа і США. Термін «постмодернізм» в архітектурі (ужив професор Гарвардського університету Джозеф Хаднат (1886–1968 рр.; США); 1949 р.). Поширення терміну журналом

«Ньюзвік». Обґрунтування теорії модернізму у книзі Роберта Вентурі «Складності і суперечності в архітектурі». 1977 рік – точка відліку постмодернізму в архітектурі світового явища. Психодилічний живопис: віженері арт як трансформація сюрреалізму: від Босха і Брейгеля-молодшого до містичного мистецтва Вільяма Блейка та символізму Гюстава Моро, трансформуючись через сюрреалізм Макса Ернеста, Джордо де Кіріко, Сальвадора Далі й Віденську школу фантастичних реалістів. Віженері-арт інтернет-комм'юніті. Суспільство Art of Imagiation. Сучасне покоління: Сергій Апарін, Віктор Сафонкін, Петер Грік, Лаура Ліптон, Яцек Єрка, Олег Корольов, Маура Холден, Трістан Шен, Ендрю Гонзалес, Стівен Кенні та багато інших; Віденська школа фантастичних реалістів (Фукс, Брауер, Лемд, Хауснер, Хуттер; видатний сучасний представник школи Де Ес). Сучасний американський імпресіонізм – Е. Р. Паргоскі; інші американські художники: Девід Чіфец, Олексій Стіл, Девід Джеблор, Стів Хенкс і його стиль «емоційний реалізм», Нельсон Шанкс, Меган Хауленд. А також: мистці. Джефф Кунс і його серії: «Дельфін» (2002 р.), «Банальність» (1988 р.), «Зроблено на небесах» (1989). Ай Вейвей – «Я не підготував промову, бо коли побачив тему «Конструюючий Китай», то не второпав, що саме це значить. Я подумав, що ви так само легко могли б назвати це «Довбаний Китай» або про творчість Ай Вейвея («Повішений. Присвята Дюшану» (1983 р.). Габріель Ороско – найвідоміший мексиканський митець, його кочове життя та «Чорні повітряні змії» (1997 р.), «Чотири велосипеди. Завжди є лише один напрямок» (1994 р.), «Поки не знайдеш іншого жовтого Швальбе» (1995 р.) тощо. «Евдженію Діттборн має культовий статус серед мистецтвознавців Південної Америки» (Сара Торнтон). «La Cuisine et la Guerre» (1994 р.) – 24 панелі (Діттборна) чийхось облич, полум'я, розчленованих тіл – про Чилі 1990-х років; «Історія обличчя людини» (Діттборн) vs Воргол «Найбільш небезпечний чоловік». Зенг Фанжі – один з найдорожчих митців сучасності, живе у Китаї – «Автопортрет» (2009 р.), «Портрет Карла Маркса» тощо. Вонгечі Муту – «чарівник» або «людина, яка використовує речі, наділяючи їх смислом і силою» – мисткиня народжена в Кенії. Кутлуг Атаман – митець з Туреччини, твори якого досліджують кохання геїв та гендерну ідентичність – «Без назви (Росс)» (1996 р.) та ін. А також рівноцінні інші: Теммі Рей Карленд, Марта

Рослер, Елмрінг і Драгсет, Мауріціо Каттелан, Лорі Сімонс, Керролл Данем, Франсіс Аліс, Сінді Шерман, Дженніфер Далтон і Вільям Погайда, Франческо Бонамі, Гейс Данем, Рашид Джонсон, Массіміліано Джоні, Андреа Фрейзер, Джек Баньовські, Марина Абрамович, Грейсон Перрі, Яйої Кусама, Демієн Гьорст, Кейді Ноланд та ін.

Постмодерністська література. Європа і США. Представники постмодернізму у світовій літературі: Гюнтер Вільгельм Грасс (1927–2015 рр.), німецький письменник, нобелівський лауреат 1999 року; твори: «Переваги диких курей. Вірші. Проза. Малюнки» (1956 р.), «Бляшаний барабан» (1959 р.), «Кіт і миша» (1961 р.), «Собачі роки» (1963 р.) або «данцизька трилогія», «Камбала» (1977 р.), «Зустріч у Тельгі» (1979 р.), «Щуриха» (1986 р.), «Крики джерлянки» (1992 р.), «Широке поле» (1996 р.), «Моє сторіччя» (1999 р.); спогади Грасса «Із щоденника слимака» тощо. Хорхе Луїс Борхес (1899–1986 рр.) – аргентинський прозаїк, поет і публіцист; Борхес та ультраїсти; твори: «Жар Буенос-Айреса» (1923 р.), «Антологія класичної аргентинської літератури» (1938 р.), «Сад переплетених стежок» (1941 р.), «Мова аргентинців» (1952 р.), «Алеф» (1953 р.), «Книга вигаданих істот» і «Ділок» (1957–1960 рр.), «Атлас» (1985 р.). Умберто Еко (1932–2016 рр.) – італійський письменник, філософ, лінгвіст, літературний критик, спеціаліст із семіотики й медієвістики; твори: «Ім'я троянди» (1980 р.), «Маятник Фуко» (1988 р.), «Острів напередодні» (1994 р.), «Ур-фашизм» (1995 р.), «П'ять есе на тему моралі» (1997 р.), «Бавдоліно» (2000 р.), «Таємниче полум'я цариці Лоани» (2004 р.), «Поступ краба. Запеклі війни й медіа-популізм» (2006 р.), «Нескінченність списків» (2009 р.) «Празький цвинтар» (2010 р.), «Привид (Маркса) блукає в умовах глобалізації» (Спільне, 2015 р.). Джон Хойер Апдайк (1932–2009 рр.) – американський письменник; твори: «Тетралогія про кролика» (1960 р.): «Кролику біжи» (1960 р.), «Кролик зцілювся» (1971 р.), «Кролик розбагатів» (1981 р.), «Кролик на спочинку» (1990 р.); «Кетавр» (1963 р.), «Подружні пари» (1968 р.), «Версія Роджера» (1986 р.), «S» (1988 р.). Мілан Кундера (1929 р.) – всесвітньо відомий чесько-французький письменник; твори: «Людина. Дикий Сад» (1953 р.), «Останній травень» (1955 р.), «Монологи» (1957 р.), «Я, похмурий бог» (1958 р.), «Жак та його пан» (1971 р.), «Життя деінде» (1975 р. як прощання з комунізмом), «Книга сміху та забуття» (1978 р.),

«Нестерпна легкість буття» (1982 р.), «Безсмертя» (1990 р.), «Повільність» (1995 р.) «Ідентичність» (1998 р.), «Невідомість» (2000 р.). Томас Пінчон (1937 р.) – американський письменник з невідомим місцем мешкання; твори: «Ентропія» (1960 р.), «V» (1963 р.), «Виголошується лот 49» (1966 р.), «Райдуга земного тяжіння» (1973 р.), «Винокрай» (1990 р.) та ін. Патрік Зюскінд (1949 р.) – німецький письменник, кіносценарист; твори: «Контрабас» (1980 р.), «Парфуми» (1985 р.), «Голубка» (1987 р.), Історія пана Зоммера» (1991 р.), «Три історії та одне спостереження» (1995 р.), «Про любов та смерть» (2006 р.) та ін.

Культурно-мистецькі виставки та аукціони в Європі. Що таке «виставка»? Історія виставок: Перша всесвітня виставка «Great Exhibition of the works of industry of all J nations» (1851 р., друга – 1867 р., Париж, третя – 1876 р., Філадельфія). Провідні міжнародні виставкові організації: Міжнародне виставкове бюро (BIE), Міжнародна федерація виставкових послуг (IFES), Міжнародна виставкова спілка (UFI). Найбільші виставкові центри Європи: Дойче Мессе в Ганновері, Фієра Мілано в Мілані та Мессе Франкфурт у Франкфурті-на-Майні). Німецька виставкова першість. Історія аукціону Сотбі (1744 р. – до нині). Аукціонний будинок «Крістіз» (1766 р. – до нині) та ін.

Тема 15. Підсумок. Історичні художні стилі в європейській культурі

Якщо ми подивимося на еволюцію мистецтва з її початків, то вона постане перед нами як безперервна боротьба двох елементів, частин художнього твору. На перший погляд ми бачимо, що в ньому зображена натура, тобто ми пізнаємо на картині предмети і людей завдяки тому, що форми цих предметів і людей більш-менш точно відтворені. Назвемо їх «форми природні, або об'єктивні». Але в картині є ще й інші форми – ті, які живописець наклав на об'єктивні, впорядковуючи їх і представляючи у фресці або на полотні. Вже саме розташування – предметів і фігур – проводиться згідно більш-менш геометрично правильним архітектонічним лініях. Ці форми, об'єктам непритаманні і їх собі підпорядковуючі, ми назвемо «форми художні». Оскільки вони не є формами предметів, але формами чистими, нематеріальними, ми повинні їх розглядати як «форми формальні». Всяка картина є поєднання зображальності й формалізму.

«Формалізм – це стиль», Хосе Ортега-і-Гассет

«Благослови хліб, що вгамує твою втому...»
(назва картини художника-символіста
Х. К. Вільєгаса)

Поняття та естетика художнього стилю. Стиль як найбільш загальна категорія художнього мислення, а також внутрішні зв'язки твору мистецтва – змісту, форми, сюжету, техніки виконання, матеріалу, колориту, композиції. Стиль як вираження певного історичного часу. Хосе Ортега-і-Гассет про «форми природні й об'єктивні» та «формальні форми». «Формалізм – це стиль». Походження стилевих назв за Ернстом Гомбріхтом.

Історичні художні стилі Античності. Роки Античності – 800 рр. до н. е. – 600 рр. н. е.: архаїка (закладання античних міст); класика (кореляція із поняттям «Стародавня Греція») – вершинні відкриття в царинах наук, театрального мистецтва, архітектури, скульптури, хронологічно пов'язані із «золотим віком» Афін, часів Перікла; елліністика – еkleктика класичної культури Греції зі східною та південною культурами, особливо єгипетською і перською; пізня Античність – час єдності грецької та римської цивілізацій Римської імперії. Людиноцентричність Античної культури. Людина як головна тема мистецтва. Уявлення греків про будову світу як гармонійну та впорядковану єдність, яку можна впізнати. Філософське та естетичне уявлення про мімезис або «принцип відтворення чи наслідування чогось». Єдність античного мислення й мислення ХХ століття. *Антична архітектура: особливості.* Ідеали грецької архітектури – симетрія, спокій, простота. Античний храм – «дім бога». Система грецьких ордерів або сталого порядку розташування елементів. Перші грецькі ордери – доричний, іонічний, коринфський. Римський архітектурний стиль – тосканський і композитивний ордери та видозмінені грецькі. Зразки грецької архітектури – героони (святинище героїв), пропілеї (парадні ворота), амфітеатри, стадіони, стої (галереї з колонадою), архітектурні ансамблі – акрополь. Система забудови античних міст – іпподамова система (5 ст. до н.е.). Архітектура античності як еталон для наслідування. Вітрувій «10 книг про архітектуру» (1 ст. н.е.). *Приклади архітектури Стародавньої Греції.* Архаїка – доричний храм Гери в Пестумі та храм Аполлона в Коринфі, храм Зевса Олімпійсько-

го в сицилійському місті Агріджонто. Ранні використання іонічного ордену – Герайон на острові Самос і храм Артеміди в Ефесі. Класичний період – Парфенон Фідія. Грецька архітектурна елліністика – храм Гарні (Вірменія), храм Зевса та стоя Аттала, храм Аполлона в Дідімі (Туреччина). Приклади античної архітектури стародавнього Риму – Пантеон «храм всіх богів» у Римі, Мезон Карре у французькому місті Нім. *Скульптура класичної архаїки* – порівнюється зі скульптурою стародавнього Єгипту. *Класична грецька скульптура*. Скульптори Поліклет, Фідій, Пракситель і Лісіпп. Зразки: Афродіта Кнідська Праксителя, статуя Дорифора Поліклета, бронзова скульптура Зевса з мису Артемісон. Елліністична скульптура: скульптурна група «Локоон і його сини» Агесандра Родоського, рельєф вівтаря Зевса з Пергама. *Римське скульптурне мистецтво* – етрусська скульптура + грецька традиція у змінених формах (римський бюст Гая Юлія Цезаря (1 ст. до н. е.)). Геній архітектора Андреа Паладдіо – наступник Вітрувія і початківець класицизму. Палладіанство – архітектурний напрям.

Історичні художні стилі Середньовіччя. Середньовіччя як важливий етап розвитку європейської цивілізації. Світогляд людей Середньовіччя як визначальний фактор культури і мистецтва. Стосунки середньовічної людини з Богом, природою, ставлення до вічності і смерті, до праці, власності, багатства, до жінки і дітей. Особливості побуту, інтимних стосунків у добу Середньовіччя. Середньовічне місто як осередок мистецтва. Історичні художні стилі Середньовіччя: візантійський, романський, готика. **Періоди візантійського мистецтва**: ранньохристиянський (I–III ст.); ранньовізантійський (VI–VIII ст. – «золоте століття» імператора Юстиніана I (храм Святої Софії в Константинополі) й равенська мозаїка; іконоборський (VIII – початок IX ст.); період Македонського відродження (867–1056 рр.); період консерватизму за династії Комнінів; період Палеологівського Ренесансу, відродження елліністичних традицій (1261–1453 рр.). **Романський стиль** – від дороманіки до готики з 1000 року до XIII ст.). Романіка як перша велика загальноєвропейська епоха у мистецтві після падіння Риму в V ст. Риси романського стилю – круглі арки, невеликі круглі аркові вікна, стовпи з блокоподібними капітелями та товсті стіни, правильні геометричні форми. **Готика** – художній стиль середньовіч-

ної культури країн Західної Європи (**між серединами XII–XVI ст.**). Готика як означення «варварства». Зародження готики в Північній Франції (Іль-де-Франс) у середині XII ст. Розквіт готики в першій половині XIII ст. Перша назва готичного стилю – *Opus Francigenum*. Готика – стиль католицької Європи. Трактат абата Сугерія (XII ст.) «Про освячені церкви Сен-Дені» про символіку готичного храму. «Англійська, французька і німецька» готика у речах побуту. Пізньоготична німецька скульптура. Абстрактність художньої мови середньовічних художніх стилів.

Художні стилі й напрямки в культурі *Нового часу*. **Поняття художніх стилів і напрямків в культурі Нового часу. Маньєризм.** Маньєризм – течія в європейському мистецтві та архітектурі XVI ст. Загальна характеристика стилю. Періодизація. Художники-маньєристи в Неаполі. Медальєрне мистецтво доби маньєризму. Культ віртуозного малюнка. Декоративні стінописи доби маньєризму. Зразки архітектури доби маньєризму. Маньєризм в українському мистецтві. Наслідки маньєризму *Бароко і необароко*. **Бароко як стиль у європейському мистецтві (живописі, скульптурі, музиці, літературі) та архітектурі початку XVI – кінця XVIII ст.** Періодизація бароко: раннє, розвинене, пізнє. Загальна характеристика. Походження терміну. Бароко в архітектурі. Бароко в ювелірній справі. Малюнки доби бароко. Світські фрески доби бароко. Полеміка про надмірності живопису бароко в Римі. Бароко в музиці. Бароко в літературі. Театр бароко. Барокова філософія. Бароко в моді. Бароко в українському мистецтві. Регіональні особливості бароко. **Необароко. Рококо – реверсований стиль щодо бароко, друга половина XVIII сторіччя.** Загальна характеристика. Портрети доби рококо. Живопис доби бароко. Арлекін (картини Ферреті). Релігійний живопис у стилі рококо. Спротив стилістиці рококо. Скульптури доби рококо. Театр доби рококо у творах Клода Жилло. Західноєвропейська література доби рококо. Рококо в Україні. *Класицизм. Класицизм – напрям у європейському мистецтві проявлений в італійській культурі XVI сторіччя; розквіт у Франції у XVII сторіччі;* притаманний усім країнам Європи до першої чверті XIX сторіччя. Витоки класицизму в літературі Класифікація, періодизація і місцеві школи класицизму. Класицизм і палладіанство. Класицизм у Франції XVII сторіччі. Єднання бароко з

класицизмом у мистецтві Франції XVII – XVIII сторіч. Компромісний класицизм Крістофера Рена, Англія. Класицизм у Франції XVIII сторіччя. Класицизм у малярстві Європи (відомі представники). Класицизм в Україні. *Романтизм. Романтизм – ідейний рух у літературі й мистецтві кінця XVIII – першої половини XVIII сторіччя.* Історія: філософський напрям романтизму; перевдягання в античні шати за Жерменою де Сталь; заперечення раціоналізму. Виникнення романтизму: Французька революція й утвердження абсолютизму; філософська база романтизму – Фрідріх Шеллінг; співіснування романтизму з класицизмом, академізмом (історичний живопис, портрет, гравюра, архітектура, музика, література). Загальна характеристика стилю. Філософія романтизму. Романтизм в Україні. *Реалізм. Реалізм – стиль і напрям у літературі та мистецтві 50-х років XIX сторіччя* Передування символізму. Визначальні риси реалізму. Реалізм в літературі, живописі, музиці. Реалізм в Україні. *Символізм. Символізм – літературно-мистецький напрям кінця XIX – початку XX сторіччя.* Ідеалістична база символізму (теорії Шопенгауера, Гартмана, Ніцше). Символізм в живописі. Представники символізму. Обрані твори художників-символістів. *Імпресіонізм. Імпресіонізм – мистецька течія в живописі, літературі й музиці (1860-ті – початок XX сторіччя).* Імпресіонізм як противага реалізму, неокласицизму й натуралізму. Історія імпресіонізму. Недоліки й переваги імпресіонізму. Дивізіонізм. Представники в живописі, літературі й музиці. *Модернізм. Модернізм – неокласичне мистецтво – противага «класичному мистецтву» XIX сторіччя.* Прерафаеліти; *імпресіонізм, символізм, неоромантизм, постімпресіонізм, модерн (ар-нуво), фонізм, експресіонізм, кубізм, футуризм, абстрактне мистецтво* або «мистецький авангард». Широке тлумачення модернізму. Риси. Український модернізм. *Пост/ультра-модернізм.* Постмодернізм – зміна модернізму в останні десятиліття XX сторіччя. Значення терміна. Розвиток постмодернізму. Риси постмодерну у мистецтві, літературі. Деконструкція як художня транскрипція філософії за допомогою естетики за Ж. Дерріда. Божевілля та мистецтво за Мішелем Фуко тощо.

Історія художніх стилів. Характер та еволюція стилів в дослідженнях. Йоган Йоахим Вінкельман «Історія мистецтва давнини» (1764 р.) – перший твір з історії стилю, «Гадки про наслідування

грецькому живопису і скульптурі» (1753 р.) тощо. Продовження німецької традиції в XIX–XX ст. (Майкл Подро *«Критична історія мистецтва»* (1982 р.). Порівняльний аналіз художніх стилів швейцарського історика Генріха Вьольфліна. Психологічна теорія розвитку мистецтва (стилю) Вільгельма Веррінгера як наслідування ідеології імпресіонізму. Французькі дослідження стилів: Анрі Фосійон *«Життя форм»* (1995 р.).

Тема 16. Вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії

Методи, прийоми та засоби навчання історії. Класифікація засобів навчання історії: усне слово вчителя; друковане слово; наочний образ про історичні факти. Поділ засобів навчання на групи: 1) першоджерела (історичні документи, наукові праці попередніх епох, міфи, легенди, літописи, хроніки, твори художньої літератури, топоніміка. Засоби, які фіксують історичну дійсність за допомогою об'єктиву: кінофільми, діафільми, Твори мистецтва – портрети, картини, карикатури, предмети практичного використання; 2) засоби, що містять історичні знання в науково вивіреному вигляді (посібники, хрестоматії, книги для читання наукової літератури, слова учителя, малюнки, карти, схеми, графіки); 3) засоби, які реконструюють історичну дійсність з допомогою мистецтва (образотворче мистецтво, скульптура, художня література, сценічне мистецтво, кінофільми). Способи використання другої групи джерел. Вибір методів і прийомів навчання: відповідно до мети уроку; відповідно до змісту навчального матеріалу та форм організації пізнавальної діяльності учнів: індивідуальні, фронтальні, групові і колективні; відповідність реальним навчальним можливостям тощо. Відповідність методів навчання принципам дидактики: науковість, системність, послідовність, урахування вікових особливостей.

Методи навчання історії світової культури. Прийоми використання художньої літератури. Залучення художньої літератури задля створення виразних історичних образів. Значення майстерності вчителя при залученні художньої літератури навчання історії. Використання

художньої літератури в позакласній роботі. Групи художньої літератури для використання на уроках історії: літературні джерела епохи; історична белетристика. Пробудження інтересу до навчання історії через заохочення читання художньої літератури. Включення цитат з художньої літератури в розповідь учителя в межах теми. Знайомлення учнів із текстами художньої літератури, що зберігаються в бібліотеці школи. Критерії обрання художньої літератури: наукова історична цінність; художні переваги; доступність, відповідність віковим особливостям; патріотичне виховання книги (один із основних критеріїв); етичне виховання учня тощо. Ідея методиста Зігфріда Коверау про навчання історії на основі серії романів задля відображення «реальної картини життя» в Німеччині. *Історичні картини та портрети як історичне джерело та прийоми їх використання.* Історичні картини як засіб наочного навчання в школі. Спосіб демонстрації картин: великі за розміром, демонстрація на екрані, використання в усіх видах занять тощо. Типи історичних картин: сюжетні, типологічні, описові тощо. П'ять способів використання картин на уроці: сюжетне зображення в поєднанні з розповіддю; вивчення деталей на картині; аналіз картини з метою теоретичних узагальнень; емоційний вплив на учнів під час перегляду; додатковий інформативний ряд. *Праця з портретом на уроці історії.* Прийоми використання портрету: характеристика зовнішнього вигляду історичної постаті із текстовим супроводом про справжність зображуваної особи (портрети Богдана Хмельницького, Івана Мазепи тощо); порівняння зображення з художньо-літературним описом зовнішності особи; праця з ілюстраціями в підручнику. *Праця з історичною карикатурою.* Дії учителя для використання карикатури: учитель відкриває чи вивіщує картину в ході пояснення; дає учням час для сприйняття образу в цілому; вказує на місце і час події; зупиняється на головному; виявляє деталі та елементи; вказує на істотні ознаки явища тощо.

Інноваційні технології навчання історії світової культури. Поняття «інноваційне навчання». Відмінність понять «традиційне» та «інноваційне» навчання. Інноваційні підходи до навчання: інновацій-модернізації та інновацій-трансформації. Ефективність використання Інновацій-трансформацій. Мета застосування інноваційного навчання:

розвиток особистості учня (студента), самостійність та ініціативність, гуманізація мислення учня (студента). Інноваційні технології навчання: вибір моделі навчання (або хто домінує в навчальному процесі; як розцінюють успіхи; як відтворюють мотивування до навчання; як враховують власний досвід (учнів старших класів). Особистісно орієнтовані технології: підтримуюча позиція вчителя; учень – суб'єкт навчального процесу; конструювання цілей щодо розвитку потреб і здібностей учня (студента) засобом навчального предмета; рефлексія, аналіз і врахування особистісних характеристик учня (студента). Технологія проблемного навчання: формулювання проблемних завдань; створення проблемних ситуацій; проведення проблемних занять. Технології ситуативного моделювання (як спосіб включення у гру): імітація, симуляція, спрощене судове слухання, громадське слухання; драматизація (елементи ситуативного (ігрового) моделювання).

ЧАСТИНА 4
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ
НОРМАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

1. Первісна культура
2. Культура Стародавнього Сходу
 - 1) Культура Стародавнього Єгипту
 - 2) Культура Месопотамії
 - 3) Культура Стародавньої Індії
 - 4) Культура Стародавнього Китаю
3. Антична культура
 - 1) Культура Стародавньої Греції
 - 2) Культура Стародавнього Риму
 - 3) Художні стилі Античності:
 - Доричний
 - Іонічний
 - Коринфський
 - Тосканський
 - Композитний
4. Культура європейського Середньовіччя
 - 1) Художні стилі Середньовіччя
 - Візантійський стиль
 - Романський стиль
 - Готичний стиль
5. Культура Нового часу
 - 1) Художні стилі і напрямки культури Нового часу
 - Ренесанс (Відродження)
 - Італійське Відродження
 - Північне Відродження
 - Маньєризм
 - Бароко
 - Італійське бароко
 - Голландське бароко

- Чеське бароко
 - Українське бароко
 - Рокайль, рококо
 - Класицизм
 - Неогрек
 - Неоготика
 - Необароко
 - Преромантизм
 - Романтизм
 - Реалізм
 - Символізм
 - Імпресіонізм
 - Еклектика
 - Авангард, авангардизм
 - Андеграунд
 - Модерн
 - Модерн-класицизм
 - Модернізована класика
 - Модернізована неокласика
 - Віденський модерн
- 2) Декаданс
- 3) Модернізм
- Абстрактне мистецтво
 - Ар-Нуво
 - Арс-Нуво
 - Арт-дизайн
 - Дада, дадаїзм
 - Безпредметне мистецтво
 - Кубізм
 - Кубофутуризм
 - Фонізм
 - Футуризм
 - Футурологічне проектування

- Хроматизм
 - Постімпресіонізм
 - Нефігуральне мистецтво
- 4) Масова культура
 - 5) Елітарна культура
 - 6) Постмодернізм
 - Перформанс
 - Хеппенінг
 - Кемп
 - Кітч
 - Графітизм
 - Поп-арт
 - Соц-арт
 - Відео-арт
 - Органічна архітектура
 - 7) Новий реалізм
 - 8) Інноваційні інструменти вивчення історії культури в шкільному курсі історії
 - 9) Прийоми використання художньої літератури
 - 10) Прийоми використання живопису

ЧАСТИНА 5

ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ¹

1. Положення про випускні кваліфікаційні роботи (проєкти) (ВНУ). URL : <https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/4-1.pdf>
2. Малеончук Г., Панишко С. Методичні рекомендації до написання курсових робіт з історії України. URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/8.pdf>
3. Приклади оформлення бібліографічних посилань (ДСТУ 8302:2015). URL: <https://izmail.maup.com.ua/biblioteka/akademichna-dobrochesnist2/dstu-8302-2015/prikladi-oformlennya-bibliografichnih-posilan-dstu-8302-2015>
4. Ранні форми культури.
5. Грецька класична культура як набуток світової культури.
6. Філософська думка Стародавньої Греції та її вплив на сучасну культуру.
7. Антична традиція Каролінгського Відродження.
8. Антична традиція у візантійській культурі.
9. Структура середньовічної освіти.
10. Культурні витоки Реформації.
11. Світоглядні концепти буття людини і Бога Еразма Роттердамського та Мартина Лютера: порівняльна характеристика.
12. Західний літературний канон XVII століття.
13. Західний літературний канон XVIII століття.
14. Людина в культурі Нового часу.
15. Література народів Центрально-Східної Європи доби Просвітництва.
16. «Золота доба» європейської літератури XIX століття.
17. Американська «жіноча» література XIX століття.
18. Американська постмодерністська література.
19. Сучасна українська література в контексті європейської культури.

¹ У курсовій роботі до змісту курсової роботи залучається питання методики вивчення предмету курсового дослідження у шкільному курсі історії.

20. Європейський модерний живопис: витоки, трансформація, досягнення.
21. Постмодерний європейський живопис.
22. Історія художнього стилю.
23. Постмодерний театр в європейській культурній традиції.
24. Постмодерний театр в українській культурній традиції.
25. Кітч і кемп як результат масової культури.
26. Стилi музики ХХ століття в Європі та США.
27. Стилi музики початку ХХІ століття в Європі та США.
28. Європейський кінематограф кінця ХІХ – першої половини ХХ століття.
29. Сучасний європейський кінематограф.
30. Американський кінематограф ХХ–ХХІ століття.
31. Постмодерна архітектура в Європі та США.
32. Методика використання інноваційних інструментів у вивченні історії світової культури.
33. Життя і творча діяльність:

письменники

• Джон Мілтон	• Теодор Драйзер
• Мольєр	• Роберт Бернс
• Вільям Блейк	• Гійом Апполінер
• Вільям Шекспір	• Хосе Ортега-і-Гессет
• Жан Жак Руссо	• Ернест Хемінгвей
• Вольтер	• Френсіс Скотт
• Ернст Теодор Амадей Гофман	• Фіцджеральд
• Жорж Санд	• Рей Бредбері
• Віктора Гюго	• Мілан Кундера
• Чарльз Дікенс	• Вацлав Гавел
	• Аскольд Мельничук

композитори та музиканти:

• Жан Батист Люллі	• Георг Фрідріх Гендель
• Клаудіо Монтеверді	• Йоган Себастьян Бах
• Алессандро Скарлатті	• Антоніо Вівальді
• Генріх Шютц	• Людвіг ван Бетховен

- Нікколо Паганіні
- Гектор Берліоз
- Вільгельм Ріхард Вагнер
- Роберт Шуман
- Франц Шуберт
- Ференц Ліст
- Фредерик Шопен
- Клод Дебюссі
- Джакомо Пуччіні

музика до кінофільмів:

- Джеффри Дівер
- Ханс Циммер
- Денні Ельфман
- Джейм Хорхер

скульптора, архітектура, живопис:

- Андреа Палладіо
- Мікеланджело Буанаротті
- Ян Брейгель старший
- Гвідо Рені
- Франц Галс
- Дієго Веласкес
- Мікеланджело де Караваджо
- Анібале Караччі
- Рафаель
- Лоренцо Берніні
- Франческо Барроміні
- Жак-Луї Давид
- Вільям Блейк
- Джон Сінглтон Коплі
- Ван Гог
- Сезан

- Леош Яначек
- Бенджамін Бріттен
- Ігор Стравинський
- Бела Барток
- Клод Дебюссі
- Арнольд Шемберг
- Джон Кейдж
- Енніо Морікконе

- Герман Бернард
- Говард Берг
- Джеррі Олдсміт
- Макс Штайнер

- Поль Гоген
- Огюст Роден
- Клод Моне
- Едуард Мане
- Амадео Модільяні
- Олександр Архипенко
- Константінн Бранкузі
- Сальвадор Далі
- Едгар Дега
- Пабло Пікассо
- Огюст Ренуар
- Сінді Шерман, Лю Сяодун, Лю Вей, Такаші Муракамі, Гюнтер Ферг, Джордж Кондо, Томас Шютте, Макс Бредфорд та ін. (XXI століття)

кінематографи:

- Чарлі Чаплін
- Віктор Флемінг
- Стів Спілберг
- Люк Бессон
- Фредеріко Фелліні
- Єжи Гофман
- Павел Павліковський
- Агнешка Голланд
- Роман Поланський
- Кшиштоф Зануссі
- Сергій Параджанов

34. Вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії (навчальна програма, шкільні підручники).
35. Методи, прийоми та засоби вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії.
36. Інноваційні технології навчання в школі (на прикладі вивчення історії світової культури).

ЧАСТИНА 6

ТЕМИ МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

1. Положення про випускні кваліфікаційні роботи (проекти) ВНУ. URL: <https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/4-1.pdf>
2. Карліна О. Магістерська робота з історії : методичні рекомендації до виконання, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт / Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет історії, політології та національної безпеки, кафедра всесвітньої історії. Луцьк, 2022. 48 с.
3. Приклади оформлення бібліографічних посилань (ДСТУ 8302:2015). URL: <https://izmail.maup.com.ua/biblioteka/akademichna-dobrochesnist2/dstu-8302-2015/prikladi-oformlennya-bibliografichnih-posilan-dstu-8302-2015>

Загальна тематика

1. Культурні витоки Реформації та інноваційні методи вивчення теми у шкільному курсі історії.
2. Французька культура доби Великої Французької Революції інноваційні методи вивчення теми у шкільному курсі історії.
3. Література народів Центрально-Східної Європи доби Просвітництва та залучення художніх текстів на уроках історії.
4. Американська література: від колоніального до раннього національного періоду (1620–1820-ті роки) та вивчення художніх текстів у шкільному курсі історії.
5. Перманентна революція в художньому мистецтві Європи: ХІХ століття та інноваційні інструменти вивчення історії мистецтва у шкільному курсі історії.
6. Польський кінематограф ХХ – початку ХХІ століття та способи ознайомлення учнів школи із сучасною кінематографією.
7. Культура масового суспільства ХХ – початку ХХІ століття та інноваційні методи вивчення сучасного мистецтва у шкільному курсі історії.

8. Українська література початку ХХ століття в контексті європейського модернізму та методика застосування сучасної художньої літератури в шкільному курсі історії.
9. Український кінематограф у контексті європейської культури: 1990–2000-і роки та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
10. Українське мистецтво в контексті постмодерної європейської культури та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
11. Методика вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії.
12. Інноваційні форми вивчення історії світової культури в шкільному курсі історії.

Красзнавча тематика

13. Література Волині доби Просвітництва та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
14. Літературна традиція Волинських Афін кінця XVIII – першої половини XIX століття та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
15. Літературна діяльність Кременецького кола в 1793–1831 роках та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
16. Клерикальна література Волині першої половини XIX століття та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
17. Україномовна література Волині: друга половина XVIII – перша половина XIX століття та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.
18. Польські україномовні письменники Волині доби класицизму та романтизму та методики застосування тематики в шкільному курсі історії.

ЧАСТИНА 7

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

*Основна: посібники; енциклопедії, словники; дослідження;
інтернет-ресурси; джерела*

Посібники

1. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму: навч. посіб. для студентів. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 124 с.
також:
URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44588/1/Anisimova_L._American%20Literature_2023_FUFKiM.pdf
2. Балух В. Культура ранньомодерної Європи: підручник для студ. ВНЗ. Харків: Фоліо, 2017. 495 с.
3. Гриценко Т. Культурологія. Київ: Центр навч. літ., 2019. 392 с.
4. Денисова Т. Н. Історія американської літератури ХХ століття: навч. посіб. для вузів. Київ, 2002. 318 с.
5. Естетика: підручник / Л. Левчук, Д. Кучерюк, В. Панченко; за заг. ред. Л. Левчук. Київ: Вища шк., 2000. 399 с.
6. Інноваційні технології навчання: навч. посіб. URL: <https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/itn/>
7. Історія світової культури / Л. Левчук, В. Гриценко, В. Єфименко, І. Лосєв. Київ: Центр учб. літ., 2010. 400 с.
8. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 520 с.
9. Історія світової культури: навч. посіб. / О. Гаврюшенко, В. Шейко, О. Кравченко. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
10. Конверський А. Культурологія: базовий підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фоліо, 2013. 863 с.
11. Малеончук Г., Панишко С. Методичні рекомендації до написання курсових робіт з історії України. URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/8.pdf>

12. Основи культурології / під ред. Л. Сандюк, Н. Шубелки. Київ: Центр навч. літ., 2019. 480 с.
13. Павлишина С. Музика ХХ століття: навч. посіб. для ВНЗ культури та мистецтва. Ленінград: БАК, 2005. 230 с.
14. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури. Київ: Знання, 2000. 359 с.
15. Пометун О. Методика навчання історії в школі. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3731/1/>
16. Яковенко Г. Методика навчання історії: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=3ad9m8kb4jcyj2fppbe17mv8dd2
17. Яковенко Г. Методика навчання історії. Навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=3ad9m8kb4jcyj2fppbe17mv8dd2
18. Карліна О. Магістерська робота з історії: метод. рекомендації до виконання, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт / Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет історії, політології та національної безпеки, кафедра всесвітньої історії. Луцьк, 2022. 48 с.

Енциклопедії, словники

19. Безклубенко С. Мистецтво: терміни і поняття: енциклопедичне видання. Київ: Ін-т культурол. АМУ, 2008. 240 с.
20. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник: у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щевурського. Тернопіль: Богдан, 2005. Т. 1. 824 с.; 2006. Т. 2. 864 с.
21. Ничкало С. Мистецтвознавство: короткий тлумачний словник. Київ: Либідь, 1999. 208 с.
22. Словник античної міфології / уклад. І. Козовик, О. Пономарів. Київ, 1985. 236 с.
23. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. Київ: Муз. Україна, 1971. 142 с.

Дослідження

24. Балух В., Коцур В. Культура Античності. Чернівці: Наші книги, 2016. 632 с.
25. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / переклад з англ. О. Погинайко; наук. редактор Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
26. Блум Г. Західний канон: Книги на тлі епох. Київ, 2007. 720 с.
27. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ: Ніка-Центр, 2015. 444 с.
28. Всеобщая история искусств: в 6 т. / под общ. ред. Б. В. Веймарна, Ю. Д. Колпинского. Москва: Искусство, 1956–1966. Т. 1. 865 с.; Т. 2. Книга первая. 957 с.; Т. 2. Книга вторая. 946 с.; Т. 3. 1003 с.; Т. 4. 924 с.; Т. 5. 872 с.; Т. 6. 763 с.
29. Герощенко О. (Не)свідоме мистецтво. Художні рефлексії. Україна після 2013. Київ: Основи, 2022. 256 с.
30. Гомбріх Е. Історія мистецтва (рос.). Москва: Мистецтво–XXI століття, 2014. 688 с.
31. Gothic Churches of Lviv. Abstract of MA Thesis. *Annual of Medieval Studies at Central European University 1996–97* / ed. M. Sebok. Budapest, 1998. Vol. 4. S. 97–98.
32. Іваницька О. Іспанія у XX – XXI сторіччях: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 600 с.
33. Інгерм К. Це Далі. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. 80 с.
34. История всемирной литературы в 9-ти томах / ред. кол. С. В. Тураев, Н. А. Вишневская, А. Д. Михайлов и др. Москва: Изд-во «Наука», 1983 – 1994. Т. 1. 584 с.; Т. 2. 672 с.; Т. 3. 816 с.; Т. 4. 678 с. Т. 5. 784 с.; Т. 6. 880 с.; Т. 7. 832 с.; Т. 8. 848 с.
35. Жаборюк А. Історичні європейські художні стилі. Деталізована програма спецкурсу. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13113/1/evropeyski-hudozhni%20styli.pdf>
36. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. Київ: Мистецтво, 1995. Т. 1. 240 с. Т. 2. 256 с.
37. Ліндсі Дж. Коротка історія культури. Від первісного суспільства до доби Відродження. Київ: Мистецтво, 2020. 431 с.

38. Магдиш І. Арт-нуво. Стилi українського мистецтва ХХ столiття. Київ: Портал, 2021. 120 с.
39. Мегала І. Зарубiжна лiтература ХVІІ–ХХ столiть. Київ: Вид. Вадим Карленко, 2010. 275 с.
40. Москвiчова Ю. Історiя мистецтв у контекстi свiтової культури. Київ: Мистецтво, 2021. 292 с.
41. Москвич О. Феноменологiя фотографiї в контекстi сучасної медiакультури: монографiя. Луцьк: Вежа, 2014. 191 с.
42. Пажак Ф. Ван Гог. Київ: Нора-Друк, 2018. 270 с.
43. Сміт Д. Думати, як Леонардо да Вінчі. Київ: КМ-БУКС, 2018. 224 с.
44. Юнгер М.Д. Пікассо: живопис, що шокував світ. Харків: Фабула; Ранок, 2019. 448 с.
45. Аверинцев С. Поетика ранньовізантійської літератури (рос.). Москва, 1977 (1997). 342 с.
46. Балух В. Історія античної цивілізації: в 3-х томах. Т. 1. Стародавня Греція. Чернівці: Наші книги, 2016. 656 с.
47. Балух В. Історія античної цивілізації: в 3-х томах. Т. 2. Стародавній Рим. Чернівці: Наші книги, 2016. 848 с.
48. Берд М. 100 ідей, що змінили мистецтво / пер. з англ. О. Українця, К. Дудки. Київ: ArtHuss, 2019. 208 с.
49. Берд М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму. Київ: BookChef, 2019. 288 с.
50. Висоцька Н. Концепція мультикультуризму як чинник розвитку літератури США кінця ХХ – початку ХХІ століть». Київ: Вид. центр КНЛУ, 2012. 400 с.
51. Гейзінга Й. Осінь середньовіччя. URL: <https://www.rulit.me/books/osen-srednevekovya-read-86148-1.html>
52. Годж С. Коротка історія мистецтва. Львів: Вид-во Старого Лева, 2021. 418 с.
53. Джеджора О. Історія Європейської Цивілізації. Частина 1. До кінця ХVІІІ століття. Львів: Вид-во ЛБА, 1999. 448 с.
54. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури. *Слово і Час*. 2008. № 9. С. 23–30.

55. Історія Європи (I) / Артуро Перес-Реверте. URL: <https://zbruc.eu/node/105453>
56. Історія Європи (II) / Артуро Перес-Реверте. URL: <https://zbruc.eu/node/105723>
57. Історія європейської ментальности / за ред. П. Дінцельбахера. Львів: Літопис, 2004. 632 с.
58. Історія європейської цивілізації / за ред. У. Еко. Греція. Київ: Фоліо, 2019. 1168 с.
59. Історія європейської цивілізації. Експедиції. Торгівля. Утопія / за ред. Умберто Еко. Київ: Фоліо, 2020. 704 с.
60. Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко. Київ: Фоліо, 2012 (2015). 1040 с.
61. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Замки. Торговці. Поети / за ред. У. Еко. Київ: Фоліо, 2019. 768 с.
62. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста / за ред. У. Еко. Київ: Фоліо, 2018. 672 с.
63. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Київ: Либідь, 2009. 592 с.
64. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти. Київ: Ніка-Центр, 2020, 428 с.
65. Павличко С. Теорія літератури. Вид. друге. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.
66. Удич З. Історія Стародавнього світу у схемах і таблицях. Київ: Мандрівець, 2009. 320 с.
67. Овчиннікова А. Риторика як суспільно-культурне явище. Київ: Гельветика, 2020. 176 с.
68. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset__masa__ua.htm (Важливо!)
69. Ортега-і-Гассет Х. Роздуми про Дона Кіхота / пер. з ісп. Галини Верби. Київ: Дух і Літера, 2012. 216 с.
70. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / ІПСМ АМУ. Київ: ВХ [студіо], 2008. 188 с.
71. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки / за ред. М. Зубрицької. Львів: «Літопис», 1996. 633 с.

72. Сторі Д. Теорія культури та масова культура / пер. з англ. С. Савченка. Київ: Акта, 2005. 362 с.
73. Чешир Л. Ключові моменти в мистецтві / пер. з англ. І. Павленко. Київ: Bookchef, 2023. 176 с.
74. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу. Київ: Лабораторія, 2024. 649 с.
75. Фріс де Т. Рембрант / перекл. с голл. А. Кобецької. Київ: Мистецтво, 1985. 248 с.
76. Щавурський Б. Європейське Середньовіччя: літературний флорилегіум. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2020. 944 с.
77. Шваб Л. Людина і релігія в модерному світі. *Волинський благовісник: Богословсько-історичний науковий журнал Волинської православної богословської академії*. Луцьк: Вид-во Волин. православ. богослов. акад. ΕΙΚΩΝ, 2018. № 6. С. 245–256.
78. Шваб Л. Американський постмодерний театр. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 11–12 лют. 2022 р. Київ: Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2022. С. 93–97.
79. Шваб Л. Ментальні основи антропоцентризму в культурі Нового часу. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2022. № 17. S. 497–503. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/489/495>
80. Білик В., Шваб Л. Духовні та культурно-релігійні витоки Реформації. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст.* Чернівці: Друк. Чернів. нац. ун-ту. 2022. Т. 46. С. 167–175.
81. Шваб Л., Шваб А. Українсько-російський ментально-культурний конфлікт у творчості Лесі Українки. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. Ірина Орлевич; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Львів, 2022. Вип. 18. С. 101–114.
82. Шваб Л. Культура як поняття. *Цифрові трансформації в освіті, культурі та мистецтві: нові можливості й досвід: матеріали всеукр. наук.-педаг. підвищення кваліфікації*, 12 верес. – 23 жовт. 2022 р. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 109–112.

Інтернет-ресурси

83. Античний стиль в архітектурі та скульптурі Стародавніх Греції та Риму. Чому античне мистецтво – це найкращий спадок, який отримала європейська культура? URL: <https://pragmatika.media/antychnyi-styl-v-arkhitekturi-ta-skulpturi-starodavnikh-hretsii-ta-rymu-cho-mu-antychne-mystetstvo-tse-naikrashchyi-spadok-iakyi-otrymala-ievropeiska-kultura/>
84. Бесараб О., Постолова І. Специфіка розвитку американської літератури другої половини ХХ століття (1940–1990). URL: khnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/651800e2-5216-461b-acb7-de89ee5d46bc/content
85. Експресіонізм як абстракціоністська течія в європейському мистецтві. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10664/>
86. Журнал BBC «Культура». URL: http://www.bbc.com/ukrainian/vert_cul
87. Зарубіжна література ХХ століття. URL: http://gorodenok.com/зарубіжна-література-хх-ст/_
88. Засоби масової інформації та популярна культура. URL: http://pidruchniki.com/15961227/sotsiologiya/zasobi_masovoyi_informatsiyi_populyarna_kultura
89. Знамениті художники і моделі. URL: <http://sverediuk.com.ua/znameniti-hudozhniki-i-modeli-milo-manara/>
90. Колодко А. Елітарна культура в сучасному світі, як протиположна масовій культурі споживання. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/ark_2015_3_21.pdf
91. Коротко про історію та теорію постмодернізму. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/185/5.pdf>
92. Лютий Т. «Висока» й «низька» культура. *Український тиждень*. 30 червня 2017 URL: <http://m.tyzhden.ua/column/195612>
93. Лютий Т. Кітч: наслідування ефекту насолоди. *Український тиждень*. 28 червня 2017. URL: <http://m.tyzhden.ua/Columns/50/195511>
94. Лютий Т. Хочеш бунтувати? Будь ласка – купи і бунтуй! (*Розмова про масову та популярну культуру з Тарасом Чубаєм і Андрієм Бондаром*). URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2013/06/12/180758.html>

95. Лютий Т. Що таке популярна культура? *Український тиждень*, 2 липня 2017. URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/195741>
96. Масова та елітарна культура. URL: <http://studies.in.ua/shpora-culture/545-18-masova-ta-eltarna-kultura-problemi-yih-vzayemodyi.html>
97. Масова та популярна культура: до проблеми співвідношення понять / Руслана Безугла. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/287-masova-ta-populjarna-kultura-do-problemi-spivvidnoshen-nja-ponjat.html>
98. Мій будинок – моя фортеця: Чи могла сучасна архітектура виникнути через ментальні розлади. URL: <https://birdinflight.com/ru/architectura/20210607-mental-disorders-in-modern-architecture.html>
99. Музичні стилі та течії ХХ століття. URL: https://studme.com.ua/1424020813613/kulturologiya/muzykalnye_stili_techeniya.htm
100. Нова музика ХХ століття. Уповільнення історії. URL: <https://vpered.wordpress.com/2012/01/02/cherednichenko-new-musi/>
101. Рок-музика «виконала свою історичну місію». URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/01/110114_rock_music_ie
102. Рудик Г. Американський абстрактний експресіонізм: зліт та криза західного модернізму URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Magisterium/Kultur/2000_5/11_rydyk_gb.pdf
103. Усе про музику. URL: <http://THE CLAQUERS>
104. Сорокін П. Людина. Цивілізація. Суспільство. URL: <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elclosed/sorokin.pdf>

***Сайти колекцій мистецтва, книги,
музики з тисяч культурних установ***

105. The leading platform for 3D & AR on the web. Manage your 3D assets. Distribute 3D & AR experiences. Collaborate with others. Showcase your work. Buy & sell 3D models. URL: <https://sketchfab.com/>
106. Discover Europe's digital cultural heritage. Search, save and art, books and music from thousands of cultural institutions. URL: <https://www.europeana.eu/en>
107. Arts & Culture. URL: <https://artsandculture.google.com/>

ЧАСТИНА 8

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

8.1. Документи, що регулюють навчальний процес та поточне і підсумкове оцінювання у Волинському національному університеті імені Лесі Українки:

- Про загальні правила проведення навчального процесу див. у «Положенні про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» від 11 вересня 2020 року: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/28Polozhennya_pro_organizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf

- Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки. URL: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022_Polozh_pro_otzin_%D0%A0%D0%B5%D0%B4_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%9C%D0%95%D0%94.pdf

8.2. Лекція. Як проводяться лекції? Підготовка студента до слухання лекції

Лекція викладача – провідна форма організації навчання. Лекції з історії світової культури мають на меті формувати у студентів основи знань з історії центрально-європейських країн ХХ – початку ХХІ ст., а також визначають напрямок, основний зміст та характер інших видів навчальних занять і самостійної праці студентів. Завдання викладача під час проведення лекції є активізація розумової та комунікативної діяльності слухачів. Завдання студентів слухати, занотувувати, брати участь в обговоренні проблемних питань, ставити питання викладачеві в спеціально відведений для цього час.

Перед викладачем стоять не тільки освітні, але й виховні завдання, зокрема шляхом постановки студентам завдання аксіологічного змісту. Викладач ставить завдання поєднати лекцію з іншими формами навчання для кращого засвоєння аксіологічних знань та стимулювання

емоційно-чуттєвої сфери, у підсумку – сформувати гуманістичні цінності студента.

Студенти слухають п'ятнадцять лекцій нормативного освітнього компоненту «Історія світової культури». Тематика лекцій відповідає тематичному структуруванню, вказаному у Силабусі та охоплена трьома тематичними модулями: ЗМ1: Культура древніх та середньовічних цивілізацій; ЗМ2: Культура Нового часу.

За 2 дні до лекції студенти отримують текст лекції викладача і самостійно його опрацьовують. На лекції, відповідно до розкладу, студенти готові до слухання теми, а також можуть ставити питання, які виникли у момент читання чи слухання лекції. На інші форми співпраці з аудиторією відводиться 15 хвилин лекційного часу.

У навчально-методичному посібнику студенти можуть скористатися стислим викладом лекційного матеріалу, що значно економить час для записування, зосереджує увагу студента на основних повідомленнях, посилює активність студента тощо.

8.3. Семінарське заняття. Що таке семінарське заняття? Як проходить семінарське заняття?

Семінарське заняття – це вид начального заняття, на якому викладач організовує дискусію з попередньо визначених проблем. Організація семінарського заняття залежить від обраної теми і передбачає вступне слово викладача, нагадування плану, мети, завдань семінару, його зв'язку із загальним контекстом нормативного освітнього компонента тощо. На підставі індивідуальних завдань (есе, рефератів тощо) студенти готують тези виступів з цих проблем.

Перелік тем семінарських занять визначається навчальною програмою дисципліни.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює рівень підготовки студентських рефератів, виступів, активність їх у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Оцінка за кожне семінарське заняття враховується при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Семінарське заняття починається вступним словом викладача.

Основний час семінарського заняття приділено доповідям студентів та їх обговоренню.

Семінарське заняття закінчується прикінцевими акцентуваннями викладача/студента.

Регламент проведення семінарського заняття:

- вступне слово викладача триває до 5 хвилин;
- доповідь студента виголошується до 10 хвилин (час може корегуватися в залежності від кількості питань, що обговорюються);
- обговорення доповіді й запитання аудиторії тривають до 15 хвилин;
- заключне слово викладача/студента триває до 5 хвилин.

Важливими перевагами вивчення сучасної історії країн Центрально-Східної Європи у спосіб, запропонований викладачем, є спрямування його на розвиток особистості, її мислення, активностей, самостійності, комунікативних навиків тощо. Позиції викладача і студента, як суб'єктів навчання, є навзаєм активними; викладач орієнтується на особистість студента, серед функцій, які він виконує, пріоритетними є організаційна, виховна та стимулююча, а не контролююча. Застосовується виключно толерантний стиль спілкування зі студентом; викладач підтримує ініціативи студента. Навчання відбувається у дусі партнерства, досягнення спільного результату діяльності, індивідуальної допомоги, орієнтування студента на вирішення продуктивних завдань.

8.4. Доповідь. Як готуватися до доповіді?

Доповідь дозволяє залучити студента до самостійної роботи, навчити говорити його перед аудиторією, що корисно для людини, котра виконує складніші професійні завдання.

Формула доповіді: студент готується до доповіді в декілька етапів.

Технологія

Етап перший. Карта повідомлення

На першому етапі доречно обмежитися коротким повідомленням до 4 хвилин. Темою такого повідомлення може бути анотація на книгу чи статтю тощо.

Основна мета першого етапу – навчитися укладати й користуватися «карткою повідомлень», яка містить першу і останню фрази повідомлення плюс опорний сигнал (чи план) останнього тексту.

Першу й останню фрази треба вивчити напам'ять. Чому? Тому що це типові місця збоїв мовлення, наприклад вживання слова «ну» для початку мовлення. Завдання першої фази – зацікавити слухачів, повернути увагу.

Закінчувати повідомлення можна (навіть треба) стандартною фразою: «Я закінчив/закінчила доповідь і передаю слово викладачеві» чи «На цьому доповідь завершено, і я готовий/готова відповісти на ваші запитання».

Другий етап. Відпрацювання регламенту

На цьому етапі студент (викладач) ретельно стежить за часом доповіді. Якщо було домовлено, що повідомлення займе, наприклад, 3 хвилини, то студент повинен потрапити в цей інтервал плюс-мінус 20 секунд. Мета етапу – навчитися відчувати час.

Третій етап. Доповідь

Час проголошення доповіді 7–10 хвилин. Якщо тема не вкладається в цей час, її краще розбити між іншими доповідачами.

Четвертий етап. Доповідь з ускладненнями

Цей етап не є обов'язковим, але він може мати місце. Суть його в тому, що він може мати ускладнення, найчастіше зупинення доповіді викладачем для з'ясування (уточнення) змісту сказаному. Студент повинен швидко зорієнтуватися у питанні й відповісти на вимогу викладача. Продовжити доповідь словами: «Вибачте, я продовжу».

Четвертий етап. Відповіді на питання

Студент-доповідач повинен бути готовим до відповідей на питання. Питання можуть формулюватися викладачем і студентами, котрі слухали доповідь. Обговорення триває до 15 хвилин.

8.5. Реферат. Як пишеться реферат? Як оцінюється реферат?

Реферат – це індивідуальні завдання, які сприяють поглибленню й розширенню теоретичних знань студента з окремих тем дисципліни, розвивають навички самостійної роботи з навчальною та науковою літературою. Це форма індивідуальних завдань рекомендується для теоретичних курсів і дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу.

Вимоги та методичні рекомендації щодо написання реферату див. за посиланням: <http://www.psyh.kiev.ua>

Джерело: Подоляк Л., Юрченко В. Психологія вищої школи: практикум: навч. посіб. Київ: Каравела, 2008. 336 с.

8.6. Контрольна робота. Як пишеться контрольна робота?

Студенти готуються до написання контрольних робіт за ЗМ1 та ЗМ2 у визначений викладачем час, а саме: середина березня і середина травня поточного року. Викладач оголошує питання, що виноситимуться на контрольну роботу за тиждень до її написанні. Контрольна робота пишеться в аудиторії в межах питань, обраних для студента індивідуально. Присутність студентів на контрольних роботах обов'язкова. У разі перебування студентів за кордоном чи у зв'язку з іншими непереборними обставинами, студент подає викладачеві відповіді на всі питання, що виносяться на контрольну роботу.

Поради щодо написання контрольної роботи:

- планування: створіть детальний план написання контрольної роботи, розбийте завдання на менші кроки. Зосередьтеся на окремих частинах роботи;
- розуміння завдання: уважно прочитайте умови завдання, поставте викладачеві питання, якщо такі виникли, одразу зорієнтуйтеся що саме вимагається від вас, це зекономить час на написання контрольної роботи;
- написання: зберіться з думками і покладіться на свої залишкові знання, продумайте послідовність написання відповіді, не шукайте додаткових джерел інформації, позаяк вони ускладнять завдання написати локанічну відповідь;
- завжди ретельно перевіряйте роботу на орфографічні граматичні та стилістичні помилки; викладач знижує бали за неграмотно написану контрольну роботу.

Викладач оцінює контрольну роботу (30+30=60 балів за стобальною системою) продовж одного робочого дня. Студент знайомиться з балами і коментарями щодо написання ним контрольної роботи з електронної таблиці, яку отримує від викладача. Також може контактувати з викладачем щодо згоди/незгоди з балом чи викладацьким коментарем.

ЧАСТИНА 9 ДОДАТКИ

Додаток А

Словник архітектурних понять

Антабламент – верхня горизонтальна частина споруди, яка зазвичай спирається на колони; складовий елемент античного архітектурного ордера. Класичний антабламент складається з трьох основних частин: 1) архітрав; б) фриз; в) карниз. Інколи вживаються: а) неповний антабламент (без фриза); б) полегшений антабламент (без архітрава); в) розкріпований антабламент (увінчує стіну і виступні пілястри).

Апсида – виступ будівлі, здебільшого півкруглий у плані, перекритий півкуполом або замкнутим напівсклепінням. Уперше апсида з'явилася в давньоримських базиліках. У християнських церквах апсида – вітварна частина, орієнтована зазвичай на схід.

Аркада – ряд однакових формою та розміром арок, що спираються на колони. Найчастіше аркаду застосовують, коли влаштовують відкриті галереї, акведуки та багато інших споруд.

Аркбутан – кам'яна чи цегляна опорна конструкція у вигляді висячої напіварки.

Архітрав – головна балка, що перекриває прогін між колонами; у класичному ордері – балка на опорах (колонах, стовпах, пілонах), кам'яний брус, що тримає фриз та карниз ордера (все разом утворює антабламент). У доричному та тосканському ордері архітрав – рівна поверхня широкої балки. В іонічному та коринфському ордері – це розчленована на горизонтальні смуги поверхня; складається з трьох уступів, фасцій, завдяки чому втрачається візуальна масивність. У сучасному значенні – будь-яка кам'яна балка, що покладена на опори.

Базиліка – прямокутна у плані споруда, розділена всередині рядами колон або стовпів на 3–5 частин – нав. Середня назва найвища, освітлюється крізь вікна над дахами бічних нав і зазвичай закінчується напівкруглим виступом – апсидою. Перед входом до базиліки міститься поперечне в плані приміщення – нартекс (бабінець, притвор).

Баня – гранчаста або кругла в плані форма даху над куполом чи барабаном храмової споруди; іноді – те саме, що купол.

Барельєф – скульптурний твір, у якому опукле зображення виступає над плоскою поверхнею менш як на половину його об'єму. Це зображення окремих людських фігур, їхніх груп або якихось предметів. Барельєфи виконуються з різних матеріалів: ліплять із глини, висікають із мармуру чи іншого каменю, вирізають з дерева чи вилають із бронзи.

Волюта (завиванець) – архітектурний мотив у формі спіралеподібного завитка з кружком (оком) у центрі, складова іонічної капітелі, входить також у композицію коринфської і композитивної капітелей. Форму волюти іноді мають архітектурні деталі, що слугують для зв'язку частин будівлі, а також консолі карнизів, обрамлення порталів, дверей, вікон (переважно в архітектурі Пізнього Ренесансу і бароко).

Доричний (дорійський) ордер – один із трьох ордерів античної архітектури. Колони доричного ордера вирізняються відсутністю бази (або ж вона виконується із сильним потоншенням). На стовбурі розташовуються вертикальні жолобки, які називаються канелюрами, а починається він відразу від стилобату. Канелюри у колонах неглибокі, краї у них гострі, і всі частини канелюрів з'єднані між собою, а не розділені доріжками по всій висоті стовбура колони. Капітель виконує не тільки декоративну функцію всієї її композиції, а й розподіляє навантаження верхніх частин ордера на колони. Лаконічний, мужній, монументальний, доричний ордер у часи Античності вважався «чоловічим» ордером. Взірець: храм Гери в Олімпії.

Іонічний (іонійський) ордер – один із трьох ордерів античної архітектури. Від більш раннього доричного ордера відрізняється стрункими пропорціями й декором усіх його частин. Відмінною рисою іонічного ордера – спосіб оформлення капітелі, яка виконується у вигляді двох протилежно розташованих волют. За часів Античності вважався «жіночим» ордером завдяки витонченості, вишуканості й доповненням різноманітними прикрасами. Взірець: храм Артеміди Ефеської, одне із семи чудес світу.

Канелюра – вертикальний жолобок (рівчачок) на стовбурі пілястри або колони, а також горизонтальні жолобки на базі колони іонічного

ордеру. Канелюрами, що йдуть паралельно від основи до вершини, можуть бути прикрашені колони будь-якого з п'яти ордерів класичної архітектури, крім тосканського. В доричному ордері застосовуються не більше 20 канелюр на колону, вони мають форму третини кола і розділені кутом; в іонічному ордері – 24 канелюри, що мають форму півколони й розділені смужкою, завширшки з третину діаметра півкола.

Капітель – верхня частина колони, що бере на себе навантаження від горизонтальних балок перекриття. З античної архітектури відомі такі основні типи капітелей: а) дорична; б) іонічна; в) коринфська.

Карниз – складова антабламента, що захищає ордер від стікання з даху води; верхня виступна частина стіни; що підтримує дах. Карниз використовується під час розчленування стіни на яруси, поверхи й при завершенні стін в інтер'єрах.

Кесон – художньо оформлена заглибина у формі геометричної фігури на внутрішній поверхні арок або склепінь. Виконує конструктивну або декоративну роль, застосовується також для поліпшення акустичних властивостей приміщення. Взірець: каплиця Боїмів у Львові.

Колона – архітектурно оброблена вертикальна опора, здебільшого кругла в розрізі; елемент тримальної конструкції споруд та архітектурних ордерів. Колона складається з: а) стовбура; б) капітелі; в) бази. У класичних архітектурних ордерах головна частина колони – стовбур – тоншає догори, іноді при цьому має криволінійні обриси або ентазис (потовщення) та обробляється вертикальними канелюрами (рівчачками).

Контрфорс – або виступна частина стіни, або окрема опора, призначення для зміцнення опорної стіни через прийняття на себе горизонтального посилення розпору від склепінь.

Коринфський ордер – один із трьох ордерів античної архітектури. Характерною особливістю цього ордера є капітель, схожа на дзвін і прикрашена стилізованим листям аканта. Колона коринфського ордера висока, з базою, стовбуром, прорізанім канелюрами, декорована у два ряди пишним візерунком. По кутках капітелі – чотири великі волюти, посередині кожного боку – по дві малі волюти і квітка. На відміну від карнизів доричного та іонічного ордерів, що під нахилом, дахи у коринфського ордера зазвичай плоскі. Взірець: храм Зевса Олімпійського в Афінах.

Купол – просторова конструкція у вигляді опуклого покриття круглої, еліптичної, квадратної або багатокутної в плані споруди. Куполи почали будувати під час римської архітектурної революції, коли їх стали використовувати під час будівництва храмів і великих громадських споруд. Вважається, що найдавніший купол розташований у римському Пантеоні, зведеному приблизно в 128 році н. е.

Нава – поздовжня або поперечна частина простору монументальної споруди, що розташована між рядами колон, стовпів, арок або між зовнішньою стіною та поздовжньою колонадою чи аркадою.

Нартекс (притвор) – у візантійській християнській архітектурі – крите передсіння при передній стіні храму. Утворився на основі підтіння, що оточувало передхрамовий дитинець.

Нервюра – ребро склепіння. Попри те що трапляється ще в архітектурі Стародавнього Риму й романській архітектурі XI–XII століть, найбільшого розвитку набула в готичній архітектурі. Для готики характерним є складний профіль нервюр.

Обеліск – монументальний гранчатий стовп, який звужується доверху і закінчується на вершині пірамідою. Важливий елемент архітектури Стародавнього Єгипту. Взірець: обеліск Костянтина в Стамбулі.

Ордерна система (ордер архітектурний) – система, що сформувалася на основі доведеної до досконалості стійково-балкової конструкції. Архітектурний ордер складається з трьох основних частин: колони (або пілястра), її підніжжя (або п'єдесталам) й антабламента. Колони з усіма своїми деталями, а також частини, що розміщені над колонами та під ними, становлять гармонійну єдність, що підпорядковується основному правилу. Тому всю цю архітектурні групу називали латинським словом *ORDO*, що означає «порядок».

Периптер – тип давньогрецького храму, прямокутна в плані будівля, з чотирьох боків обрамлена колонадою.

Перспективний портал – портал, що містить кілька зменшених у розмірах виступів, що йдуть у глиб будівлі.

Пілястра (пілястр, пілястер) – плаский вертикальний прямокутний у плані виступ на поверхні стіни чи стовпа. Зовні має ознаки колони – базу, стовбур, але без ентазису (потовщення), капітель.

Плінт – товста плита, нижня частина бази п'єдесталу.

Портал – архітектурно оформлений вхід до монументальної споруди, переважно громадського призначення. Створений для того, щоб максимально збільшити враження від входу в будівлю, саме із цієї причини виник передусім довкола входів у релігійні споруди. У своїй найповнішій формі може містити такі структурні елементи, як карниз, фронтон, пілястра, колони, а також декоративні елементи: скульптури, мозаїки, розписи, барельєфи. Взірцеві портали можна бачити в будівлях романського періоду.

Руст – камінь з грубого обтесаною лицьовою поверхнею.

Склепіння – опорна просторова конструкція (покриття, перекриття) опуклої криволінійної форми. Найрізноманітніші форми склепінь випрацювала архітектура Середньовіччя.

Стилобат – верхня частина цоколю будинку, постаменту, скульптури тощо. Перший фундаментальний поверх Андріївської церкви в Києві є стилобатом.

Стрільчата арка – утворена двома дугами, що перетинаються під кутом.

Тимпан – трикутне чи напівкругле поле фронтона з живописними або скульптурними оздобами.

Торус – випуклість, вал, вузол. Один із класичних обломів у формі загостреного вала, часто вживається в базі колон класичних ордерів. Тор будується по дугах кола або складніших кривих.

Тосканський ордер – один з ордерів, що виник у Стародавньому Римі. У грецькій системі ордерів відсутній, хоча схожий на простіший у деталях доричний ордер, з яким його зближують форми і пропорції. Стовбури колон, що мають більшу товщину, ніж доричні, гладкі, без канелюр. Гранично прості бази складаються лише з плінта і торуса. Висота колон дорівнює 7 нижнім діаметрам, або 14 модулям. На $\frac{1}{3}$ висоти колона рівна, а вище вона звужується до капітелі на $\frac{1}{5}$ нижнього діаметра. Колона завершується простою круглою капітеллю.

Трансепт – поперечна нава в базилікових і хрестоподібних храмах, що під прямим кутом перетинає основну поздовжню наву і виступає кінцями із загальної маси споруди. Використання одного або двох трансептів зробило план храмів хрестоподібним.

Фасція – горизонтальний виступ; одна з трьох смуг трохи навислих один над одним горизонтальних гладеньких виступів в іонічному та коринфському архітравах. У класичній архітектурі – проста широка смуга, що формує верх архітрава антабламента безпосередньо над колонами.

Фриз – середня частина класичного антабламента, розташована між архітравом і карнизом. В іонічному й коринфському ордерах стрічка фриза залишається гладенькою або прикрашається рельєфними композиціями.

Фронтон – трикутне завершення фасаду будівлі, портика чи колонада, з боків обмежене двома схилами даху й карнизом при основі. Внутрішнє поле цієї частини називається полем фронтона, або тимпаном.

Хрестовокупольна система – система перекриття храмів, квадратна або прямокутна в плані, у центрі якого – купол, що спирається на чотири стовпи, які ділять простір на дев'ять частин. План будівлі передає форму хреста, центр якого увінчується куполом. Хрестовокупольні храми відзначаються масивністю стін та підпор, урочистими інтер'єрами з великими поверхнями, які прикрашаються багатими розписами й мозаїками.

Письменники й поети ХХ і ХХІ століття. Європа і США

«Нестерпна легкість буття» (1982)

Мілан Кундера

- Абе Кобо (автоном Кобо Кіміфус) (1924–1993)
- Агнон, Шмуель Йосеф Галеві (автоном Чачкес) (1888–1970)
- Азімов Айзек (1920–1992)
- Айтматов Чингіз (1928–2008)
- Акройд (Екройд) Пітер (1949)
- Александре-і-Мерло Вісенте (1898–1984)
- Анджесвський Єжи (1909–1983)
- Андрич Іво (1892–1975)
- Апдайк Джон (1983–2009)
- Ахматова Анна (1889–1966)
- Базен Ерве (1911–1996)
- Барбюс Анрі (1873–1935)
- Барнс (Бариз) Джуліан (1946)
- Барт Джон (1930)
- Бахман Інгеборг (1926–1973)
- Беккет Семюель Барклі (1906–1989)
- Беллоу Сол (1915–2005)
- Белль Генріх (1917–1985)
- Берджес Ентоні (1917–1993)
- Берроуз Вільям Сьюард (1914–1997)
- Бішоп Елізабет (1911–1979)
- Болдуїн Джеймс (1924–1987)
- Борхес Хорхе Луїс (1899–1986)
- Бредбері Рей (1920–2012)
- Бретон Анре (1896–1966)
- Брехт Бертольд (1898–1956)
- Бродський Йосеф Олександр (1940–1996)
- Брех Герман (1886–1951)
- Брукс Гвендолін (1917–2000)
- Буковські Чарльз (1920–1994)
- Валері Поль (1871–1945)
- Веллс Герберт Джордж (1866–1946)
- Вільямс Вільям Карлос (1883–1963)
- Вільямс Теннесі (1911–1983)
- Во Івлін Артур (1903–1966)
- Войнич Етель Ліліан (1864–1960)
- Вольф Кріста (1929–2011)
- Воннегут Курт (1922–2007)
- Воррен Роберт Пенн (1905–1989)
- Вулф Вірджинія (1882–1941)
- Вулф Томас Клейнтон (1900–1938)
- Гавел Вацлав (1936)
- Гашек Ярослав (1883–1923)
- Герберт Збігнєв (1924–1998)

- Гессе Герман (1877–1960)
- Гарднер Джон Чемплін (1933–1982)
- Гарсія Лорка Федеріко (1898–1936)
- Гарсія Маркес Габріель (1928–2014)
- Голдінг Віляьм (1911–1993)
- Голсуорсі Джон (1867–1933)
- Грасс Гюнтер (1927)
- Джойс Джеймс Августин (1882–1941)
- Домбровська Марія (1889–1965)
- Драйзер Теодор (1871–1945)
- Дюрренматт Фрідріх (1921–1990)
- Еко Умберто (1932–2016)
- Еліот Томас Стерн (1888–1965)
- Етвуд Маргарет Еліонор (1939)
- Жід Андре (1869–1951)
- Желязни Роджер (1937–1995)
- Зегерс Анна (1900–1983)
- Зінгер Айзік (1904–1991)
- Зюскінд Патрік (1949)
- Йонсон Ейвінд (1900–1976)
- Камінгс Е. Е. (1894–1962)
- Камю Альберт (1913–1960)
- Каннеті Еліас (1905–1994)
- Карпентьєр Алехо (1904–1980)
- Кастанеда Карлос (1925–1998)
- Кафка Франс (1883–1924)
- Кізі Кен (1935–2001)
- Кінг Стівен (1947)
- Кіш Данило (1935–1989)
- Коельо Паоло (1947)
- Колдуелл Ерскін Престон (1903–1987)
- Кундера Мілан (1929)
- Кутзеє Джон Міхаель (1940)
- Лем Станіслав (1921–2006)
- Лі Харпер (1926–2016)
- Ліндгрєн Астрід (1907–2002)
- Лоуренс Девід Герберт (1885–1930)
- Манн Томас (1875–1955)
- Мартінсон Харрі (1904–1978)
- Маршал Алан (1902–1984)
- Махфуз Абн аль-Азіз Нагіб (1911–2006)
- Міллер Артур (1915–2005)
- Мілош Чеслав (1911–2004)
- Місіма Юкіто (антонім Хіраока Кімітака) (1925–1970)
- Мітчелл Маргарет (1900–1949)
- Моем Вільям Сомерсет (1874–1965)
- Монтале Еудженіо (1896–1981)
- Моравія Альберт (1907–1990)
- Моріак Франсуа (1885–1970)
- Моррісон Тоні (1931)
- Неруда Пабло (1904–1973)
- Оє Кендзабуро (1935)
- О'Кейсі Шон (1880–1964)
- Олдрідж Джеймс (1918–2015)
- О'Ніл Юджин (1888–1953)

- Оруел Джордж (1903–1950)
- Осборн Джон Джеймс (1929–1994)
- Оутс Джойс Керол (1938)
- Павич Мілорад (1929–2009)
- Пас Октавіо (1914–1994)
- Пінчон Томас (1937)
- Плат Сільвія (1932–1963)
- Прістлі Джон Бойнтон (1894–1984)
- Рансмайр Крістоф (1954)
- Ролінг Джоан (1965)
- Сейферт Ярослав (1901–1986)
- Сент-Екзюпері Антуан Марі Роже де (1900–1944)
- Сімон Клод (1913–1985)
- Сноу Чарл Персі (1905–1980)
- Тагор (Тхакур) Рабіндранат (1861–1941)
- Толкієн (Толкін) Джон (1892–1973)
- Унсет Сіґрід (1949)
- Фаулз Джон (1929–2005)
- Філджеральд Френсіс (1896–1940)
- Фолкнер Вільям Гаррісон (1897–1962)
- Хеллер Джозеф (1923–1999)
- Хемінґвей Ернест Міллер (1899–1961)
- Цвєтаєва Марина (1892–1941)
- Шоу Джордж Бернард (1856–1950)

Літературні премії та її лауреати 2000–2024 років

Нобелівська премія в царині літератури / від 2000 до 2024 року

Одна з найвідоміших міжнародних премій. Заснована 1900 року й названа на честь шведського інженера-хіміка, винахідника та промисловця Альфреда Нобеля, котрий утворив благодійний фонд для нагородження премією свого імені тих, «котрі упродовж минулого року зуміли найбільше прислужитися людству». Премія складається із золотої медалі із зображенням Нобеля та відповідним написом, диплома та чека на 100 млн шведських крон (1,33 млн доларів). Присудження Нобелівської премії з літератури, згідно із заповітом Нобеля, доручено Шведській академії в Стокгольмі. Присудження премій відбувається 10 грудня, у річницю смерті Нобеля (День Нобеля).

- 2000: Гао Сінцзян / Китай
- 2001: Від'ярхар Найпол / Тринідад
- 2002: Імре Кертес / Угорщина
- 2003: Джон Максвелл Кутзеє / Південна Африка
- 2004: Ельфріда Єлінек / Австрія
- 2005: Гарольд Пінтер / Англія
- 2006: Ферит Орхан Памук / Туреччина
- 2007: Доріс Лессінг / Велика Британія
- 2008: Жан Марі Гюстав Ле Клезіо / Франція, Маврикій
- 2009: Герта Мюллер / Німеччина
- 2010: Маріо Варгас Льяоса / Іспанія
- 2011: Томас Транстремер / Швеція
- 2012: Мо Янь / Китай
- 2013: Еліс Монро / Канада
- 2014: Патрік Модіано / Франція
- 2015: Світлана Алексієвич / Білорусія
- 2016: Боб Ділан за «створення нових форм поетичного вираження в американській пісенній традиції» / США
- 2017: Кадзуо Ішігуро / Велика Британія / Роман «Не забувай мене» (2010)

- 2018: Лауреата Нобелівської премії з літератури цього року визначатимуть у 2019 році вручать дві премії з літератури
- Альтернативна Нобелівська премія з літератури 2018 року, премія «Нової академії» – Маріз Конде.
- 2020: Луїза Глюк / викладачка англійської мови в університетах США
- 2021: Абдулразак Гурна / Занзібар, Велика Британія
- 2022: Енні Арно / Франція. У цей рік Комітет літературознавчих наук польської академії наук висунув на Нобелівську премію з літератури Сергія Жадана
- 2023: Йон (Юн) Фосе / Норвегія

Букерівська премія / Великобританія / 2000–2023 років

Заснована 1968 року торговельним конгломератом «Booker plc.» і присуджується за найкращий роман. Номінуватися на премію можуть громадяни колишньої Британської Співдружності, а також Ірландії, Пакистану і Південної Африки. Переможця оголошує незалежна благодійна організація «Книжковий фонд». Механізм преміювання передбачає жорсткий відсів у процесі відбору, і остаточний список – «шорт-лист» – обмежується кількома назвами. Грошова винагорода в останні роки становить приблизно 50 тисяч фунтів стерлінгів.

- 2000: Маргарет Етвуд, «Сліпий найманий убивця»
- 2001: Пітер Кері, «Правдиві історії буровиків»
- 2002: Янн Мартель, «Життя Пі»
- 2003: ДБС П'єр, «Вернон, маленький Бог»
- 2004: Алан Голлінгерст, «Лінія краси»
- 2005: Джон Бенвілл, «Море»
- 2006: Кіран Десаї, «Спадщина втрати»
- 2007: Енн Енрайт, «Збори»
- 2008: Атік Рахімі, «Сінг Сабур. Камінь терпіння»
- 2009 та 2012: Гіларі Ментал, «Вовчий зал», «Внесіть тіла»
- 2013: Елеонор Каттон, «Світила»
- 2014: Річард Фленаган, «Вузька дорога на далеку північ»

- 2015: Марлон Джеймс, «Коротка історія семи вбивств»
- 2016: Ханг Канг, «Вегетаріанець»
- 2017: Давид Гроссман, «Кінь входить в бар»
- 2018: Ольга Токарчук, «Бігуни» (книгу надруковано 2007 р., англійською мовою – 2018 р.)
- 2019: Джоха Альхартхі, «Небесні талі»
- 2020: Дуглас Стюарт, «Шутті Бейн»
- 2021: Деймон Галгут, «Обіцянка»
- 2022: Шехан Карунатілак, «Сім місяців Маалі Алмейди»
- 2023: Пол Лінч, «Пісня порока»

Гонкурівська премія / Франція / 2000–2023 років

Гонкурівська премія – щорічна французька літературна премія за досягнення в жанрі роману. Заснована 1896 року за ініціативи та фінансової підтримки братів Гонкурів. Водночас було створено академію. Сьогодні до Гонкурівської академії входять десять найвідоміших літераторів Франції, кожний з яких має один голос при визначенні лауреата премії, а президент академії – два голоси. Матеріальна винагорода Гонкурівської премії є символічною – 10 євро.

- 2000: Жан Жак Шуль, «Інгрід Каван»
- 2001: Жан Крістоф Руфен, «Червона Бразилія»
- 2002: Паскаль Кіньяр, «Блукаючі тіні»
- 2003: Жак П'єр Аметт, «Коханка Брехта»
- 2004: Лоран Годе, «Сонце Скорта»
- 2005: Франсуа Вієгран, «Три дні у моєї матері»
- 2006: Джонатана Літелла, «Благоволительки»
- 2007: Жиль Лерой, «Пісня Алабами»
- 2008: Атік Рахімі, «Сінг Сабур. Камінь терпіння»
- 2009: Марі Ндьян, «Три сильні жінки»
- 2010: Лоран Біне, «НННН»
- 2011: Алексіс Жені, «Французьке мистецтво війни»
- 2012: Жером Феррарі, «Проповідь про падіння Риму»
- 2013: П'єр Леметр, «До зустрічі нагорі»

- 2014: Ліді Сальвер, «Не плач»
- 2015: Матіас Енар, «Компас»
- 2016: Лайла Слімані, «Солодка пісня»
- 2017: Ерік Вюйяр, «Порядок дня»
- 2018: Ніколя Матьє, «Діти після них»
- 2019: Жан-Поль Дюбуа, «Не всі живуть на цьому світі однаково»
- 2021: Мохамед Мбугар Сарр, «Найпотаємніша пам'ять чоловіків»
- 2022: Брижіт Жіро, «Жити швидко»
- 2023: Жан-Батист Андреа, «Наглядайте за нею»

Національна книжкова премія в царині художньої літератури (США)

Заснована 1950 року групою видавців. Премію вручають у чотирьох номінаціях: художня література, поезія, дитяча література, а також – усупереч назві премії – документальна література. Приз – приблизно 10 тис. доларів США і кришталева статуетка. Церемонія вручення відбувається в Нью-Йорку.

- Премію отримали: Ха Джін, «Очікування»; Сюзан Зонтаг, «В Америці»; Джонатан Францен, «Виправлення»; Джулія Гласс, «Три червні»; Шерлі Хаззард, «Велика пожежа»; Поллі Горват, «Сезон консервування»; Лілі Так, «Новини з Парагваю»; Джеймі Гордон, «Lord of Misrule»; Джесмін Ворд, «Врятувати кістки»; Вільям Александр, «Секрети гоблінів»; Джеймс Макбрайд, «Птах доброго Господа»; Адам Джонсонс, «Усміхнена фортуна: історія» та інші.

Інші літературні премії

- **Премія Георга Бюхера.** Заснована 1923 року і є найважливішою літературною премією німецькомовних країн. Її присуджує Академія німецької мови та літератури. До 1953 року, окрім номінації в царині літератури, існувало ще кілька номінацій. Премія вручається традиційно у рамках осіннього засідання Академії, яке проходить у Дермштадті – в місті, де народився знаменитий драматург і поет Карл Георг Бюхнер. Грошова винагорода становить 40 тис. євро.

- **Премія «Стрега» (Італія).** Заснована 1947 року «культурною спілкою» однодумців Марії Беллончі в співпраці з підприємцем Джудо Альберті. Премія «Стрега» є найвідомішою премією в Італії. Вручається щорічно між 1 березня і 30 квітня за найкращу італомовну книгу. У склад журі входять близько 400 діячів у галузі культури, в тому числі й колишні лауреати премії.
- **«Ангелус»** – літературна премія Центральної Європи є найпрестижнішою для прозаїків цього регіону. Лауреат отримує статуетку «Ангелус» авторства Єви Россано й чек на суму 150 тис. злотих. Фундатором премії є місто Вроцлав і присуджують її за найкращу книжку польською мовою, видану попереднього року.
- **«Премія Сервантеса»** – існує понад тридцять років. У іспанському світі її називають «Нобелем іспаномовної літератури». Від 1974 року міністерство культури Іспанії фінансує Премію Сервантеса, що надається певному автору, який пише іспанською мовою за його сукупний творчий внесок в «іспаномовний культурний спадок».
- **Премія Франца Кафки.** Товариство Франца Кафки, визнане ЮНЕСКО однією з найавторитетніших міжнародних організацій, заснувало однойменну літературну премію, що вручається в Празі від 2001 року. Поки що єдина для Чехії міжнародна літературна премія вручається за художню унікальність літературних творів сучасних авторів, чий твори, адресовані читачам незалежно від їх походження, національності і культури. Лауреат отримує 10 тисяч доларів, диплом а також зменшену копію пам'ятника Франца Кафки в Празі.
- **Літературна премія імені Джозефа Конрада** заснована 2007 року Польським Інститутом у Києві й присуджується українському письменнику за послідовність у реалізації творчого шляху, інноваційність форми, ламання стереотипів та універсальність змісту.
- **Літературна премія «Ніка» (Польща).** Заснована 1997 року і є однією з найпрестижніших польських премій в царині художньої літератури. Фундатором премії є «Gazeta Wyborcza» і компанія NICOM Colsunting. У журі входять авторитетні вчені, критики, письменники. Лауреат отримує статуетку Ніки і грошову винагороду – 100 тисяч злотих.

- ***Пулiтцєрiвська премiя*** одна з найпрестижнiших нагород США в царинi лiтератури, журналiстики, музики, театру. Магнат угорського походження Джозєп Пулiтцєр (1847–1911) заснував благодiйний фонд на свої iм'я. Пiсля смертi залишив для нього 2 млн доларiв. Премiя вручається щорiчно з 1917 року в перший понедiлок травня попечителями Колумбiйського унiверситету в Нью-Йорку. Розмiр винагороди 10 тис. доларiв.

**Сучасна європейська, американська література,
перекладена українською мовою**

Книги нобелівських лауреатів, перекладені українською мовою

- «Не забувай мене», Кодзуо Ішігуро (2017)
- «Чорнобильська молитва. Хроніка майбутнього», Світлана Алексієвич (2015)
- «У кафе втраченої молодості», Патрік Модіано (2014)
- «Забагато щастя», Еліс Манро (2013)
- «Хто вбив Паломіно Молеро?, Маріо Варгас Льюса (2010)
- «Гойдалка дихання», Герта Мюллер (2009)
- «Золотошукач», Жан Марі Гюстав Ле Клезіо (2008)
- «Мовчазний дім», Орхан Памук (2006)
- «Піаністка», Ельфріда Єлінек (2004)
- «Безчестя», Джон Максвелл Кутзее» (2003)
- «Бляшаний барабан», Гюнтер Грасс (1999)
- «Мандрівка слона», Жозе Сарамаго (1998)
- «Вибрані твори», Шеймас Гіні (1995)
- «Пісня Соломона», Тоні Моррісон (1993)
- «Дороги Фландрії. Зоосад», Клод Сімон
- «Володар мух», Вільям Голдинг (1983)
- «Сто років самотності», Габріель Гарсія Маркес (1982)
- «Засліплення», Еліас Канетті (1981)
- «Абетка», Чеслав Мілош (1980)
- «Дар Гумбольдта», Сол Беллоу (1976)
- «Більярд о пів на десяту», Генріх Бейль (1972)
- «Уот», Самюель Беккет (1969)
- «Про мишей і людей», Джон Стейнбек (1962)
- «Чоловіки без жінок та інші оповідання», Ернест Гемінгвей (1954)
- «Притча», Вільям Фолкнер (1949)
- «Книга джунглів», Редьярд Кіплінг (1907)
- «Книги Якова», Ольга Токарчук (2018)

Інші чужоземні твори, перекладені українською мовою

- «Французький роман» Фредеріка Бегбедера
- «Можливості острова», «Карта та територія» Мішеля Уельбека (Вельбека)
- «Благоволительки» Джонатана Літтелла
- «Двері» Магди Сабо
- «Камінь терпіння» Атіка Рахімі
- «Те, що втрачено» Венсена Делакруа
- «Життя коротке і бажання вічне» Патріка Лаперу
- «Куди ми йдемо, тату?» Жана-Луї Фурньє
- «Проповідь про падіння Риму» Жерома Феррарі
- «Собор Нільської Богоматері» Сколастік Мукасонга
- «Війна польсько-російська під біло-червоним прапором» Дороти Масловської
- «Гівнюк» Войцеха Кучока
- «Шістка воронів» Лі Бардуго
- «Легенда про святого пияка» Йозефа Рота
- «Дім з вітражем» Жанни Слоньовської
- «Анти-Ахматова» Тамари Катаєвої (рос.)
- «Росія. Загальний вагон» Наталії Ключарової (рос.)
- «Проти вітру» Раїси Левтерової-Мороз

Сучасна українська література

Новинки української літератури 2016–2024 років

- «І знову я влізаю в танк» Оксани Забужко
- «ДНК» Жадана, Кидрука, Фоззі, Карпи, Винничука, Кокотюхи, Рафеєнка (сім авторів пишуть один твір)
- «Тут і тепер» Ірен Роздобуцько
- «Чорне і сріблясте» Паоло Джордано
- «Моя неймовірна подруга» Елена Ферранте
- «Час зірки» Кларисе Лиспектор
- «Джерело» Айн Ренд
- «Не забувай мене» Кодзуо Ішігуро
- «Дівчина з перловою сережкою» Трейси Шевальє
- «Забуття» Тані Малярчук (*у книзі переплітаються дві сюжетні лінії: політика і мислителя В'ячеслава Липинського й жінки з теперішнього, яка шукає через нього шлях до себе*)
- «Ти тільки нікому не кажи» Ірени Карпи
- «Що зі мною не так» Андрія Любки
- «Подолати минуле: глобальна історія України» Ярослава Грицака
- «Дикий Захід Східної Європи» Павла Каразіна
- «Щоденник мрійника» Івана Маслюка
- «Мобілізяка» Влада Якушева
- «Сільські історії» Анатолія Дімарова
- «Поіменник» Руслана Горового
- «Далека дорога» Оксани Забужко
- «Марсіани на Хрещатику. Літературний Київ ХХ століття» Віри Агєєвої
- Теорії змов. Як (не) стати конспірологом» Максима Яковлева
- «#Маріуполь #Надія» Надії Сухорукової
- «Леся Україка. Книги Сивілли» Тамари Гундорової
- «Дніпрові пороги» Дмитра Яворницького
- «Битва за Харків» Дар'ї Бури і Юрія Бутусова

- «Надзвичайна» Вікторії Шваб
- «Міста живих, міста мертвих. Історії війни у Бучі та Ірпені» Євгенії Подобної
- «Босоніж на оливі» Таїси Золотковської
- «Мами» Марії Матіос
- «Доця» Тамари Горіха Зерня

Письменники – військові ЗСУ

«Хто ти такий?» Артема Чеха

- «dasein: оборона присутності Ярини Черногус
- «Танці з кістками» Андрія Семянківа
- «Позивний для Йова. Хроніки вторгнення» Олександра Михеда
- «Книга Love 2.0. Любов і війна», «Там, де вдома: 112 віршів про любов і війну», «Колискова 21-го століття Vol/1: що тебе заколисує», «Вірші з бійниці» Максима Кривцова
- «Сірі археологи», «Розкрадачі лісових смітників» Андрія Лотоцького разом із Владом Якушевим
- «Тенета», «Копія», «Відплата», «Вбивство в бібліотеці на Ринку, 9», «Останній лист», «Тачки і тьолки», «Тенета 2.0», «Смерть у подарунок» Віктора Янкевича
- «Незламні мураші», «Навіщо песикові гавкати», «Зомба» (література для дітей) Іллі Тітко
- «Творю свій день», «Синдром фантомного болю», «Шрамована пам'ять» Олександра Лисака
- «Пісні війни», «Африка» Андрія Гуменюка
- «Словник солдатського сленгу своїми словами», «Слово про війну», «Слово про віну 3», «++», «Татова донечка» Василя Піддубного
- «Військовий непотріб» Василя Паламарчука
- «Роздуми фантома про державотворення» Володимира Коротя

«26-ка» або 26 НАЙКРАЩИХ КНИГ за 27 РОКІВ / суб'єктивно

- «Ендшпіль для Лізи» Тані Малярчук
- «Жіночий портрет» Віри Агеєвої

- «Поет як міфотворець» Григорія Грабовича
- «Постчорнобильська бібліотека» Тамари Гундяєвої
- «Національні шляхи поетичного модерну» Володимира Моренця
- «Дискурс українського модернізму» Соломії Павличко
- «Слово. Знак. Дискурс» Марії Зубрицької
- «Чорнобиль» Юрія Щербака
- «Московіада», «Дванадцять обручів», «Переверзія», «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича
- «Гамлет» Шекспіра в перекладі Юрія Андруховича
- «Польові дослідження українського сексу», «Казка про калинову сопілку», «Музей покинутих секретів», «Тут могла б бути ваша реклама» Оксани Забужко
- «Мальва Ланда», «Танго смерті» Юрія Винничука
- «Андріївський узвіз» Володимира Діброви
- «Воццек» Юрія Іздрика
- «Дім у Байтінг Голлов» Василя Махна
- «Непрості» Тараса Прохаська
- «Ворошиловград» Сергія Жадана
- «Укри» Богдана Жолдака
- «Кобзар 2000» братів Капранових
- «Сатирикон ХХІ» вибране Олександра Ірванця
- «Дорога на Асмару» Сергія Сингаївського
- «Танжер» Йвана Козленка
- «Ukraine. The best. Культурний простір від А до Я»
- «Історія європейської цивілізації. Близький Схід», редакція Умберто Еко
- Філіпп Делорм «Анна Київська. Дружина Генріха І»
- Юліус Вебер «Російська окупація Чернівців»
- Станіслав Кульчицький, Лариса Якубова «Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини»
- Олександр Михед «Бачити, щоб бути побаченим: реаліті-шоу, реаліті-роман та революція онлайн»
- Майк Йогансен «Подорожі філософа під кепом»

- Шляхи під сонцем. Репортаж 20-х років
- «Небо Левка Мацієвича. Спогади, листи, фото»
- Леся Українка «Листи: 1876–1897»
- Оксана Забужко «І знов я влізаю в танк...»
- Кріс Кайл «Американський снайпер»
- Богдан Логвиненко «Перехожі. Південно-Східна Азія»
- Жайме Лернер «Акупунктура міста»
- Пол Клейнман «Психологія 101: Факти, теорія, статистика, тести й таке інше»
- Сергій Плохій «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності»
- Карло Ровеллі «Сім основних уроків з фізики»
- Пол Каланіті «Коли подих стає повітрям»
- Діма Зіцер «Свобода від виховання»
- Артем Чапай «Тато в декреті»
- Ася Казанцева «В Інтернеті хтось помиляється»; «Хто б міг подумати! Як мозок змушує робити нас дурниці»
- Ласло Бок «Робота рулить! Уроки Google: правила гри у команді мрії»
- Мартін Форд «Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття»
- Олівер Сакс «Стрімголов. Історія одного життя»
- Малала Юсуфзай та С'юзан Кейн «Я – Малала. Історія незламної боротьби за право на освіту»
- Стівен Левітт і Стівен Дабнер «Думай як фрік»

Ключі до нон-фікшну,

де «нон-фікшн» - жанр наративної/літературної журналістики

Нон-фікшн: 2017–2024 років

2017

- Книга Софії Андрухович і Мар'яни Прохасько «Сузір'я курки» (2016) потрапила до щорічного каталогу книжкових рекомендацій

в галузі міжнародної дитячої і юнацької літератури «Білі круки-2017 (WhieteRavens)

- Любомир Остапів, «Любов та бюджет»
- Філіп Зімбардо, «Ефект Люцифера»
- Кристоф Гальфар, «Всесвіт на долоні»
- Насім Телеб, «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті»
- Христя Фріланд, «Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи»
- Карл Шльогель, «Український виклик Відкриття європейської країни»
- К. Диса, О. Бетлій, О. Мартинюк «Живучи в модерному місті: Київ кінця ХІХ – середини ХХ століть»
- Леонід Ушкалов, «Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди»
- Девід Брукс «ДНК особистості»
- Ніл Фергюсон, «Цивілізація. Як Захід став успішним»
- Юлівер Сакс «Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом»
- Ніл Баскомб «Зимова фортеця. Чому Гітлер не зміг першим створити атомну бомбу»
- Гері Келлер, «Одна справа. Як робити менше, а встигати більше»
- Кетрін Інгрем, «Це Далі»
- «Де кураторство», упорядник К. Носко, В. Лук'янець
- Денис Мандзюк, «Копаний м'яч»
- Томаш Седлачек, «Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків від Гільгамеша до фінансової кризи»
- Оксана Забужко, «Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу»
- Джулія Кемерон, «Шлях митця. Духовна дорога до примноження творчості»
- Ернардо де Сото, «Загадка капіталу»
- Даніель Белл, «Китайська модель»
- Волтер Айзексон, «Іноватори. Як група хакерів, генії та гиків здійснила цифрову революцію»
- Мілтон Фрідман, «Капіталізм і свобода»

- Раян Голідей, «Напролом»
- Маршалл Голдсміт, «Перемикайся»
- Джордж Орвелл, «Данина Каталонії»
- «Війна двох правд», укладач Вахтанг Кіпіані
- Фернан Бродель, «Ідентичність Франції. Люди і речі»
- «Господи, Ти відкриєш уста мої... Йосиф Зісельс у розмовах з Ізою Хруслінською»
- Петер Гюс, «Лінія часу. Візуальна історія світу»
- «Добробати» / Катерина Гладка, Дмитро Громаков, Вероніка Миронова
- Севгіль Мусаєва, «Мустафа Джемільєв. Незламний»
- Анджей Стасюк «Як я став письменником»
- «Україна-2030. Доктрина збалансованого розвитку» / Колектив авторів
- Іван Кавалерідзе, «Мемуари. Драматургія. Публіцистика»
- Вацлав Гавел, «Промови та есеї»
- Йосиф Сліпий, «Спомини»
- Кралюк Петро, «Марево революції»
- «Переслідування за Правду: українські греко-католики в умовах тоталітарних режимів ХХ ст.»
- Надежда Шапіова, «Прощай, Ічкерія. Дневник пам'яті»
- Даг Ендшю «Секс та релігія. Від балу цноти до благословенної гомосексуальності»

2018

- Ієн Мортімер, «Століття змін. Яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас»
- Анрі Гідель, «Коко Шанель»
- Джошуа Рубінштейн, «Останні дні Сталіна»
- Фредерік Пажак, «Ван Гог. Іскріння»
- Ювал Ной Харарі, Homo Deus. Людина божественна. За лаштунками майбутнього»
- Джаред Даймонд, «Зброя, мікроби і сталь. Витоки нерівності між народами»

- Барбара Скарга, «Після визволення...1944 – 1956»
- Джордж Роддам, «Це Ван Гог»
- Йен Гел, «Міста для людей»
- Дмитро Шерембей, «Секс. Наркотики. Бог»

Різне

- Юрій Косач, «Сеньйор Ніколо. Історичні повісті та оповідання»
- Леонід Плющ, «Його таємниця або «прекрасна ложа» Хвильового»
- Назар Розлуцький, «Нотатник мобілізованого»
- Вінстон Черчіль, «Спогади про Другу світову війну»

2019

- Волтер Айзексон, «Бенджемін Франклін»
- Річард Докінз, «Наука для душі. Нотатки раціоналіста»
- Дін Бернетт, «Наш дивакуватий мозок»
- Кертис Скарлет, «Феміністки не носять рожевого та інші вигадки»
- Том Філліпс, «Людство. Стисло про те, як ми все просрали»

Українська проза

- Володимир Рафєєнко, «Мондегрін. Пісні про смерть і любов»
- Анатолій Дністровий, «Б-52»
- Гаська Шиян, «За спиною»
- Катерина Бабкіна, «Мій дід танцював краще за всіх»
- Олег Сенцов, «Жизня»
- Марина Гримич, «Клавка»
- Євгенія Кононенко, «Слово свого роду»
- Фоззі, «Червоні хащі»
- Артем Чех, «Район «Д»
- Ірена Карпа, «Добрі новини з Аральського моря»

Художні книги про АТО

- Євген Положій, «Іловайськ»
- Руслан Горовий, «Тисяча і одна ніч війни», «Казки на ніч»
- Максим Бутченко, «Художник війни»

Нон-фікшн: АТО

- Дмитро Якорнов «То АТО»
- Серж Марко, «Хроніка гібридної війни»
- Ірина Штогрін, «АД 242: історія мужності, братерства та самопожертви»
- Євген Магда, «Гібридна війна: вижити і перемогти»
- Збірка «14 друзів хунти»: Віктор Тригубов, «Страна удивительных людей»; Борис Гуменюк, «11 новел про війну»; Максим Музика, «Неопубліковані вірші»; Сергій Сергійович, «Поколение смелых»; Оксана Чорна, «Огненные февраль»; Юрій Руденко, «101-а кінська сила»; Дмитро Якорнов, «Война войной, а обед по расписанию», Мартин Брест, «АТО в Средиземье»; Серж Марко, «Волонтеры»; Павло Белянский, «Сестра»; Олена Суєтова, «Вкусные заметки Суевой»; Олена Степова, «Абрикоси Донбасу інші історії»; Андрей Алехин, «Юмор, сарказм, неподражаемый стиль от уважаемого народом блогера».

Різне

- Річард Хаас, «Розхитаний світ»
 - Анонім, «Жінка в Берліні»
 - Ален Штегер, «Прощення»
 - Джон ле Карре, «У розшуку»
 - Кларісе Ліспектор, «Записки для молоді: про написане і прожите»
 - Габріель Теллент, «Моя найдорожча»
 - Алекс Майклідіс, «Мовчазна пацієнтка»
 - «Кримський інжир» найкращі твори кримськотатарського літературного конкурсу 2018 року тощо
- 2020**
- Томас Рікс, «Черчилль і Орвелл
 - Ірвінг Стоун «Ван Гог»
 - Джонсон Боріс «Омріяний Рим»
 - Адам Кехейн «Взаємодія з ворогом»
 - Лоренс Ріс «Гітлер і Сталін. Тирани і Друга світова війна»
 - Вівек Мурті «Сили людських стосунків»

- Тара Шустер «Купи собі той довбаний букет»
- Доріан Лінскі «Міністерство правди»
- Еліонор Баркетт «Голда»

Українська проза

- Станіслав Асєєв «Світлий шлях: історія одного концтабору»
- Дмитро Вербич «Точка неповернення»
- Ольга Дубчак «Чути українською»
- Любомир Остапів «Любов та бюджет»
- «Апокриф. Блаженніший Святослав Шевчук. Оксана Забужко. Чотири розмови про Лесю Українку»
- Олександр Палій «Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна»
- Оксана Мороз «Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінки»

2021

- Джоржан Пітерсон «Що схожого в Гаррі Поттера й Ісуса Христа? Ще 12 правил життя»
- Керолайн Кріадо «Невидимі жінки»
- Метью Макконагі «Зелене світло»
- Олівер Беркмен «Читири тисячі тижнів. Тайм-менеджмент для смертних»
- Анна Лембке «Дофамінове покоління. Де межа між болем і задоволенням»
- Скот Кауфман «Не лише їжа та сон»
- Пйотр Лукасевич «Об'єднання митців artes (1929–1935), а інші історії львівського модернізму»
- Войчех Орлінський «Лем. Життя не з цієї землі»
- Жан-Марі Бейсад та ін. «Медитація» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень»

Українська проза

- Юрій Шевельов «Я – мене – мені... (і навкруги)»

- Тоні Джадт «Історія Європи після 1945 року»
- Михайло Назаренко «Крім «Кобзаря». Антологія української літератури 1792–1883» (Отримана Шевченківська премія)
- Наталія Старченко «Українські світи Речі Посполитої»
- Леонід Горобець «Слідкуй за розбитим черепом: історія еволюції скелету»
- Олександр Якубець «Служитель залежності: Володимир Щербицький за обставин часу»

2022

- Артур і Карлі Флейшманн «Голос Карлі»
- Рон Кеппс «Як писати про війну»
- Тоні Джадт «Нещасна сім'я»
- Хан-Франсуа Марміок «Чому люди тупі? Психологія дурості»
- Джон П. Стрелекі «Кафе на краю світу»
- Джоан Деклер, Джон Готтман «Емоційний інтелект дитини»
- Віктор Френкл «Людина в пошуках справжнього сенсу»
- Девід Маккін «І сталася тьма. Рузвельт, Гітлер і західна дипломатія напередодні війни»

Українська проза

- Любов Панченко «Повернення»
- Агеєва Віра «За лаштунками імперії»
- Дубчак Ольга «Перемагати українською. Про чисту ненависть і любов»
- Володимир Станчишин «Емоційні гойдалки війні. Роздуми психотерапевта про війну»
- Едуард Андрющенко «Архіви КГБ. Невигадані історії»
- Оксана Забужко «Далека подорож»
- Мирослав Влеклий «Гарет Джонс. Людина, яка забагато знала»

2023

- Родріго Гарсія «Прощавайте, Габо і Мерседес. Габріель Гарсія і Мерседес Барча. Історія кохання у спогадах їхнього сина»

- Давид де Йонг «Нацисти-мільярдери. Темна історія найбагатших династій Німеччини»
- Марк Аврелій «Розмисли. Наодинці з собою»
- Лоренс Ріс «За лаштунками війни. Сталін, нацисти і захід»
- Ірене Вальєхо «Подорож книжки. Від папіруса до кіндла»
- Ева Томпсон «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм»
- Річард Ферт-Годбіхер «Історія емоцій. Походження людини (розумної) емоційної»
- Шагіда Арабі «Як вижити серед токсичних людей»
- Себастьян Юнгер «Племя. Про повернення з війни і належність до спільноти»
- Франсуаза Барб-Галль «Як розмовляти з дітьми про мистецтво ХХ століття»
- Лоренс Ріст «Голокост. Нова історія»
- Макс Гейстінгс «І розверзлося пекло... Світ у війні 1939–1945 років»
- Річард Голловей «Коротка історія релігії»
- Сунь-цзи «Мистецтво війни»
- Люк Гардінг «Вторгнення. За лаштунками кривавої війни Росії та боротьби України за виживання»
- Герьберт Макмастер «Поля битв. Боротьба за захист вільного світу»
- Джованні Кателлі «Камю має померти»
- Тімоті Снайдер «Росія, Європа, Америка»
- Адам Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів»
- Плутарх «Порівняльні життєписи»

Українська проза

- Сергій Плохій «Російсько-українська війна: повернення історії»
- Сергій Плохій «Забуті покидьки Східного фронту»
- Надія Сухорукова «#Маїруполь #Надія»
- Мирослав Лаюк «Бахмут»
- Сергій Громенко «Чому Україна виграє»
- Любомир Гузар «Спогади»

- Стефанія Демчук «Доба постів і карнавалів. Як жили, пили і кохалися у середньовіччі»
- Володимир Єрмоленко «Ерос і Психея»
- Валентина Мержиєвська «Ізми у світі ідеологій, філософій та релігій»
- Сергій Корсунський «Як нації відновлюються: досвід Східної Азії»
- Володимир Вятрович «(Не) історичні миті. Нариси про минулі сто років»
- Тарас Прохасько «Бо є так»
- Віра Агеєва «Мистецтво рівноваги. Максим Рильський і його час»
- Роман Лазурко «На шляхах Європи»
- Олександр Маєвський, Валентина Мержиєвська, Ігор Цеунов «Навігатор з історії України. «Повоєнний СРСР»
- Оріся Демська «Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга»
- Радомир Мокрик «Бунт проти імперії: українські шістдесятники»

2024

- Герберт Маршалл Маклюєн «Галактика Гутенберга»
- Джек Велч, Сюзі Велч «Переможець»
- Пітер Франкопан «Великі шовкові шляхи. Нова історія світу»
- Луїджі Ейнауді «Роздуми про Європу. Вибрані статті про суспільство, економіку й політику»
- Андре Моруа «Мистецтво жити»
- Метью Барзун «Сила ділитися владою. Віддати, щоб досягнути більшого»
- Брюс Буєно де Мескіта «Винайдення влади. Королі, папи і розквіт Заходу»

Українська проза

- Сергій Махун «У тенетах загадкових історичних убивств»
- Олександр Зінченко «Як українці зруйнували імперію зла»
- Андрій Любка «Війна з тильного боку»

Топ-фільми про життя найвідоміших митців

Серіал «Геній» від National Geographic, присвячений видатним особистостям, що змінили світ. Перший сезон розповідав про Альберта Ейнштейна. Другий сезон у 2018 році – «Генії. Пікассо» у 10-ти серіях – про життя Пікассо, одного з найвпливовіших художників ХХ сторіччя.

«Ренуар. Останнє кохання» (2012). Режисер: Жиль Бурдо. Музичний супровід Александра Десплі.

1915 рік, уже старий французький художник імпресіоніст П'єр-Огюст Ренуар прикутий до інвалідного крісла й розбитий паралічем, доживає останні роки в оточенні лише слуг. І тоді, наче нізвідки, у його розміреному житті з'являється нова натурниця – провінційна акторка Андре, руда, сліпуча красуня, яка приносить натхнення і нові барви в життя Ренуара...

«Ван Гог: Портрет, написаний словами» (2012). Режисер Ендрю Гаттон. У головній ролі Бенедикт Кабербетч.

Про Ван Гога – видатного нідерландського художника ХІХ сторіччя, чий полотно впізнаються безпомилково, – знято чи не найбільше фільмів. Один з них – «Ван Гог: Портрет, написаний словами», знятий ВВС. «Коли думаємо про Ван Гога, ми бачимо в ньому божевільного генія, який в якийсь дивний спосіб, лише завдяки інстинкту, знайшов можливість виплеснути полум'я своїх потаємних почуттів на полотно». Фільм знято на основі листів художника до брата Тео, – і це найщиріша правда про генія свого часу. 902 листи зробили так, що кожне слово у фільмі, – правда.

«Серафіна з Сенліса» (2008). Режисер: Мартен Прово.

Стрічка розповідає про непросте життя французької художниці Сарафіни Луї, представниці наївного мистецтва, більше відомої як Серафіна з Сенліса. 48-річна дивакувата й відлюдкувата Серафіна працює служницею, а на отримані копійки купує пензлі та фарби, а також робить їх з підручних інгредієнтів – віск з церкви, кров тварин з м'ясної лавки, перетерті рослини. Настільки сильним був її потяг до живопису, що поєднував божевілля й творчий екстаз. Згодом до Сенліси прибуває німецький колекціонер...

«Дівчина з Данії» (2015). Режисер: Том Гупер. У головних ролях Едді Рейдмен і Алісія Вікандер.

«Дівчина з Данії – це біографічна стрічка, знята за однойменною книжкою Девіда Еберсгоффа, про данську художницю, пейзажистку Лілі Ельбе, урожену як Ейнер Вегенер. За сюжетом дружина Ейнара – Герда («Оскар» за найкращу жіночу роль другого плану) – також художниця, вона малювала для книжок і журналів мод. Яюсь до неї так і не з’явилась натурниця, тож, прагнучи чим швидше закінчити портрет, Герда просить чоловіка попозувати їй в панчохах і жіночих туфлях...

«Дівчина з перловою сережкою» (2003). Режисер: Пітер Веббер.

Як живуть ті, чий імена століттями не сходять з вуст, а картини виставляються в найвідоміших галереях світу? Як влаштовують свій побут, кого обирають собі за дружину/чоловіка... Завжди цікаво зазирнути «за лаштунки» життя відомих людей і раптом виявити, що вони так само піддаються пристрасті, зраджують, страждають, розчаровуються. «Дівчина з перловою сережкою» – саме такий фільм...

«Великі очі» (2014). Режисер: Тім Бертон. Блискуча гра Емілі Адамс.

Ця біографічна стрічка розказує реальну історію художниці Маргарет Кім – авторки відомих картин із зображенням сумних жінок та дітей з непропорційно великими очима. Ці дещо химерні полотна були надзвичайно популярними наприкінці 50-х – на початку 60-х років. Але є одне але: понад 10 років картини продавалися під прізвищем чоловіка Маргарет – Волтера Кіна, який видав їх за свої, бо «жіночі картини не купують». «Я – Кін, Ти – Кім... Яка різниця?»...

«Я спокусила Енді Воргола» (2006) або «Фабрична дівчина». Режисер: Джордж Хікенлупер. Композитор: Едвард Шірмур.

Стрічку присвячено складним стосункам «батька» комерційної поп-арт культури й короля епатажу Енді Воргола та його музи американської акторки Еді Седжвік. Чимало часу вони проводили на «Фабриці» – арт-студії Воргола, що була не лише студією митця, а й локацією тусовок нью-йоркської богеми. Там відбувалися не тільки гучні вечірки, а й розгорталися драми. В основі фільму – спогади самої Седжвік, яка приїхала підкоряти Голлівуд і швидко зламалася (чи її зламали)...

«Модильяні» (2004). Режисер: Мік Девіс. Композитор: Гуї Фарлі.

1919 рік. Війна закінчилася. Нічне життя Парижа повне пристрасті. У кафе «Ротонда», штаб-квартирі художньої еліти, за столиком сидять Пікассо, Рівера, Кокто, Сутін, Упрілло і Модильяні. Це історія про жорстке суперництво між Пікассо й Модильяні – між двома людьми, обдарованість котрих, живила зарозумілість і заздрість один до одного. Це ще й історія найбільш трагічної любові в мистецтві...

«Фріда» (2002). Режисер: Джулі Теймор. В головній ролі Сальма Гаек.

Чудова історико-біографічна драма про видатну мексиканську художницю, яка стала першою феміністкою в Південній Америці. В центрі сюжету Фріда Кало – дівчина з величезними бровами, студентка художнього інституту, що в п'ятнадцять років переламала хребет та на все життя залишилася закутою в корсет. Вона вийшла заміж за розпусника Дієго Ріверу й мала погані наслідки цього шлюбу. Закохалася в комуніста Троцького, розлучилася, пустилася в лесбійство й алкоголізм, стала об'єктом поклоніння паризьких модниць і... паралізованих страждальців. І весь цей час малювала, малювала, малювала...

«Відлуння минулого» (2008). Режисер: Підлога Моррісон. У головних ролях: Хав'єр Бельтрані, Роберт Паттінсон, Меттью Макналті.

1922 року в Мадрид приїхав вісімнадцятирічний Сальвадор Далі. Далі, талановитий і захоплений живописом, прагне стати великим художником у столиці Іспанії, місці, де гуртуються найталановитіші молоді уми. В університеті він знайомиться з визнаним поетом Федеріка Гарсія Лоркою і з режисером Луїсом Бунюелем. Молоді люди стають лідерами іспанської творчої інтелігенції, але їх відносини непрості...

«Привид Гойї» (2006). Режисер: Мілош Форман. У головних ролях Стеллан Скашгорд і Наталі Портман.

Психологічна драма Мілоша Формана розповідає про часи інквізиції в Іспанії і видатні гравюри іспанського придворного портретиста Франциско Гойї і життя однієї з його муз – Інесс... Обдарованість Гойї – геніальна, а страждання – не вигадані...

***«Прожити життя з Пікассо» (1996). Режисер: Джеймс Айворі.
У головних ролях: Ентоні Гопкінс, Наташа МакЕлхоун.***

Кінострічка заснована на книзі Аріанни Стассінопулос Хафінгтон «Пікассо: творець і руйнівник» і розповідає про стосунки Пікассо з численними дружинами і коханками. А почне історію кохання митця Франсуаза Жило. У стрічці також Ольга Хохлова, Дора Маар, Марі-Тереза Вальтер і Жаклін Рок.

***«В присутності художника» (2012) – документальний фільм
Метью Еркерса***

Фільм розповідає про підготовку Маріни Абрамовіч до своєї ретроспективної виставки в Музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку, яка стала найбільшим перформансом в історії МоМА. Її відвідувачі змогли побачити й особисто взяти участь у реконструкціях найбільш знакових та провокативних перформансів художниці. Один з них тривав 736,5 годин.

Видатні художники України ХХ – початку ХХІ сторіччя

- Анатолій Криволап
- Андрій Сагайдаковський
- Арсен Савадов
- Борис Михайлов
- Василь Цаголов
- Віктор Сидоренко
- Вінні Реунов
- Влада Ралко
- Володимир Куц
- Гриця Ерде
- Іван Марчук
- Іван Семесюк
- Ігор Гусєв
- Ілля Чічкан
- Максим Мамсіков
- Микита Кадан
- Микола Маценко
- Оксана Мась
- Олег Голосій
- Олег Тістол
- Олександр Войтович
- Олександр Гнилицький
- Олександр Ройтбурд
- Олексій Поляков
- Тіберій Сільваші
- Юрій Сенченко

Українські художники модерністи та постмодерністи (З колекції музею українського сучасного мистецтва Корсаків, м. Луцьк)

- Ніна Денисова
- Володимир Лобода
- Людмила Лобода
- Олександр Ройтбурд
- Віктор Мельничук
- Ангеліна Гафинець
- Роберт Саллер
- Григорій Чорнокнижний
(1915–1992)
- Віктор Гонтаров (1943–2009)
- Марія Марула
- Костянтин Зоркін
- Павло Маков
- Віталій Куліков (1935–2015)
- Арсен Савадов
- Борис Фірцак
- Анастасія Подеревянська
- Олександр Смирнов
- Микола Журавель
- Олексій Чебикін

- Сергій Якутович (1952–2017)
- Петро Малишко (1941–2020)
- Василь Касіян (1896–1979)
- Анна Миронова
- Василь Цаголов
- Оксана Чепелик
- Ліза Жданова
- Владислав Рябоштан
- Анатолій Твердий
- Марко Гейко (1956–2006)
- Микола Кривенко
- Сільваші Тіберій
- Анатолій Криволап
- Олексій Іванюк
- Андій Блудов
- Олег Тістол
- Андрій Александрович-До-
чевський
- Петро Антип
- Петро Бевза
- Петро Лебединець
- Андрій Зелинський
- Анна Гідора
- Петро Гончар
- Борис Фірцак
- Матвій Вайсберг
- Феодосій Тетянич
- Віктор Зарецький
- Олександр Шмаков
(1939–1978)
- Олександр Дубовик
- Каша Потрогош
- Руслан Тремба
- Олег Сусленко
- Емма Авдієвська
- Оксана Чепелик
- Роман Мінін
- Юрій Смольський
- Анатолій Твердий
- Світлана Редкач
- Богдан Сорока
- Ярослав Мотика
- Марян Олексяк та ін.

**Жінки-художниці, до яких історія була несправедливою, бо
«...Жінки не мають права так малювати...» (Едгар Дега)**

- Серафіна з Сенліса
- Лілі Ельбе
- Мері Кассет
- Фріда Кало
- Маргарет Кім (Кін)
- Марія Башкірцева
- Ганна Собачка-Шостак

- Катерина Білокур
- Зоф'я Стриєнська
- Марія Примаченко
- Дженіів Фіггіс («Акрилові картини Дженіів Фіггіс – жахливо забавні» – Роберт Сміт в «The New York Times»)
- Соня Делоне («Леді абстракціонізму» з України – перша жінка, яка влаштувала виставку у Луврі)

Видатні перформери (соціальні актори)

- Йоко Оно
- Маріна Абрамовіч
- Улай (Френк Уве Лейсипен)
- Джон Кейдж

Видатні художники сучасності

(Двадцять кращих художників ХХ і початку ХХІ сторіччя за кількість поданих онлайн голосів)

• Пабло Пікассо	• Поль Гоген
• Поль Сезанн	• Френсіс Бекон
• Густав Клімт	• Роберт Раушенберг
• Клод Моне	• Жорж Барак
• Марсель Дюшан	• Василь Кандинський
• Анрі Матісс	• Костянтин Бранкузі
• Джексон Поллок	• Казимир Малевич
• Енді Ворхол	• Джаспер Джордж
• Віллем де Кунінг	• Фрида Кало
• П'єр Мондріан	• Мартін Кіппенберг

Для нотаток

Для нотаток

Навчально-методичне видання

Шваб Лариса Петрівна

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

*Навчально-методичний посібник
для студентів факультету історії, політології
та національної безпеки підготовки бакалавра
за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія)
освітньо-професійної програми «Середня освіта.
Історія, правознавство»*

Друкується в авторській редакції
Верстка Ілони Савицької

Формат 60×84 ¹/₁₆. Обсяг 11,39 ум. друк. арк., 11,16 обл.-вид. арк.
Гарнітура Times New Roman. Наклад 300 пр.